

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond

Katrin Raadom

**Ettevõtlust mõjutavad tegurid Eestis siirdeperioodil
ning 2006. aastal Eesti tööjõu-uuringu näitel**

Magistritöö

Juhendaja: Prof Mikk Titma

Juhendaja allkiri: _____

Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudis registreeritud: _____

Allkiri: _____

Tartu 2008

Summary

The title of my Master Thesis is “Factors affecting entrepreneurship in the phase of transition and after it based on Estonian Labour Force Survey”.

The current research has two central goals. First, based on examining different frameworks of analyzing entrepreneurship, the author attempts to evaluate the results of previous studies. Second, the study aims to determine characteristics and factors that influenced being self-employed in the phase of transition, more precisely in 1995, and after the transition, in 2006.

In 1995 and 2006, two different types of entrepreneurship are distinguished – entrepreneurs with and without employees. In addition, the effect of different factors is controlled upon being a wage earning manager or a specialist as well. Three distinct groups of predictor variables are included. The first group of determinants - personal characteristics encompasses gender, educational attainment, nationality and birth cohort. Dwelling place and occupation are included as characteristics of the second group of variables that specifies respondent’s status and area of living before transition started. The third group of variables that includes number of jobs, number of periods of unemployment and having a second job between 1989 and 1995 reflects activity and taking chances in the phase of rapid transition from state socialism and command economy to democracy and market economy.

Frequency tables, crosstabulation tables and multinomial logistic regression are used as methods of analysis. Multinomial regression is used as a method that enables to find out importance, direction and strength of impact of different factors.

Analysis revealed that gender was an important predictor of being both self-employed and having employees as well being self employed and not having employees. The effect of gender is found to be diminishing as the transition is over. It is further confirmed by the results of crosstabulation that show an increase in the proportion of women among entrepreneurs. Even though the proportion of women among entrepreneurs has increased by 2006 compared to 1995, the multinomial regression analysis showed that women are starting to catch up with men only in being self-employed without having employees. In being an employer difference between men and women has even increased in favour of men.

Number of jobs between 1989 and 1995 was also an important predictor of being self-employed in 1995. Respondents that had more jobs were more likely to be self-employed than being an entrepreneur. Having a second job between 1989 and 1995, turned out to be irrelevant in predicting entrepreneurial status in 1995. Being unemployed at least once or twice and more between 1989 and 1995, reduced the chances of being an entrepreneur in 1995 compared to those who had not been unemployed, which reveals that unemployment as a “push” factor was not important in formation of Estonian entrepreneurial class. In 1989, occupation and educational attainment also appeared to be important predictors of entrepreneurship, but had different effects in the case of employers and in the case of self-employed without employees. People born in the 1960ies seemed to be a bit more successful in starting entrepreneurship than those born in the 1940ies and 1970ies, but no difference was found between those born in the 1960ies and the 1950ies.

All in all, my analysis did not reveal that self-employed without employees differ from employers by being entrepreneurs because of external “push” factors, specifically because of difficulties in finding employment, even though some factors like educational attainment, occupation, and dwelling place in 1989 worked differently for employers and entrepreneurs without employees.

Keywords: Entrepreneurships, self-employed; human agency; transition; Labour Force Survey; multinomial regression.

Sisukord

Summary.....	2
Tabelite nimistu	5
Sissejuhatus.....	6
I Teoreetiline taust ja ülevaade empiirilistest uuringutest	8
1. Ettevõtluse sotsioloogilisest uurimisest varasemate teoreetiliste ja empiiriliste käsitluste alusel	8
1.1. Uurimissuunad.....	8
1.1.1 Nõudlusele vs pakkumisele keskenduv ettevõtluse uurimine.....	8
1.1.1.1. Pakkumisele keskenduvad uurimissuunad.....	9
1.1.1.2. Nõudlusele keskenduvad uurimissuunad.....	9
1.1.2. Väikeettevõtluse integreeritusele vs vastandamisele muu ettevõtlusega keskenduvad uurimissuunad	11
1.1.2.1. Vastandav lähenemine (väike)ettevõtlusele.....	12
1.1.2.2. Integreeriv lähenemine (väike)ettevõtlusele	16
2. Ettevõtlusega tegelemise kontekst, siirdeperioodi käsitlus.....	18
3. Ettevõtluse ning ettevõtja mõistete tähendus ja kasutus varasemates empiirilistes uuringutes.....	21
3.1 Ettevõtlusega seonduvad mõisted tsiviilseadustiku üldosa, äriseadustiku ja erinevate maksuseaduste alusel	21
3.2. Juriidiline ja füüsiline isik ning nende seos ettevõtluses.....	24
3.3. Füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemise motivaatorid.....	27
3.4. Ettevõtluse ja ettevõtja definitsioonid empiirilistes uuringutes	28
4. Metodoloogilised käsitlused varasemates uurimustes	31
4.1. Andmed ja analüüsimeetod	32
4.2. Ettevõtlusega tegelemise operatsionaliseerimine	33
4.3. Analüüsis kasutatud muutujate grupid	34
5. Eelnevate uuringute tulemused - ettevõtlust mõjutavad faktorid	39
5.1. Ettevõtlusega tegelemine.....	39
5.2. Palgatööjõudu kasutavad ettevõtjad	42
5.3. Palgatöötajateta ettevõtjad.....	46
6. Probleemi seade ja hüpoteesid	47
II Metoodika	52
1. Andmestik.....	52
2. Kasutatud muutujad	53
2.1. Sõltuvad muutujad.....	53
2.2. Sõltumatud muutujad	56
3. Meetod	62
III Analüüsitulemused.....	63
1. Mitmemõõtmeline regressioonianalüüs	64
1.1. Ettevõtlusega tegelemise prognoosimise mudelid 1995. ja 2006. aastal	65
1.2. Töölase seisundi prognoosimise mudelid 1995. ja 2006. aastal.....	73
Arutelu	87
Kokkuvõte.....	96
Kasutatud kirjandus:	99
Lisa 1 Sõltumatute tunnuste sagedusjaotused ning sõltuvate ja sõltumatute tunnuste mitmemõõtmelised sagedusjaotused.....	103

Lisa 2 Mudelite kirjeldusastmete võrdlus tulenevalt mittetöötavate isikute grupi käsitlemisest sõltuvas tunnuses.....	108
---	-----

Tabelite nimistu

Tabel 1 Sõltuvate tunnuste jaotumine valimis	56
Tabel 2 Ettevõtjate jaotus omandivormi alusel 1995. aastal	65
Tabel 3 Sugu, sünnikohort, rahvus ja haridustase ning regioon, amet, kõrvaltöö olemasolu, töökohtade arv ja töötusperioodide arv ettevõtlusega tegelemise prognoosijana 1995. ja 2006. aastal	66
Tabel 4 Sugu, sünnikohort, rahvus ja haridustase ning regioon, amet, kõrvaltöö olemasolu, töökohtade arv ja töötusperioodide arv ettevõtlusega tegelemise, juhtide või spetsialistide hulka kuulumise prognoosijana 1995. ja 2006. aastal	75
Tabel L1 Sõltumatute tunnuste jaotumine valimis	104
Tabel L2 1995. aastal ettevõtlusega tegelemist fikseerivate sõltumatu tunnuse ja sõltuvate tunnuste sagedusjaotus	105
Tabel L3 1995. aastal tööalast seisundit fikseeriva sõltuva ja sõltumatute tunnuste sagedusjaotus	106
Tabel L4 2006. aastal ettevõtlusega tegelemist fikseeriva sõltuva ja sõltumatute tunnuste sagedusjaotus	107
Tabel L5 2006. aastal tööalast seisundit fikseeriva sõltuva ja sõltumatute tunnuste sagedusjaotus	107
Tabel L6 Vähendatud sõltumatute muutujatega ehk osaliste mudelite kirjeldusastmete ja sõltumatute muutujate mõju võrdlus 1995. aastal ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel tulenevalt mittetöötavate isikute grupi käsitlemisest sõltuvas tunnuses	109
Tabel L7 Vähendatud sõltumatute muutujatega ehk osaliste mudelite kirjeldusastmete ja sõltumatute muutujate mõju võrdlus 1995. aastal tööalase seisundi prognoosimisel tulenevalt mittetöötavate isikute grupi käsitlemisest sõltuvas tunnuses	110

Sissejuhatus

Ettevõtlus kui majandusliku arengu mootor on Eestis seoses viimase aja kiire majanduskasvu ning sellele järgnenud kasvu aeglustumise perioodiga leidnud laia kõlapinda. Sageli on meedias arutluse all Eesti ettevõtluskeskkonna optimaalsus ja jätkusuutlikkus nii maksupoliitika, inimressursi kui teaduse- ja tehnoloogia arengu aspektist.

Ettevõtluse mõju majandus-, aga ka ühiskonna arengule on raske alahinnata. See, kui palju on töökohti, kui jätkusuutlik ja arenev on riik või ühiskond üldisemalt, sõltub paljuskki ettevõtlusest, selle iseloomust, vormidest ja ulatusest. Ettevõtluse olukord konkreetses riigis või ühiskonnas sõltub ettevõtluskeskkonnast – maksupoliitikast, seadusandlusest, ressursside olemasolust ja kättesaadavusest, aga ka ajaloolisest taustast ning niinimetatud ettevõtluskulutuurist. Kes, kuidas ja millal konkreetset ettevõtluskeskkonda arvestades ettevõtlusega alustab, sõltub aga omakorda inimeste omadusest – kõikidel ei ole võrreldavaid eeldusi olla ettevõtja või tegeleda ettevõtlusega antud tegutsemiskeskkonda arvestades.

Eesti, aga ka teiste endiste Nõukogu Liidu riikide puhul on märkimisväärne, kui lühikese aja jooksul on jõutud suletud käsumajandusest toimiva turumajanduseni. Viimase ligi 20. aasta jooksul on riik teinud läbi mitmeid olulisi reforme ja muudatusi ning sellega seoses on väga kiiresti muutunud ka valitsev ettevõtluskeskkond. 1980. aastate lõpu Eestis oli eraettevõtlus tänapäevases tähenduses marginaalne. 1990. aastate alguses aga tekkis ja kujunes Eestis seoses iseseisvuse taastamise ja turumajandusele üleminekuks käivitatud reformidega kiiresti ettevõtlus ja ettevõtjate klass, muutudes ja arenedes koos kujuneva majandusega. Tingimused, mida ettevõtjaks olemisele seati ettevõtluse kujunemise algusaastail ning mida seatakse nüüd, on väga erinevad. Selle põhjal võib oletada, et ka see, kes hakkas ettevõtjaks ning tegutses ettevõtjana siirde algusaastail erineb sellest, kes alustab ja peab ettevõtjana vastu tänases Eestis.

Vaatamata sellele, et Eesti, nagu ka teiste endiste Nõukogude Liidu riikide näol on tegemist tavatult huvitava võimalusega analüüsida, kes olid need, kes turumajanduse ülesehitamisel ja hiljem ettevõtjateks osutsid, on ettevõtluse ja ettevõtjate uurimine sotsioloogiliste meetodite abil Eestis küllalt vähe levinud. Kuigi mujal Euroopas ja Ameerika Ühendriikides on ettevõtluse uurimine sotsioloogide poolt laialt levinud, moodustavad Eestis? suure osa uuringutest siiski spetsiifilised juhtumianalüüsid jms. Ka

on ettevõtluse ja selle tekke uurimine väga kontekstitundlik ja näiteks *Silicon Valley*'t kui Ameerika Ühendriikide olulist ettevõtluskeskust ning Ida-Euroopa siirderiike käsitlevatel uuringutel pole ülemäära palju ühist.

Seepärast keskendutaksegi käesolevas töös Ida-Euroopa siirderiike, eriti aga Eestit käsitlevatele uuringutele. Seni Eesti kohta avaldatud uuringud, mis analüüsivad ettevõtjaid ja ettevõtluse kujunemist siirdeperioodil käsumajanduslikust ühiskonnast turumajanduslikuks ühiskonnaks, põhinevad valdavalt ühe sünnikohordi andmetele. Töökohtade kadumist majanduse ümberstruktureerimisel ning uute töökohtade teket, sh ka ettevõtete teket, on oma töödes käsitlenud küll majandusteadlased, kuid lähenemine on olnud ettevõtete, mitte ettevõtja põhine.

Käesoleva töö eesmärk on uurida, millised omadused ja tegurid mõjutasid ettevõtjaks hakkamist Eestis siirdeperioodil ning võrrelda saadud tulemusi hilisema perioodiga, selgitamaks välja, kas ettevõtjana tegutsemist mõjutavad tegurid on võrreldes siirdeperioodiga muutunud. Erinevalt varasematest, 1960. aastate keskel sündinute kohordi andmetel põhinevatest uuringutest püütakse käesolevas töös kontrollida teistes Eestis, aga ka ülejäänud endisi Nõukogude Liidu riike käsitlevates empiirilistes uuringutes oluliseks osutunud faktorite mõju ettevõtlusega tegelemisele kasutades kogu tööealise elanikkonna suhtes esindusliku valmi andmeid.

Töö esimeses osas antakse ülevaade ettevõtluse uurimise suundadest, ettevõtluse ja ettevõtja mõistest ning selle kasutusest varasemates empiirilistes uuringutes. Seejärel antakse ülevaade varasemate ettevõtlusega tegelemist käsitlevate empiiriliste uuringute tulemustest. Töö teises osas kirjeldatakse uurimisküsimuste analüüsimiseks valitud andmestikku, muutujaid ja metoodikat. Kolmandas osas esitatakse analüüsitulemused ning neljandas peatükis on arutletud selle üle, kas ja mil määral leidsid hüpoteesid kinnitust ja kuivõrd analüüsi tulemused haakuvad eelnevate uuringutega.

I Teoreetiline taust ja ülevaade empiirilistest uuringutest

1. Ettevõtluse sotsioloogilisest uurimisest varasemate teoreetiliste ja empiiriliste käsitluste alusel

1.1. Uurimissuunad

Järgnevalt käsitletakse mõningaid peamisi uurimusi, mis on püüdnud süstematiseerida lähenemisi ettevõtluse uurimisele ning mille käsitlustele tuginedes või mille käsitluste raamidesse sobivalt on analüüsitud ettevõtlusega tegelemist ka Eesti kontekstis.

1.1.1 Nõudlusele vs pakkumisele keskenduv ettevõtluse uurimine

Üks uurimustöö, mis püüab luua tervikliku sotsioloogilist vaadet ettevõtlusele ja selle uurimisele, on Thorntoni artikkel „*The Sociology of Entrepreneurship*” (1999). Artikli autor leiab, et sotsioloogide uurimistöö ettevõtluse valdkonnas on killustunud, ebaülevaatlik ega võimalda läheneda ettevõtjatele kui terviklikule klassile. Autor vaatleb oma töös sotsioloogilisi (aga ka majandusteaduslikke) uurimusi ettevõtlusest kahe enamlevinud lähenemise alusel, millest ta eristab pakkumise ja nõudluse poolset vaadet (Thornton, 1999).

Thornton kasutab oma töös mõistet „ettevõtja roll” (*entrepreneurial role*) (Thornton, 1999; 20). Kuigi Thornton oma artiklis eelmainitud mõistet otseselt ei defineeri, võib mõista ettevõtja rolli läbi konkreetse (turumajandusliku) ühiskonna normaalseks toimimiseks vajalike ettevõtete arvu – majanduse normaalseks toimimiseks vajaliku ettevõtete arvu või ettevõtluse määra saavutamiseks peab teatud osa inimestest tegutsema ettevõtjatena ehk võtma ettevõtja rolli. Seejuures saab konkreetseid riike või majandusruume analüüsida kas nende nõ ettevõtja rollide ehk olemasolevate ja tekkivate ettevõtete kirjeldamise kaudu või siis neid rolle võtvate ehk ettevõtjana tegutsevate või tegutsema hakkavate inimeste kirjeldamise kaudu.

1.1.1.1. Pakkumisele keskenduvad uurimissuunad

Thorntoni (1999) kohaselt võib pidada ettevõtluse uurimise suunda, kus keskendutakse ettevõtlusega tegelemise rollide täitmiseks vajalike omadustega indiviidide olemasolule ühiskonnas ehk sellele, milliste omaduste, kogemuste või oskustega inimesi on vaja selleks, et luua ettevõtte, pakkumise vaadet esindavateks uuringuteks (Thornton, 1999; 20, 22-23). Pakkumise poolset vaadet esindavates uuringutes püütakse analüüsida ettevõtlust indiviidide omaduste kaudu muutusi kirjeldades, täpsemini, arvatakse, et teatud tüüpi inimeste olemasolu soodustab ettevõtluse teket. Seetõttu pannakse muutused ettevõtlusvormides, määrades, ja ettevõtluse või ettevõtjate asukohas indiviidide psühholoogiliste, sotsiaalsete, kultuuriliste ja etniliste erinevuste arvele (Thornton, 1999; 23).

Nancy B. Tuma ja Heili Palsi (2004) uuring, kus analüüsitakse respondentide isikuomaduste mõju ettevõtlusega tegelemisele on üks näide klassikalisest pakkumise poole vaadet esindavast uuringust, sest see tegeleb ettevõtjate omaduste kirjeldamisega ja selle kaudu nende ettevõtlusega tegelemise tõenäosuse hindamisega. Samuti on näideteks pakkumise poolsest vaatest ettevõtluse uurimisel ka Titma jt (2007) ning Saare jt (2006) uurimused, kus analüüs põhineb just respondentide omaduste ja nendega seotud karakteristikute kaudu ettevõtlusega tegelemise tõenäosuse või osakaalude uurimisel. Teisi endisi Nõukogude Liidu riike käsitlevatest uuringutest sobivad siinkohal näiteks Rona-Tas jt (2005) ja Stoica (2004). Arvestades käesolevas töös kasutada olevat andmestikku ja uurimisülesannet on ka see töö oma olemuselt pakkumise vaadet esindav uurimus.

1.1.1.2. Nõudlusele keskenduvad uurimissuunad

Nõudluse poolele keskenduv ettevõtluse uurimissuuna alla liigitatavate uuringute sisuks või uurimisteenaks on olnud valdavalt ettevõtluse ilmnemise ulatus ning kontekst, milles ettevõtlus esineb (Thornton, 1999; 19). Tuues paralleeli eelnevaga, võib pidada nõudluse vaadet esindavaks neid sotsioloogilisi uurimusi, kus uurimisobjektiks on täitmist vajavate ettevõtjarollide arv ja iseloom ehk see, millisel tegevusalal, millise suunitlusega ning missuguseid inimesi ehk ettevõtjaid turg nõuab. Näiteks kuuluvad Thorntoni (1999) kohaselt sellesse gruppi uuringud, mis tegelevad erineval moel selle konteksti uurimisega, milles ettevõtete asutamine aset leiab;

erinevate ametialade esindajate ettevõtlusalase aktiivsuse uurimisega või riikide ettevõtluspoliitika ning turgude arengu ja muutuste uurimisega (Thornton, 1999). Muuhulgas pärineb kontseptsioon ettevõtlusega tegelemise kontekstist tulenevate tõmbe ja tõuketegurite võimalikust mõjust just nõudluse poole uuringutest. Seejuures on oluline, et kuigi osades empiirilistes uuringutes on hakatud tõuketegurite üldnimetaja alla kokku võtma tööturu olukorrast, geograafilisest paiknemisest ja sotsiaal-majanduslikest oludest laiemalt tingitud faktoreid ning tõmbeteguritena nähakse sageli just indiviidist tulenevaid tegureid nagu sobivad isikuomadused jms, näeb Thornton (1999) nii tõmbe- kui tõuketegureid laiemast, ühiskondlikust ja majanduslikust kontekstist, mitte isikuomadustest või individuaalse ettevõtlusega tegelemise alasest valmisolekust tingituna.

Seega on nõudluse poole vaadet esindavates uuringutes keskne küsimus ressursside olemasolu, mis soodustaks ettevõtete asutajate esilekerkimist. Thornton (1999) keskendub oma uurimistöös valdavalt nõudluse poole kui seni vähem kasutamist leidnud vaatele, täpsemini sellele, kuidas olemasolevad ettevõtted ja turud, aga ka keskkond ehk olemasolevad ressursid ja nendele ligipääsetavus, mõjutavad seda, kuidas kuhu ja miks uued ettevõtted tekivad (Thornton, 1999; 19). Seejuures peetakse oluliseks nõudluse ja pakkumise poolse vaate omavahelist integreerimist ettevõtluse analüüsimisel kuivõrd ettevõtte asutamine on üheaegselt sõltuv nii sellega seotud isikutest ehk ettevõtjatest kuid ka sotsiaal-majandusliku keskkonna poolt pakutavatest oludest ja võimalustest, ilma milleta ei saaks ettevõtjaks sobilik inimene oma kavatsusi realiseerida (Thornton, 1999; 21, 41). Kuna käesoleva töö seisukohalt pakub Thorntoni (1999) lähenemine huvi ulatuses, mis võimaldab eristada nõudluse ja pakkumise suuna uuringuid sisu ja lähtekohtade alusel, siis ei peatuta siinkohal pikemalt erinevate lähenemiste integreerimisvõimalustel.

Olulisena viidatud käsitlusest (Thornton, 1999) tuleb veel mainida seisukohta, et autor rõhutab olemasolevate ettevõtete poolt ettevõtete asutamise ja sellest tuleneva mõju olulisust ettevõtluse uurimisel väljakujunenud majandustingimuste kontekstis. Siirdeperioodidel, eriti Nõukogude Liidu käsumajanduse ja ettevõtluse puudumise tingimustest turumajandusele üleminekul, on ettevõtluse teket käsitlevates uuringutes olemasolevate ettevõtete võimaliku mõju arvestamine uute ettevõtete tekkele ja iseloomule varasema ettevõtete puudumise tõttu loomulikult piiratud. Vastavat perioodi uurides on käsitletud küll Nõukogude Liidu lagunemise eelsete riigiettevõtete ja

majandustegevuse valdkondade seost tekkinud uue ettevõtlusega (nt Rona-Tas jt, 2005; Hanley, 2000; Rona-Tas, 1994). Nt Hanley (2000) on leidnud, et Poolas, Slovakkias ja Tšehhis ei ole ettevõtluse tekkimine pärast Nõukogude Liidu lagunemist seotud nõ vana ettevõtluse olemasolu ja iseloomuga, sest ettevõtluse määr ehk ettevõtjate osakaal tööjõust on sarnane nii nendes riikides, kus nõukogude perioodil oli ettevõtlus teatud määral lubatud kui ka nendes, kus ettevõtlust põhimõtteliselt ei eksisteerinud (Hanley, 2000; 383). Vaatamata sellele, et post-kommunistlike riikides siirdeperioodil ettevõtluse teket analüüsivates uuringutes ei saa käsitleda olemasolevate ettevõtete mõju uute tekkele, muutub nende mõju arvestamine ettevõtluse uurimisel üha olulisemaks sedamööda, mida stabiilsemaks muutub post-kommunistlike riikide sotsiaalmajanduslik olukord. Seega oludes, kus siiret võib pidada lõppenuks, tuleks lisaks pakkumise poole vaates levinud tegurite mõjule ettevõtluse uurimisel hakata enam tähelepanu pöörama ka juba olemasolevatele ettevõtetele ja nende mõjule uute ettevõtete tekkele.

Kuigi Thornton (1999) pidas oluliseks pakkumise ja nõudluse poole vaadete integreerimist ettevõtluse uurimisel ning viidatud töös rõhutas eelkõige just nõudluse poolt kui seni sotsioloogide poolt vähe tähelepanu saanud vaadet, on käesoleva töö keskmes siiski pakkumise poolset vaadet esindavad uuringud. Osasid Thorntoni (1999) poolt olulisena välja toodud nõudluse poole tegureid nagu näiteks olemasolevate ettevõtete struktuur jms, ei ole võimalik ettevõtluse tekkimise analüüsimisel endiste Nõukogude Liidu riikide siirdeprotsessis analüüsida. Kui käsitleda nõudluse poole uurimustena töid, mis keskenduvad sise- ja välisturgude mõjule ettevõtluse kujunemisele ja olukorrale, võiks nimetada nõudluse poole uuringute näidetena Eesti kontekstis näiteks Masso jt (2004) ning Smallbone jt (2004) töid.

1.1.2. Väikeettevõtluse integreeritusele *versus* vastandamisele muu ettevõtlusega keskenduvad uurimissuunad

Veidi teistlaadse tüpoloogia ettevõtluse sotsioloogiliseks uurimiseks pakub välja Eric Hanley (2000). Tõsi küll, Hanley (2000) ei ürita erinevalt Thorntonist (1999) käsitleda võimalikult erinevate ettevõtlusega tegelevate distsipliinide eripärasid ja integreerimisvõimalusi selleks, et saavutada terviklik lähenemine ettevõtluse uurimusele, vaid keskendub oluliselt kitsamale valdkonnale. Thorntoni (1999) töös kajastatust seostub Hanley (2000) lähenemine eelkõige käsitletusega ettevõtete

asutamisest majanduse tuumikus ehk seoses (olemasolevate) suurte ja hästitoimivate ettevõtetega, või perifeerias ehk valdavalt isiku või isikute grupi enda ressursside ja võrgustike toel ning otsese seoseta ettevõtluse või majandustegevuse tuumiku moodustavate ettevõtetega. Täpsemini vaidlustab Hanley (2000) post-kommunistlikes Ida-Euroopa riikides kujunenud väike-ettevõtjate klassile kui perifeersele, marginaalsele, tavalise või muus vormis formaliseeritud ettevõtlusega mitteseotud ja sellele vastanduva nähtuse käsitlemise. Sarnaselt Thorntoniga (1999) peab Hanley (2000) oluliseks suurte ettevõtete seost uute, tekkivate väike-ettevõtetega. Kuid erinevalt Thorntonist, kes käsitleb olemasolevate ettevõtete mõju tekkivale ettevõtlusele, analüüsib Hanley seost juba olemasolevate ettevõtete ja ettevõtlusvormide vahel. Ka ei keskendu Hanley nii detailsetele küsimustele nagu majanduse tuumikusse kuuluvate ettevõtete vorm ja struktuur ja selle võimalik mõju seostele väike-ettevõtlusega. Siiski väärib Hanley (2000) lähenemine siirderiikide ettevõtluse analüüsimise puhul käsitlemist, sest arvestades eeltoodut ei ole võimalik ettevõtluse puudumise olukorrast turumajandusele ülemineku tingimustes kõiki Thornton (1999) poolt väljatoodud mõjusid ka kõige põhjalikuma analüüsi korral jälgida.

Hanley (2000) eristab post-kommunistlikes Ida-Euroopa riikides ettevõtluse uurimisel kahte erinevat suunda, nn dualistlikku ehk vastandavat (*dualist perspective*) ja integreerivat (*integrationist perspective*) lähenemist.

1.1.2.1. Vastandav lähenemine (väike)etevõtlusele

Dualistlikku vaadet ettevõtluse uurimises iseloomustab eelkõige iseendale tööd andvate ettevõtjate ja muude ettevõtjate¹ vastandamine (Hanley, 2000; 382). Seda vaadet iseendale töö andvate ettevõtjate uurimisel aitab mõista teadmine, et see kujunes koos iseendale tööd andvate inimeste uurima hakkamisega informaalse majanduse² uurimisvaldkonnas. Esialgu nähti iseendale tööd andva ettevõtjana tegutsemist, aga ka muud väike-ettevõtlust lihtsalt kui ühte informaalse majanduse aspekti - kui viisi, mis

¹ Hanley kasutab tegelikult mõistet „corporate firms”, mis peaks otseses tähenduses viitama ühendatud ehk korporatiivettevõtetele. Kuigi käeoleva töö autor ei ole järgnevas kindel, jääb Hanley tööst mulje, et korporatiivettevõtete all ei ole silmas peetud mingit ettevõtete eriliiki, vaid igasuguseid suuri (nii majandusliku tähtsuse, töötajate arvu kui muus sellises tähenduses) ettevõtteid. Seega kasutatakse käesolevas töös Hanley poolt kirjeldatud dualistliku ja integreeriva ettevõtluse uurimise suuna käsitlemisel muu ettevõtluse mõistet vastandina iseendale tööd andvatele väike-ettevõtjatele.

² Informaalne majandussektor (*informal sector*) all on Hanley silmas pidanud legaalselt majandustegevust tegevuse enda sisu mõttes, mis teatud aspektides, nt töötingimuste, maksude tasumise, töösuhete vormistamise vms osas ei vasta kõikidele antud riigis kehtivatele nõuetele ja regulatsioonidele.

aitas inimestel, kes ei suutnud leida “normaalset teenistust”, tagada endale hädapärane toimetulek (Hanley, 2000; 380).

Hanley (2000) viitab oma töös Rahvusvahelisele Tööorganisatsioonile (*International Labour Organisation*, edaspidi lühendatult ILO), kes on seoses informaaalse majanduse uurimisega 1970. aastal avaldanud antud valdkonnas trendi loova uurimuse, kus iseloomustatakse iseendale tööd andva ettevõtjana tegutsemist informaaalse majanduse osana Keenias. Iseendale töö andjaid (täpsemini sel viisil korraldatud ettevõtlust) iseloomustatakse kui madalate sisenemisbarjääridega ettevõtlusvaldkonda organiseerituse, kapitalimahukuse ja oskuste poolest; valdavalt perede või leibkondade omaduses olevaid; piiratud tegevusvõimalustega või-valdkondadega; töajoomahuka tootmisprotsessi ja sageli aegunud tehnoloogial baseeruva töajoomahuka tegevusvaldkonnana. Lisaks sellele kirjeldati ILO vastavas uuringus seda ettevõtlusvormi kui vähetootlikku ja vähese kapitali akumulatsioonivõimega ning reguleerimata turutingimustes toimivat ettevõtlust (Hanley, 2000; 382). Eric Hanley leiab, et dualistliku mudeli kohaselt on iseendale tööd andva ettevõtjana tegutsemisele peetud omaseks just neid ILO uurimuses välja toodud omadusi alates 1970-ndatest ning seda lähenemist kasutatakse sageli ka tänapäeval (Hanley, 2000; 382).

Eelpoolnimetatud seisukoht, et dualistliku mudeli kohaselt ettevõtlusega tegelemise uurimisele on omane iseendale tööd andvate ettevõtjate ja muude ettevõtjate vastandamine, baseerubki ideel, et iseendale tööd andvate ettevõtjate näol on tegemist marginaalse grupiga. Seejuures väljendub nende marginaalsus nõ majanduse äärealadel tegutsemises, omaenda isikliku töajoomu pakkumises nn tõrjutud, töajoomahukates ja ebatulusates valdkondades ning seeläbi sisulise kontakti ja sidemete puudumises muude ettevõtetega (Hanley, 2000; 382-383). Hanley (2000) esitab oma artiklis seisukoha, et paljud uurijad on selle suuna omaks võtnud Ida-Euroopa post-kommunistlike riikide ettevõtluse arengu uurimisel seoses sellega, et sotsialismi perioodil valitsenud olukord ettevõtluse vallas kanti uurijate poolt üle uuele, turumajanduse oludes tekkinud ettevõtlusele ning eeldati, et nõ uus ettevõtlus on otseselt “vana” ettevõtluse järgne ja sarnane (Hanley, 2000; 383). Autor leiab, et arvestades iseendale tööd andvate ettevõtjate osakaalu töajoomust ning seda, et ka nt Tšehhis ja Slovakkias, kus sotsialismi ajal ei olnud erinevalt Poolast ja Ungarist ettevõtlus võimalik ega lubatud, on peamise tegevusalana iseendale tööd andvate ettevõtjatena tegutsevate isikute osakaal töajoomust

ligikaudu sama suur kui Poolas tõendab, et turumajandusele üleminekuga kaasnenud väike-ettevõtjate klassi tekkimine ja selle osakaal tööjõust ei ole seotud ega mõjutatud turumajanduse-eelse ettevõtjate klassi olemasolust ja iseloomust (Hanley, 2000; 383-384).

Hanley (2000) jõuab järeldusele, et dualistlikule lähenemisele vastav ettevõtjate grupp eksisteerib küll mingil määral post-kommunistlikes Ida-Euroopa riikides, kuid see ei ole valdav ning suure osa neis maades tegutsevate iseendale tööd andvate ettevõtjate näol ei ole tegemist inimestega, kes üleminekuperioodi rasketes oludes muud teenistust leida ei suutnud ja läbi ettevõtluse oma toimetuleku nimel võitlevad (Hanley, 2000; 394). Vaatamata asjaolule, et Hanley (2000) ei pea Ida-Euroopa riikidele iseloomulikuks nn toimetuleku-ettevõtlust ehk vaesusest põgenemise võimalusena iseendale tööd andva ettevõtjana tegutsemist, väärib dualistliku lähenemise viljelejate poolt sellele ettevõtlusvormile omistatu tähelepanu juba üksnes seepärast, et nn ühiskondlike tõuketegurite toimetulekuga ettevõtlusega tegelemise uurimine on praegu jätkuvalt väga aktuaalne. Viimasel ajal on huvipakkuvaks küsimuseks tõusnud, kas mingit konkreetset tüüpi või konkreetsete omaduste, päritolu või taustaga ettevõtjaid või pidada pigem tõuke- või tõmbetegurite³ toimetulekuga ettevõtlusega tegelema hakanuteks. Nn tõukefaktoritena leiavad käsitlemist sotsiaalmajanduslikud olud nagu töötus, vaesus, perifeersetel aladel paiknemine ja tegutsemine nii geograafilises kui majandusliku tähtsuse tähenduses jms. Tegemist on valdavalt samade asjaolude või põhjustega, mida dualistliku vaate viljelejad omistasid iseendale tööd andvatele ettevõtjatele ning mille tõttu või millega kaasnevate omaduste tõttu peeti iseendale tööd andvaid ettevõtjaid kui ettevõtlusvormi marginaalseks ja majanduse kui terviku seisukohast tähtsusetuks (Hanley, 2000; 382).

Otseselt ei ole üksi käesoleva töö seisukohalt aktuaalsetest Eestit puudutavatest pakkumise poolsetest uuringutest liigitatav väike-ettevõtlust ja ülejäänud ettevõtlust vastandava uurimissuuna alla, sest ei Titma jt (2007) ega Pals jt (2006) ei vaidlusta oma töödes väike-ettevõtjate, sh palgatööjõuta ettevõtjate rolli majanduses tervikuna või

³ Siinkohal ei ole tõmbetegurite mõiste all silmas peetud majanduslikust olukorrast ja sobivate ressursside saadavaloleku olukorrast tingitud tõmbetegureid ehk nõudluse poolse vaate kohast käsitlust tõmbeteguritest, vaid lähenemist, mille kohaselt tulenevad tõuketegurid majanduse- ja tööturu olukorrast, seevastu aga tõmbetegurid viitavad konkreetse indiviidi sobivatele isikuomadustele, oskustele ja motivatsioonile tekkinud olukorras ettevõtlusega tegelema hakata. Ehk tõmme kui isiku „sisemine tõmme” ettevõtlusega tegeleda, mille realiseerimine küll sõltub sobivate olude ilmnemisest keskkonnas pigem kui tõmme kui üksnes sobivate olude ilmnemine keskkonnas.

nende seost või suhteid ülejäänud suuremate ettevõtetega. Siiski hinnatakse mõlemas viidatud uuringus erinevate sõltumatute tunnuste mõju tööandjaist ettevõtjatele ja füüsilisest isikust ettevõtjatele (edaspidi FIE) eraldi. See viitab, et eeldatakse FIEde ja ülejäänud ettevõtjate vahelist erinevust.

Vaadates teisi endisi Idabloki riike käsitlevaid uuringuid ettevõtlusega tegelemise osas on heaks näiteks Rona-Tas'i (2005) uurimus, kus analüüsitakse ettevõtjana tegutsemist Ungaris 2004. aastal. Rona-Tas eristab selgelt ettevõtjaid (*entrepreneur*), kellele vastab Eesti kontekstis äriühing, ja iseendale töö andjaid, kellele antud uuringu puhul vastab Eesti konteksti ületooduna FIE mõiste (*sole proprietor*), vastandades neid tegevuse eesmärgi, tegutsemismotivatsiooni, ettevõtjana tegutsemist alustamist tinginud tegurite, kasumitaotluse, koduse majapidamisega seotuse, raamatupidamislike tavade jms alusel. Rona-Tas leiab, et ettevõtjad (äriühingud) on orienteeritud kapitali kasvatamisele, füüsilisest isikust ettevõtjad aga tarbimisvõimaluste parandamisele. Ettevõtja ei ole turu osas piiratud, füüsilisest isikust ettevõtjad on aga orienteeritud üksnes kohalike, lähiturule jne. Ka väidab Rona-Tas (2005), et füüsilisest isikust ettevõtjad ei ole orienteeritud värbamisele ja ettevõtluse kasvule isegi juhul, kui neil läheb väga hästi ning nad ei erista oma ettevõtlust süsteemselt kodusest majapidamisest (Rona-Tas, 2005; 282-287).

Arvestades Eesti konteksti, seadusandlust füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemise osas, sh raamatupidamislike nõudeid ning eestlaste võrreldes Kesk- ja Lõuna-Eurooplastega suhteliselt vähest tegelemist nn pereettevõtlusega (välja arvatud talunikud, kelle seas peresisese tööjõu kasutamine on veidi levinum), ei pruugi Rona-Tasi (2005) post-fordistlik ettevõtluse ideaaltüüp, mille abil ta kirjeldas endiste Idabloki riikide siirdejärgseid füüsilise isikuna tegutsevaid ettevõtjaid, paika pidada. Rona-Tas'i (2005) analüüsist ilmneb muuhulgas, et võrreldes teiste uurimusega hõlmatud riikidega (nt Tšehhi, Ungari, Poola, Slovakkia, Sloveenia) on Eestis füüsilisest isikust ettevõtjatena tegutsejate osakaal kõigist ettevõtjatest oluliselt madalam (Rona-Tas, 2005; 292). Et Rona-Tas'i (2005) teostatud detailse, mitmemõõtmelise regressioonanalüüsi tulemused baseeruvad Ungari näitel, ei pea käesoleva töö autor Rona-Tas'i (2005) dualistlikku käsitlust füüsilisest isikust ettevõtjatest Eesti puhul täiel määral kehtivaks.

1.1.2.2. Integreeriv lähenemine (väike)ettevõtlusele

Integreeriv (*integrationist*) lähenemine omistab nn väike-ettevõtlusele, Hanley (2000) kohaselt täpsemini iseendale tööd andvate ettevõtjate klassile, kesksena rolli ning eeldab, et iseendale tööd andvate väike-ettevõtjate ja suurettevõtete vahel on teatud kindlad sidemed. Tüüpilise seosena suurettevõtete ja iseendale tööd andvate ettevõtjate vahel on esiteks alltöövõtu lepingud, teiseks tükitöötasu skeemid, kus iseendale tööd andev ettevõtja toodab korporatiivettevõttele midagi kokkulepitud tükihinna alusel, ja kolmandaks nõ varjatud tööandja-palगतöötaja suhted, kus iseendale tööd andev ettevõtja toimib sisuliselt ühe ettevõtte palगतöötajana, kuid (tavaliselt talle tööd andva ettevõtte huvidest tingitud kaalutlustel) on formaalselt iseseisev ettevõtja (Hanley, 2000; 384-385). Kuigi kolmandana väljatoodud tüüpiline seos suurettevõtete ja iseendale tööd andvate väike-ettevõtjate vahel viitab justkui väike-ettevõtja ebasoodsale positsioonile kahepoolses suhtes, on tegemist keerulisema ja põhjalikumalt uurimist vajava nähtusega, mille juurde jõutakse käesolevas töös veelkord järgmises osas. Integreeriv lähenemine ei põhine seega mitte iseendale tööd andvate ettevõtjate iseseisvuse, perspektiivikuse jms rõhutamisel ehk dualistlikule vaatele vastandumisel iseendale tööd andvate ettevõtjate iseloomustamisel, vaid seose nägemisel väike-ettevõtjate ja suurettevõtete vahel, mida dualistlik vaade üldiselt ei tunnista. Veelgi täpsem oleks öelda, et ei eeldata väike-ettevõtluse vormi uurimisel sidemete puudumist suurettevõtetega, olgu need sidemed siis väike-ettevõtjale soodsad või ebasoodsad.

Integreerivat lähenemist pooldavad uurijad on toonud välja erinevaid põhjuseid, mille pärast tuleks omistada iseendale tööd andvatele väike-ettevõtjatele kandvam roll majanduses kui dualistliku lähenemise viljelejad neile omaseks võimaldasid pidada. Kõik need põhjused on ühel või teisel moel seotud tootmisprotsessi paindlikumaks muutmisega. Hanley (2000) toob välja ülevaate teiste uurijate poolt välja toodud põhjustest või väike-ettevõtluse rollidest majanduse paindlikumaks muutmise seisukohast. Nendeks on esiteks paindlikkus tööjõukuludes, täpsemini võimalus vajaduse korral kasutada alltöövõttu, tükitöö skeeme, töötajaid, kes teevad ettevõtte jaoks tööd näiteks kodust ega vaja otseselt töökoha sisseseadmist jms ehk võimalus hoida kokku tööjõukulusid. Teiseks on paindlikkus tööprotsessis, mille all mõeldakse paindlikkust nõudlusest või tehnoloogia arengust tulenevatele muudatustele reageerimise valmiduse ja kiiruse osas. On leitud, et väike-ettevõtjad, kes kasutavad vähem-spetsiifilist tehnoloogiat ja kelle taga ei ole nõ suurt organisatsiooni masinavärki,

on valmimad olemasolevaid tootmisvahendeid uue tootmisprotsessi jaoks ümber kohaldama. Kolmas paindlikkuse aspekt, mida ise-endale tööd andvate väike-ettevõtjate ettevõtlusvorm võimaldab, on seotud erinevate regulatsioonide täitmisega kaasneva halduskoormusega. Iseendale tööd andvad ettevõtjad saavad teatud juhtudel vältida suurt hulka aega, mis kulub mingis muus vormis väike-ettevõtte asutamiseks ning investeerida nõ säästetud aja oma äritegevusse. (Hanley, 2000; 385). Kuigi suur osa viidatud „võitudest” tänu iseendale tööd andvate ettevõtjate poolt pakutavast paindlikkusest, on käsitletav just tavaliste, mitte iseendale tööd andvate ettevõtjate võiduna, kindlustab see paindlikkus siiski iseendale tööd andvate ettevõtjate jätkusuutlikkuse ja olulisuse teatud rolli täitmisel majanduses tervikuna. Teatud osa läbi paindlikkuse tekkinud lisaväärtusest akumulatsioonid siiski ka iseendale töö andjad, mis tekitab omakorda diferentseerumise iseendale tööd andvate ettevõtjate grupi sees (Hanley, 2000; 385). Seega on just integreerivat vaadet esindavate uurijate poolt algatatud diskussioon iseendale tööd andvate väike-ettevõtjate detailsema analüüsimise vajaduse osas ning tõstatatud küsimus, kas on vajalik ja võimalik öelda, et iseendale tööd andvad väike-ettevõtjad ei mängi majanduses suures plaanis mingit rolli, või vastupidi, või tuleks liikuda väike-ettevõtjate analüüsimisel suunas, mis aitaks mõista selle grupi sisemist heterogeensust.

Kaudselt rajab integreeriv lähenemine ettevõtluse uurimisel teed suunas, mille kohaselt võiks tulevikus mingi ettevõtjate grupi tähtsuse või marginaalsuse analüüsimisel majanduse kui terviku seisukohast keskenduda hoopis muudele teguritele kui ettevõtte juriidiline vorm või väiksus. See muidugi ei tähenda, et väike-ettevõtluse kui sellise eraldi vaatlemine uuringutes ei oleks põhjendatud, sest asjaolu, et väike-ettevõtjate grupp on sisemiselt diferentseeritud, ei muuda suur- ja väike-ettevõtteid veel omavahel sarnasemaks, kuid kaob vajadus väike- ja muud ettevõtlust teravalt omavahel vastandada.

Käesolevas töös käsitletavatest uuringutest ei saa ühtki ettevõtluse teket ja olukorda Eestis uurivat tööd pidada otseselt integreeriva või vastandava suuna uurimusteks. Kui võtta integreeriva ja vastandava suuna eristuse alusena üksnes seda, kas ettevõtja edukus sõltub palgatöötajate olemasolust või puudumisest (ehk lähtuda Hanley töö tulemusest, mille kohaselt tööandjast väike-ettevõtjad ei ole nn toimetuleku ettevõtjad ega kuulu tingimata ettevõtluse äärealadele, kuid palgatöötajateta ettevõtjate puhul ei saa selles väites kindel olla), siis võib mingil määral pidada integreeriva suuna

uurimuse näiteks Saare jt (2006) uurimust. Saare jt (2006) töös eeldati, et erisused ettevõtjate vahel on tingitud pigem tegevusvaldkonnast kui palgatöötajate olemasolust.

2. Ettevõtlusega tegelemise kontekst, siirdeperioodi käsitlus

Käesoleva osa eesmärk on anda lühike ülevaade siirdeperioodi ja selle lõpu käsitlustest Eesti puhul. Majanduslikke muutusi Eestis 80. aastate lõpus, 90. aastatel ja 21. sajandi alguses on käsitletud põhjalikult erinevates uurimustes (näiteks Eamets, 2001; Mygind, 1997; Saare jt, 2006; Masso jt, 2004; Titma jt, 2007; Roots, 2006). Seepärast ei peatuta antud töös majandusarengu kirjeldamisel (väike)ettevõtluse seisukohalt vaadatuna pikemalt, vaid püütakse anda ülevaade ulatuses, mis võimaldab saada pildi sellest, mis faasis oli siire 1995. ja 2006. aastal ehk aastatel, mis on käesolevas töös vaatluse all.

Siirdeperioodi all mõeldakse antud töös ajavahemikku, mille jooksul Nõukogude Liitu või Nõukogude Liidu mõjusfääri kuulunud riigid pärast liidu lagunemist läksid üle ja kohanesid uue riigikorra ning turumajandusliku süsteemiga.

Millal siire algas, kaua kestis ning mis ajast alates seda lõppenuks pidada võib, erineb riigiti ning sõltub nii stardipositsioonist, nt konkreetsel territooriumil olemasolevatest ressurssidest, kui ka valitud reformikavast. Siinkohal ei keskenduta teiste endiste Nõukogude Liidu riikide olukorrale, arengustrateegiatele jms, vaid piirdatakse üksnes siirdeperioodi kajastamisega Eesti kontekstis. Esmalt aga peatutakse lühidalt siirde olemusel endiste Nõukogude Liidu maade puhul ning siirde lõpu võimalikel indikaatoritel.

Siirdeprotsessis toimus endistes Nõukogude Liidu riikides nii riigikorra kui majandussüsteemi muutus: mindi üle totalitaarselt riigikorralduselt demokraatlikule ja plaanimajanduselt turumajandusele. Mõlemaga seoses kaasnes ka majanduse ümberstruktureerimine – vähenes kaevandamise ja rasketööstuse maht seoses suure siseturu äralangemisega, tekkis eraettevõtlus ning toimus ulatuslik seniste riigivarade võõrandamine jms. Tööturu ja ka ettevõtlusega seoses on oluline, et siirdeperioodil, sh üleminekul kommunistlikust režiimist demokraataiale ja turumajandusele, on täheldatud erinevates riikides põlvkonnasisese mobiilsuse suurenemist (Domanski, 1999; 472).

Põlvkonnasisese mobiilsuse oluliseks mõjutajaks siirdefaasis on peetud just nimelt majanduse ümberstruktureerimisega seoses osade tegevusvaldkondade kadumist ning teiste tekkimist. Turu kadumisel teatud toodangule turumajanduslikus süsteemis vabaneb nendes tegevusvaldkondades ulatuslikult tööjõudu, teisalt tekivad uued tegevusvaldkonnad, pakkudes hõivevõimalusi, mida senine süsteem ei võimaldanud. Näiteks viimasest võib pidada muuhulgas ka ettevõtlust, millega tegelemise võimalus tekkis sisuliselt vahetult Nõukogude Liidu lagunemise eel ning selle järel.

Nagu eelpool öeldud, on siirde algus, kestus ja lõpp riigiti suuresti erinevad, kuid Eesti puhul on leitud, et 1988. kuni 1991. aastat võib kirjeldada süsteemi muutuse aastatena, 1991. kuni 1994. aastat kiirete majandusreformide perioodina ning 1994. kuni 1997. aastat kui ühiskonna stabiliseerumise faasi (Lauristin, Vihalemm 1997; 82). Arvestades 1998. ja 1999. aastal aset leidnud nn Vene kriisi mõju, ei saa siiret 1997. aasta seisuga siiski üheselt lõppenuks lugeda olenemata sellest, et perioodi 1994-1997 puhul võis täheldada stabiliseerumise ilminguid. Teiste autorite kohaselt ongi käsitletud perioodi 1998 – 1999 ning sellele vahetult järgnevat aastat ühena kahest siirdeperioodil üle elatud suuremast majanduslangusest, mille järel saab alles rääkima hakata majanduse stabiliseerumisest (Saar jt, 2006; Eamets jt, 2006).

Kui kaua täpselt stabiliseerumise faas kestis ning mida lugeda siirde lõpuks, on erinevate autorite käsitleste kohaselt erinev. Näiteks Kornai (2005, Roots 2006 alusel) on leidnud, et siire on lõppenud siis, kui konkreetset riiki on tunnustatud demokraatliku ja toimiva turumajandusega riigina, mille indikaatoriks peab Kornai endiste idabloki riikide Euroopa Liidu liikmesriigiks astumist. Oma varasemas artiklis on Kornai (1999) leidnud, et sisuliselt saab siiret pidada lõppenuks siis, kui võimumonopol riigis ei ole enam varem valitsenud kommunistliku partei käes, majandussuhteid reguleerib ja juhib turg ning enamus tootmisvahenditest on erakätes. Gelb (1999) leiab, et siire on läbi, kui siirde läbi teinud riigid peavad lahendama samu või sarnaseid probleeme võrreldes riikidega, mis on enam-vähem samal arengutasemel ja sarnase ühiskonnakorraldusega, kuid kes pole siirdeperioodi kogenud.

Võttes aluseks eelnevad käsitletused, võib siiret Eestis pidada lõppenuks hiljemalt 2004. aastaks, mil Eesti astus Euroopa Liidu liikmesriigiks. Sellest lähtuvalt on valitud käesolevas töös aastaks, mis esindab siirdejärgset perioodi, 2006. aasta. Selleks ajaks oli möödunud Euroopa Liiduga liitumisest kaks aastat.

Siirdeperioodi esindab käesolevas töös 1995. aasta, mil läbimurre oli juba toimunud, suuremad majandusreformid, sh rahareform, olid läbi viidud ning algas stabiliseerumise faas (Saar jt, 2006; Lauristin jt, 1997). Siirde algusaastatest just 1995. aasta andmete kasutamine käesolevas töös on lisaks alljärgnevatele põhjendustele tingitud ka andmetehnilistest põhjustest – 1995. aastal viidi esmakordselt läbi kogu Eesti tööealise elanikkonna suhtes esinduslik tööjõu-uuring (Statistikaamet). 1995. aasta on sisuliselt sobiv ettevõtlusega tegelemist mõjutavate tegurite analüüsimiseks siirdeperioodil seoses sellega, et 1995. aastaks oli lõppenud erastamine ning jõustunud Äriseadustiku uus redaktsioon. Äriseadustikku uue redaktsiooni jõustumist on seostatud ettevõtlusega tegelema hakkamise võimaluste vähenemisega võrreldes varasema perioodiga läbi registreerimisega kaasneva halduskoormuse ning algse investeeringunõude suurenemise (Saar jt, 2006; 420). Erastamise lõppemise olulisus seisneb selles, et 1995. aastal ei olnud enam võimalik luua või omandada uusi ettevõtteid nii, nagu seda sai teha enne 1995. aastat ning see omakorda mängis ümber jõujooni küsimuses, millistel gruppidel olid soodsamad võimalused ettevõtteid omandada või olemasoleva baasil uusi luua. Erastamine algas juba 1980. aastate lõpul ja 1990. aastate alguses toimunud väikesemahulise erastamise käigus eelistati erastajatena pigem erastatava ettevõtte töötajaid. Alates 1992. aastast, kui asutati Eesti Erastamisagentuur, muutus ettevõtete erastamisel selle töötajate eelistamine harvemaks, sest erastamiseks hakati kasutama nõ “Treuhandi” lähenemist ehk Ida-Saksamaal kasutatud viisi, kus erastamisagentuur korraldas ettevõtte erastamiseks enampakkumisi. Seeläbi muutus erastamisel oluliseks ligipääs kapitalile või selle olemasolu. (Saar jt, 2006; 420, Mygind, 1997 alusel). Teiseks alternatiiviks nõ tavalisele erastamisele oli varade tagastamine, millel oli ettevõtluse arengule siirdeperioodil üksnes kaudne mõju (välja arvatud põllumajandussektor, kus tagastamise mõju oli otsesem juhtude tõttu, kus maa või vara tagasi saanu alustas tagastatud vara abil tootmist). Tagastamisel oli ettevõtluse arengule kaudne mõju seetõttu, et reaalseid ettevõtteid, mida tagastada, ei olnud. Tagastamise objektiks oli pigem kinnisvara, nt maad, hooned või ka muu vara, mis kahtlemata mõjutas ettevõtjana tegutsema hakkamist kui igasugune tootmiseks vajalik kapital, kuid mille otsest mõju ettevõtete tekkele on raske hinnata (Saar jt, 2006; 421). Kaudset mõju ettevõtluse arengule siirdeperioodil on omistatud ka erastamisväärtpaberitega tehingute tegemise võimaldamisele - erastamisväärtpabereid oli võimalik kasutada tootmiseks vajaliku kapitali ostmiseks. (Saar jt, 2006; 421). Otseselt ettevõtete erastamisel ja seeläbi uute ettevõtete tekkes erastamisväärtpaberid

olulist rolli siiski ei omanud, sest ajaks, mil need kasutusele tulid, oli märkimisväärne osa ettevõtetest juba erastatud (Mygind, 1997).

1995. aasta veebruariks ehk analüüsis vaadeldava aasta alguseks oli Eestis kokku registreeritud 83 000 ettevõtet. (Saar jt, 2006; 422-423), neist aktiivselt tegutsenute arvuks peetakse ligikaudu 25 000 (Saar jt, 2006; 422-423). Pärast 1995. aastat ettevõtete arv vähenes, seda tõenäoliselt Vene kriisi mõjul. 1998. ja 1999. aastal ehk nn Vene kriisi aastatel ületas ettevõtete likvideerimiste arv asutamiste arvu (Saar jt, 2006; 422). 2004. aastal ehk Euroopa Liiduga ühinemise aastal oli Statistikaameti andmetel ettevõtete arv⁴ Eestis 60 882 ja 2006. aastal 71 012.

3. Ettevõtluse ning ettevõtja mõistete tähendus ja kasutus varasemates empiirilistes uuringutes

3.1 Ettevõtlusega seonduvad mõisted tsiviilseadustiku üldosa, äriseadustiku ja erinevate maksuseaduste alusel

Enne kui asuda lähemalt tutvuma sotsioloogiliste uurimustega ettevõtlusega tegelemisest Eestis, on vajalik luua ülevaade ettevõtluse, eriti väike-ettevõtluse uurimisel kasutatud mõistetest. Inglise keelses kirjanduses on käesolevas töös uuritava nähtuse kohta kasutatud valdavalt mõisteid „*self-employed*” või „*self-employment*” ja „*entrepreneur*” (näiteks Hanley, 2000; Thornton, 1999; Titma jt, 2007; Saar jt, 2004 jne). Eesti keeles võiks terminit „*self-employed*” või „*self-employment*” mõista kui iseendale tööd andvat isikut või ettevõtlusvormi, mida iseloomustab iseendale töö tagamine. See on ettevõtlusevorm, millele peetakse sageli iseloomulikuks, et füüsiline isik, pruukimata asutada mingit juriidilist isikut või institutsiooni, korraldab endale tööd, olles üheaegselt nii tööandjaks kui töövõtjaks. Iseendale tööandjaks olemine ei viita tingimata sellele, et ettevõtluse sisu ja eesmärk olekski üksnes iseendale töö ja sissetuleku tagamine. Sageli on iseendale tööandjaks oleval ettevõtjal kasutada ka teiste inimeste, nt perekonnaliikmete või palgatöötajate tööjõudu. Seega ei saa väita nagu

⁴ Statistikaameti statistilisse profiili kuuluvate ettevõtete arv. Sisaldab ka Äriregistris registreeritud majanduslikult aktiivseid füüsilisest isikust ettevõtjad, v.a ainult maksukohustuslaste registris registreeritud füüsilisest isikust ettevõtjaid. Vt täpsemalt ka <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Majandus/10Majandusüksused/02Ettevetjad/ER02.htm>

oleks iseendale tööandjaks olemine ainult iseendale töö ja palga tagamisele orienteeritud tegevus, mille eesmärgid erinevad tingimata ja süsteemselt muus vormis toimuva ettevõtluse tüüpilistest eemärkidest nagu kasumi maksimeerimine jms.

Sageli peetakse mõiste „*self-employed*” eestikeelseks vasteks FIET, kuid viimane on siiski definitsiooni poolest oluliselt kitsama tähendusega mõiste kui *self-employed*. FIE on Eesti seadusandluses juurutatud mõiste, mis võimaldab füüsilisel isikul oma traditsioonilise töösuhte, välise tulu toova tegevuse või ettevõtlusega tegelemise formaliseerida ilma, et tal tekiks kohustus või vajadus asutada äriühing, nagu Äriseadustik (Äriseadustik) seda ette näeb. Äriseadustiku kohaselt loetakse ettevõtjaks eelpoolmainitud äriühingud ning lisaks neile ka füüsilised isikud, kes pakuvad oma nimel tasu eest kaupu või teenuseid ning kaupade müük või teenuste osutamine on neile püsivaks tegevuseks.

Seejuures ei ole füüsilisest isikust ettevõtjaks olemise oluline eeldus äriregistris⁵ kajastumine. Kui kõigi teiste ettevõtjate, st äriühinguna tegutsevate ettevõtjate puhul tekib nende õigusvõime äriregistrisse kandmisest ja lõpeb äriregistrist kustutamisega, siis FIE on õigusvõimeline sõltumata Äriregistrisse kantud olemisest. Äriseadustikus on sätestatud, et füüsilisest isikust ettevõtjaks võib olla iga füüsiline isik ning füüsilisest isikust ettevõtjale kohaldatakse ettevõtja kohta käivaid sätteid, sõltumata sellest, kas ta on kantud äriregistrisse. Äriregistrisse kantakse füüsiline isik tema sooviavalduse alusel või juhul, kui ta on maksukohustuslasena registreeritud Maksu- ja Tolliametis vastavalt käibemaksuseadusele (Äriseadustik).

Käibemaksuseaduse alusel loetakse maksukohustuslaseks kõige üldisemalt ettevõtlusega tegelevaid üksikuid, sh ka füüsilisi isikuid. Ettevõtlusega tegelemiseks loetakse Käibemaksuseaduse alusel igasugune isiku iseseisev majandustegevus, mille käigus võõrandatakse kaupa (see tähendab antakse kauba valdus üle) või osutatakse teenust olenemata selle tegevuse eesmärgist või tulemusest. Ettevõtlusega tegelev isik peab end registreerima käibemaksukohustuslaseks juhul, kui tema tehingute maksustatav käive ületab alates kalendriaasta algusest arvestama hakates teatud summa (2008. aasta seisuga 250 000 krooni) ning registreerimiskohustus tekib vastava käibe tekkimise hetkest (Käibemaksuseadus). Niisiis sõltumata käibest võib iga ettevõtlusega

⁵ Äriregistrit peavad maa- ja linnakohtute registriosakonnad ning äriühingu õigusvõime algus ja lõpp on seotud äriregistrisse kandmisega. Äriregistrisse kandmisel omistatakse ettevõttele kordumatu registrikood ehk identifikaator.

tegelev füüsiline isik registreerida end äriregistris, kuid kui ta oma tehingute käivet arvestades on olnud kohustatud registreerima end maksukohustuslasena Maksu- ja Tolliametis, siis tekib tal kohustus registreerida end ka äriregistris. Sisuliselt tähendab see seda, et kõik suurema käibega FIED, kes sisalduvad maksukohustuslaste registris, sisalduvad kindlasti ka äriregistris. Väiksema käibega FIED võivad, aga ei pruugi äriregistris kajastuda. Iga FIE vastutab oma kohustuste eest kogu oma varaga (Äriseadustik) sõltumata registreeritusest Maksu- ja Tolliametis või Äriregistris.

Lisaks FIEna tegutsemisele on ettevõtlusega tegelemiseks võimalik asutada äriühing. Äriühingu osanike vastutus erineb FIE vastutusest selle poolest, et kui füüsiline isik vastutab oma kohustuste eest kogu oma varaga, siis teatud liiki äriühingute osanikud üksnes oma osaluse ulatuses. Selleks et paremini mõista füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemise motivatsiooni äriühinguna tegutsemise asemel, tutvustatakse käesolevas töös lühidalt Äriseadustikus sätestatud äriühingu mõistet.

Äriühinguks loetakse Äriseadustiku kohaselt täisühing, usaldusühing, osaühing, aktsiaselts ja tulundusühistu. Äriühing on oma olemuselt juriidiline isik, täpsemini eraõiguslik juriidiline isik. Juriidiline isik on seaduse alusel loodud õigussubjekt, mis võib olla nii avalik-õiguslik, st avalikes huvides tegutsev, kui eraõiguslik ehk erahuvides tegutsev (Tsiviilseadustiku üldosa seadus). Kõik juriidilised isikud ega kõik eraõiguslikud juriidilised isikud ei ole ettevõtte. Ettevõtteks, täpsemini ettevõtjaks⁶, on kohane nimetada üksnes neid juriidilisi isikuid, kelle asutamist, tegevust ja likvideerimist reguleerib Äriseadustik. Äriseadustiku subjektide ring on Tsiviilseadustiku üldosa seaduse subjektide ringist kitsam ning selle moodustavad äriühingud ja füüsilised isikud, kes pakuvad oma nimel tasu eest kaupu või teenuseid ning kellele kaupade müük või teenuste osutamine on püsivaks tegevuseks. Tsiviilseadustiku üldosa seaduses nimetatud eraõiguslikest juriidilistest isikutest ei ole äriühingud ja seega ka ettevõtte Äriseadustiku tähenduses sihtasutus ja mittetulundusühing ning neid käesolevas töös ei käsitleta. Kuigi mõiste „ettevõtte” ja „ettevõtja” on kasutusel ka kontekstis „riigiettevõtte”, on viimatinimetatu orienteeritud avaliku-, mitte erahuvi teenimisele ja seeläbi sisuliselt erinev nähtus, millel antud töös pikemalt ei peatuta. Eristamaks selle töö uurimisobjektiks olevaid ettevõtjaid oleks

⁶ Ettevõtte on Äriseadustiku kohaselt majandusüksus, mille kaudu ettevõtja tegutseb. Ettevõtte ehk majandusüksus koosneb asjadest, kohustustest ja õigustest, mis on või peaksid olema määratud ettevõtte tegevuseks (Äriseadustik, § 5 lg 1). Seega nii Äriseadustiku subjektiks kui ettevõtluse sotsioloogilise uurimise objektiks on esmalt ettevõtja ja alles seejärel ettevõtte kui majandusüksus, läbi mille füüsilisest või eraõiguslikust juriidilisest isikust ettevõtja oma tegevust teostab.

seega täpsem neid nimetada eraettevõtjateks, kuid lühiduse huvides piirdatakse sellega, et rõhutatakse veelkord üle, et siin ja edaspidi käsitletakse ettevõtjana eraõiguslikku – ehk eraettevõtjat.

3.2. Juriidiline ja füüsiline isik ning nende seos ettevõtluses

Et ettevõtte (*entrepreneur*) ja ettevõtlus (*entrepreneurship*) ning seega ka ettevõtluse uurimisega tegelev sotsioloogia (*sociological study of entrepreneurship*) seondub nii füüsiliste kui juriidiliste isikutega, on oluline mõista juriidiliste ja füüsiliste isikute omavahelist seost ettevõtluses. Kalev Saare on oma doktoritöös avanud füüsilise isiku ehk inimese ja juriidilise isiku seost järgmiselt:

“Kui füüsilise isiku substraadiks on konkreetne reaalne inimene, siis juriidiline isik on abstraktne, teatud juriidilise konstruktsiooni kaudu tunnetatav subjekt, mis koosneb isikutest või varast. Juriidiline isik võib küll formaalselt eksisteerida teatud aja ilma füüsiliste isikutega puutuvust omamata, kuid praktiliselt ei ole juriidilise isiku tegutsemine ilma füüsiliste isikuteta mõeldav. Juriidiliste isikute tahe saab realiseeruda tema huvides tegutsevate inimeste kaudu” (Saare, 2004, lk 4).

Kuna ettevõtluse sotsioloogilises uurimises eeldatakse sageli, et iseendale tööd andvad isikud tegutsevad üksi, ning Eesti kontekstis on eeldatud, et need nõ üksikettevõtjad on FIE-d, siis peatutakse siinkohal veidi pikemalt nii füüsilise kui juriidilise isiku vormis tegutsevatel ettevõtjatel. Nagu Kalev Saare (2004) on oma töös välja toonud, on võimalik juriidilise isiku tahet realiseerida üksnes tema huvides tegutsevate füüsiliste isikute kaudu. Seega vähemalt kaudselt on kõik ettevõtjad, kelleks Äriseadustiku kohaselt saavad olla füüsiline isik ning seaduses sätestatud äriühing - täisühing, usaldusühing, osaühing, aktsiaselts ja tulundusühistu, seotud konkreetse füüsilise isiku või isikutega. Kalev Saare (2004) kohaselt koosneb juriidiline isik isikutest või varast. Varaks võib olla nt teatud rahalise nimiväärtusega osak või aktsia või muu vara, mis kuulub isikule – kas füüsilisele või juriidilisele, kellest viimane koosneb omakorda isikutest või varast. Selleks, et mõista, milliste äriühingute tahet võib

realiseerida ka üks inimene, milliste puhul aga tingimata rohkem kui üks, esitatakse järgnevalt lühike ülevaade erinevate äriühingute põhiolemusest⁷.

Täis- ja usaldusühing on kaks suhteliselt vähelevinud⁸ äriühingu tüüpi, millel peab olema vähemalt kaks osanikku. Osanikud võivad olla nii füüsilised kui teised juriidilised isikud. Täisühingu osanikud vastutavad ühingu kohustuste eest kogu oma varaga. Juhul, kui täisühingul on ainult kaks osanikku ja üks neist täisühingust välja astub, ei saa antud äriühing ühe osanikuga oma tegevust täisühinguna jätkata ning likvideeritakse. Usaldusühingul on sarnaselt täisühinguga vähemalt kaks osanikku, kes võivad olla nii füüsilised kui juriidilised isikud. Seejuures on usaldusühingu puhul vähemalt üks osanik täisosanik ja vähemalt üks osanik usaldusosanik. Usaldusühingu täisosanik vastutab usaldusühingu kohustuste eest kogu oma varaga, usaldusosanik aga vastutab usaldusühingu kohustuste eest üksnes oma sissemakse ehk panuse piires. Seega seisneb täis- ja usaldusühingu peamine erinevus osanike vastutuses ühingu kohustuste eest – täisühingu osanikud vastutavad ühingu kohustuste eest kogu oma varaga, usaldusühingu puhul vastutavad kogu oma varaga täisosanikud, teised, niinimetatud usaldusosanikud, vastutavad oma sissemakse ulatuses. Niisiis on täis- ja usaldusühing kaks äriühingu tüüpi, millega on formaalselt alati seotud vähemalt kaks isikut, olgu juriidilist või füüsilist. Seevastu osaühing ja aktsiaselts võivad põhimõtteliselt olla seotud ka üksnes ühe juriidilise või füüsilise isikuga. Oma sisult on osaühing osadeks (2008. aasta märtsi seisuga minimaalselt saja kroonise nimiväärtusega) jaotatud osakapital (minimaalselt neljakümne tuhande kroonise väärtusega). Seejuures vastutab osaühingu kohustuste eest osaühing, mitte osanik isiklikult oma varaga. Sarnase loogika alusel toimib ka aktsiaselts, kuid viimane ei koosne mitte osadeks jagatud osakapitalist, vaid aktsiateks jagatud aktsiakapitalist. Aktsiaseltsi või osaühingu võivad asutada üks või mitu juriidilist või füüsilist isikut. (Äriseadustik).

Teoreetiliselt on võimalik, et osaühinguna tegutsev ettevõtja on üksikettevõtja, kellel võib, aga ei pruugi olla palgatöötajaid. Seega eeldus, et üksnes füüsilisest isikust

⁷ Siinkohal ei peatuta pikemalt tulundusühistu mõistel. Tulundusühistu tegevus ja asutamine on reguleeritud eraldi Tulundusühistuseaduses ning see äriühing, kuigi definitsiooni poolest ka ettevõtte, erineb omas olemuselt teistest äriühingutest sellepoolet, et selle eesmärgiks on toetada ja soodustada oma liikmete majanduslikke huve läbi ühise majandustegevuse. Seejuures osalevad tulundusühistu liikmed majandustegevuses tarbijate või muude hüvede kasutajatena; hankijatena; tööpanuse kaudu; teenuste kasutamise kaudu või mõnel muul sarnasel viisil. Liikmed ei vastuta tavaliselt ühistu kohustuste eest oma isikliku varaga.

⁸ Statistikaameti andmetel oli 2007. aastal statistilisse profiili kuuluvatest ettevõtetest täis- ja usaldusühinguid kokku vaid 0,4%.

ettevõtja on „üksikettevõtja”, ei pruugi erinevate äriühingute formaalseid definitsioone silmas pidades paika pidada. Üksikettevõtja tähenduses ettevõtte omanik, kes ei jaga oma omandust mingis vormis kaasosanikega, võib olla teoreetiliselt nii aktsiaseltsi ainus aktsionär, osaühingu ainus osanik või füüsilisest isikust ettevõtja. Kõik nad on ettevõtjad ja kõigil neil võib, aga ei pruugi olla palgatöötajaid. Viimatinimetatu on eriti oluline arvestades seda, et küsitlusuuringus mõistetakse üksikettevõtjana sageli hoopis palgatöötajateta ettevõtjat sõltumata ettevõtluse vormist ja kaasosanike olemasolust. Näiteks Eesti tööjõu-uuringus eristatakse üksikettevõtjaid ja ettevõtjaid palgatöötajatega. Selle eristuse kohaselt kuuluks põhilise tegevusena palgatöötajateta usaldusühingu täis- või usaldusosanikuks olev isik üksikettevõtjate gruppi, kuigi ta ei saa juriidilise definitsiooni poolest kuidagi üksikettevõtja olla. Kuigi teine osanik võib olla samas ühingu ka palgatöötajaks, ei ole mingit alust täis- või usaldusosanikku palgatöötajana käsitleda. Seega on Eesti tööjõu-uuringu ankeedis lähtutud pigem sisust kui vormist – üksikettevõtjaks loetakse palgatöötajateta ettevõtja sõltumata tema juriidilisest vormist ja kaasosanike olemasolust ning nende vastustuse määrast.

Selleks, et hinnata, kas ja kuivõrd vastab FIE mõiste inglise keelsele terminile *self-employed*, kasutatakse äriseadustiku ametlikku tõlget. Äriseadustiku (inglise keeles *Commercial Code*) kohaselt on FIE *sole proprietor*. Seega otsetõlkes ei tähenda *self-employed* FIEt. *Self-employed* viitab pigem töösuhte vormile, täpsemini sellele, et inimene on „isehõivatud” ehk annab iseendale tööd. Eesti keeles ei ole üheski õigustloovas aktis kasutusel mõistet „iseendale töö andja”, sest töösuhe on tüüpiliselt tööandja⁹ ja töövõtja vaheline kokkulepe või leping ning inimese kokkulepe tema endaga talle töö andmise kohta ei kuulu mingil moel töölepinguseaduse reguleerimisalasse. Otseste eestikeelse vaste puudumisel õiguslike definitsioonide puhul inglisekeelsele mõistele „*self-employed*”, ning sõna „*employed*” ehk „hõivatud” kuulumine töösuhte ehk kahepoolse suhte valdkonda, sunnib omistama terminile „*self-employed*” laiemat tähendust. Näiteks võiks mõista iseendale töö andjana füüsilist isikut, kes sõltumata oma ettevõtlusvormist põhitegevusena müüb tasu eest enda (st mitte kellegi teise esindajana) nime all kaupu või teenuseid. Seega ei saa eeldada, et mõiste „*self-employed*” viitab tingimata ettevõtlusele, mida ei ole realiseeritud juriidilise isiku kaudu. „*Self-employed*” võib niisiis olla igasugune füüsiline isik

⁹ Eesti Vabariigi töölepinguseaduse kohaselt võib olla tööandjaks nii juriidiline kui füüsiline isik olenemata sellest, kas füüsiline isik on füüsilisest isikust ettevõtja või mitte.

(*natural person*), kes on põhitegevusena ettevõtja. Kokkuvõtlikult, mõiste „*self-employed*” hõlmab nii ettevõtlusega tegelevaid füüsilisi isikuid, FIE-sid kui äriühinguid.

3.3. Füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemise motivaatorid

Võttes arvesse käibemaksuseaduses ja äriseadustikus FIE kohta sätestatud, tekib küsimus, miks üldse peaks FIE, kelle tehingute käive aasta jooksul ei ületa 250 000 krooni ja kellel puudub vajadus formaliseerida oma tegevus äriühinguna, registreerima end äriregistris füüsilisest isikust ettevõtjana. Teisisõnu, mis juhul oleks inimesel mõistlikum pakkuda kaupa või teenust füüsilise isikuna, mis juhul FIEna ja mis juhul aga juriidilise isiku institutsiooni vahendusel äriühinguna.

FIE peab oma ettevõtlustulult maksuma sotsiaalmaksu, tulumaksu ja kohustuslikku kogumispensionimise makset, kui ta on liitunud kohustusliku kogumispensioniga. Erinevalt registreeritud FIEst ei pea ettevõtlusega tegelev registreerimata füüsiline isik maksuma oma ettevõtlusega seonduvalt tulult sotsiaalmaksu¹⁰, kuid samas ei saa ta ka kasutada tulumaksuseaduses sätestatud võimalusi teha ettevõtlustulult lubatud mahaarvamisi (ehk maksta tulumaksu ainult ettevõtlustulude ja kulude vahe eest). Seega on registreeritud füüsilisest isikust ettevõtjal registreerimata füüsilisest isikust ettevõtjaga võrreldes õigus kasutada maksuseadustes sätestatud õigusi, kuid samas on tal oma ettevõtlustuludelt sotsiaalmaksu maksmise kohustus (Maksu- ja Tolliameti kodulehekül, 2008). Sisuliselt tähendab see seda, et kui füüsiline isik peab maksuma oma igasugustelt tuludelt, sh ettevõtlustuludelt, tulumaksu ilma, et tal oleks võimalik tulust arvata maha ettevõtluskulusid, siis registreeritud FIE saab ettevõtlustulu saamiseks tehtud kulutused maksustatavast tulust maha arvata. Nii sõltub see, kas isikul on majanduslikult soodsam olla ettevõtjana registreeritud või mitte sellest, mis laadi on tema tegevus ning kui palju on tal dokumentaalselt tõendatavaid ettevõtlusega seotud kulusid, mida saab tuludest maha arvata.

Erinevalt FIEst ei pea äriühing äriühingu osanikule makstavatel dividendidelt või äriühingu puhaskasumilt maksuma sotsiaalmaksu. Äriühingud maksavad tulumaksu kasumilt mitte kasumi teenimisel, vaid alles kasumi jaotamisel dividendidena või muus

¹⁰ Samas kui füüsiline isik on teisele füüsilisele isikule töö andjaks, siis peab ta tasuma sotsiaalmaksu teisele füüsilisele isikule makstud tasudelt nii nagu iga teinegi tööandja peaks.

vormis. Kuni kasumit ei jaotata, maksukohustust ei teki. Alates 2003. aastast kuulub maksustamisele kogu jaotatud kasum olenemata kasumisaajast (Rahandusministeeriumi kodulehekül, 2008).

Eeltoodust ilmneb, et mõiste „füüsilisest isikust ettevõtja” on väga spetsiifiline, täpselt sellises tähenduses omane üksnes Eesti ettevõtluskeskkonnale ning ei ole seetõttu sageli võrreldav teiste riikide statistikal baseeruva infoga iseendale tööd andvate ettevõtjate kohta. Arvestades asjaolu, et nii see töö kui suur osa Eestis ja mujal maailmas läbi viidud uuringutest, mis keskenduvad iseendale tööd andvatele ettevõtjatele, baseerub küsitlus-uuringute, mitte registrite andmetel, tuleb suhtuda mõistesse „*self-employed*” ehk defineerida iseendale tööd andev ettevõtja võimalikult paindlikult. Inglisekeelsetes uuringutes levinud küsimusele „*are you currently self-employed*” vastaks Eesti kontekstis jaatavalt nii registreeritud FIE, kokkuostjale mustikaid ja kukeseeni müüv ja sellest elatuv inimene, kellel pole äriseadustiku ega FIE-na registreeritusega midagi pistmist, oma aiasaaduste müügist elatuv inimene, aga võimalik ka, et nii mõnigi väikese äriühingu osanik või aktsionär eeldusel, et ta käsitleb selleks olemist oma põhitegevusena. Kas viimatinimetatute (aktsionäride ja osanike) jaatavad vastused antud küsimusele on ka uuringu läbiviijate jaoks soovitatavad, on iseküsimus, kuid nende sisaldumisega oma subjektiivse enesehinnangu kohaselt iseendale tööd andvate ettevõtjate grupis, tuleb igal juhul arvestada. Seega selleks, et mõista, kes täpselt on ettevõtjate, väike-ettevõtjate, iseendale tööd andvate isikute või muu analoogsega tegelevate uuringute uurimisobjektiks, on äärmiselt oluline võimalikult põhjalik ülevaade respondentide esitatud küsimusest ja selle vastusevariantidest tema põhitegevuse fikseerimiseks.

3.4. Ettevõtluse ja ettevõtja definitsioonid empiirilistes uuringutes

Eelpool tsiteeritud küsimuse „*are you self-employed?*” vastuse kaudu on määratlenud ettevõtjaks olemist näiteks Hanley (2000; 381). Thornton (1999), kelle artikkel tegeleb ettevõtluse uurimise erinevate kontseptsioonide integreerimisega kirjanduse põhjal, mõistab oma artiklis ettevõtlusena hoopis uute (eeldatavasti, kuigi seda pole artikli autori poolt definitsioonis otsesõnu välja toodud, eraõiguslike ettevõtete hulka kuuluvate) organisatsioonide loomist (Thornton 1999; 20). Rona-Tas jt (2005) määratleb ettevõtlusena uute äriühingute (*business firms*) loomist. Seetõttu ei pea

Rona-Tas ettevõtjajaks (*entrepreneur*) neid iseendale töö andjaid, kes tegutsevad FIEna asutama äriühingut. Seega vastab Rona-Tas'i jt (2005) käsitluse kohaselt mõistele „*entrepreneur*” äriühingu omanik või vastutav osanik ning mõistele „*self-employed*” Eesti konteksti arvestades (registreeritud või registreerimata) FIE (Rona-Tas jt, 2005; 281).

Ellu Saare jt artiklis “*Self-employment in Estonia: Forced Move or Voluntary Engagement?*” (2006) on uurimisobjekt määratletud Eesti tööjõu-uuringu (edaspidi lühendatult ETU) andmete alusel, kuid artiklis ei ole avaldatud täpsemat definitsiooni (Saar jt, 2006). ETU intervjuude puhul kasutusel olnud ankeetide põhjal on vastaja seisund fikseeritud küsimuse „Millisesse järgnevatest rühmadest te selles asutuses/ettevõttes kuulusite?” abil. Vastusevariantideks on seejuures 1995. aasta ankeedis palgatöötaja; ettevõtja palgatöötaja(te)ga; talupidaja palgalise tööjõuga; üksikettevõtja, talupidaja palgalise tööjõuta, vabakutseline, palgata töötaja pereettevõttes, talus ning „muu”. Järgmise küsitluse läbiviimise ajal ehk 1998. aastal oli vastusevariantideks palgatöötaja; ettevõtja palgatöötaja(te)ga; ettevõtja palgatöötajateta, palgata peretöötaja, vabakutseline ja „muu”. 2006. aasta ankeet sarnaneb ettevõtlusena klassifitseeritavate vastusevariantide sõnastuse poolest 1995. aasta ankeediga (ETU: ankeet 1995; ETU: küsitlajajuhend 1995; ETU: ankeet 1998; ETU: küsitlajajuhend 1998; ETU: ankeet 2006; ETU: küsitlajajuhend 2006). Erinevalt ETU 1998. aastal läbiviidud uuringust, mis hõlmas 1997. ja 1998. aastat, ei olnud 1995. aastal läbiviidud ja vastajate tegevust 1989.-1995. aastal hõlmanud uuringu ankeedi puuduste tõttu võimalik tuvastada, kui palju oli isikuid, kes määratlesid end palgatöötajatega ettevõtjana, töötajaid, mistõttu jääb Ellu Saare jt (2006) artikli põhjal selgusetuks, kas nende uurimuse puhul olid uurimisobjektiks kõik ettevõtjad, sh ka valimisse sattunud ettevõtjad, kes kuuluvad töötajate arvu poolest pigem keskmiste kui väike-ettevõtete hulka.

Pals jt. (2004) ning Titma jt. (2007) on oma uurimustes kasutanud 1983. aastal keskkooli lõpetanute Eluteede Uuringu andmestikku (edaspidi lühendatult Eluteede Uuring) (Titma jt, 1995; Titma jt, 1997). Antud uuringu 2004. aasta küsitlusetapis on intervjuuküsimuse tasandil selgelt eristatud olemine teistele tööd andvaks ettevõtjaks või tegutsemine FIEna (täpsemini on FIEde gruppi hõlmatud ka töötamine enda või oma pere firmas või talus). Lisaks võimaldab andmestik eristada täpsema ettevõtte tüübi ja majandustegevuse valdkonna, ettevõtjate puhul on fikseeritud ka nende alluvate arv

(„Teed ja rajad” intervjuu ankeet 2004). Seega on vähemalt 2004. aasta küsitluslaine andmestiku abil võimalik identifitseerida ettevõtjana tegutsemine, sh palgatöötajatega ettevõtja, ning FIEna tegutsemine, sh palgatöötajatega füüsilisest isikust ettevõtja. Eluteede Uuringu andmestiku kohaselt on niisiis võimalik eristada erinevat tüüpi ettevõtjaid veidi täpsemalt kui tavapäraselt. Kindlasti on teadmine sellest, kas vastaja on tööd andev ettevõtja, FIE või iseenda ettevõttes või talus töötav isik, oluliselt informatiivsem kui lihtsalt teadmine, et vastaja peab end iseendale tööd andvaks ettevõtjaks. Kuna FIE mõiste on elanikkonna seas suhteliselt tuntud, siis pole põhjust arvata, et küsitletavatel võis tekkida raskusi oma ettevõtluse määratlemisel antud valikute piires. Siiski on Eluteede Uuringu 2004. aasta küsitluslaine ankeedis enese ettevõtjana määratlemist võimaldava küsimuse vastusevariantides puudusi. Nimelt võivad vastusevariandid „eraettevõtja, tööandja“ ja „füüsilisest isikust ettevõtja“ tekitada tõsiseid enesemääratlemisraskusi nii äriühingu osanikele kui FIEdele, sest ka FIE on eraettevõtja ning võib olla ühtlasi ka tööandja. Antud küsimuse puhul saaks kõik tööandjatest ettevõtjad, sh FIEd, liigitada end eraettevõtja, tööandja variandi alla, kuid et FIE on eraldi välja toodud, võib see külvata segadust ning seetõttu võivad FIE variandi all esineda nii palgatöötajatega kui palgatöötajateta FIEd. Samas osaühingu osanik ja aktsiaseltsi aktsionär, ei saa ennast selle küsimuse vastusevariantide kohaselt liigitada ühegi variandi alla juhul, kui nad ei ole ühtlasi ka tööandjad, ja isegi juhul, kui praktiliselt on tegemist nõ ühe-mehe ettevõttega. Tõsi, väga vähetõenäoline on, et selliseid juhtumeid antud uuringu küllalt väikses, ühe vanusekohordi suhtes esinduslikus valimis üldse esineb, kuid selline võimalus ei ole siiski välistatud.

Loomulikult ei tähenda ükski toodud näide, et mõne viidatud uuringus kasutatud küsimuse kasutamine ettevõtluse uurimiseks ei ole kohane ega võimalik. Nagu eelnevast ilmneb, ei võimalda ka riiklike registrite andmed nagu Maksu ja Tolliameti maksukohustuslaste register ega äriregister saada kõikset ülevaadet ka kõige marginaalsema käibega füüsilisest isikust ettevõtjatest, sest alla teatud käibe puudub nende puhul isasugune registreerimiskohustus. Seega selleks, et saada ettekujutust just nendest väikestest ja madala käibega ettevõtlusvormidest, on küsitlus-uuringud isegi kohasemad. Samas on oluline, et küsitlus-uuringutes üritataks lisaks põhitegevuse määratlemisele fikseerida ka võimalikult avatud ja paindlikul, st võimalikult paljude vastajate poolt tagasidestataval kujul, ka töötajate olemasolu ja arvu, ettevõtluse juriidilise vormi, käive jms olulised tegurid, mis on ettevõtete liigitamisel olulised. See

muutub seda olulisemaks, mida enam aega möödub siirdeperioodist ja ettevõtluse algsest kujunemisest ning mida enam on vaja hakata analüüsima ettevõtlust erinevate tüüpide, tekkeviiside jms alusel nagu Thornton (1999) on seda oma artiklis soovitanud ning nagu seda on väljakujunenud, nõ vanades turumajanduslikes riikides juba ka praktiseeritud.

4. Metodoloogilised käsitlused varasemates uurimustes

Ettevõtluse uurimisele on omane killustatus ning tervikliku kontseptsiooni puudumine küsimuses, kuidas ettevõtlust uurida (Thornton 1999; 20). Kuna ettevõtlus on lai mõiste ning uurimistulemused sõltuvad suuresti kasutatavatest definitsioonidest ja mõistetest, andmetest kui ka valitud lähenemisest ning uurimissuunast, on uurimisel saadud tulemuste tõlgendamisel väga oluline uurimismetoodika arvestamine. Seepärast on käesolevas töös enne konkreetsete, siirdeperioodil ettevõtjaks olemist ja pärast seda mõjutavate tunnuste ning teiste uurimistulemuste juurde asumist käsitletud lühidalt varasemate, antud tööga seonduvate uurimuste puhul kasutatud metodoloogia. Käesoleva töö seiskohalt on aktuaalsed eelkõige need uurimustööd, kus analüüsitakse ettevõtlust ja selle teket endiste Nõukogude Liidu riikide puhul siirdeprotsessis käsumajanduselt turumajandusele. Töös käsitletakse lisaks Eestis ettevõtluse kujunemist pakkumise seisukohalt uurivatele töödele ka ettevõtluse kujunemist teistes endistes Idabloki riikides nagu Poola, Tšehhi, Slovakkia ja Ungari.

Eestis on ettevõtluse uurimisega siirdeperioodil tegelenud valdavalt majandusteadlased (näiteks Eamets, 2001; Masso jt, 2004; Smallbone jt, 2004; jne). Ettevõtluse uurimine, sh väike-ettevõtlusega tegelemise, sellega tegelemise mõjutegurite uurimine jms on sotsiaalteaduslikes töödes suhteliselt vähe kajastamist leidnud. Alates 2004. aastast kuni tänaseni on avaldatud Eestit puudutavatele andmetele tuginedes kolm otseselt ettevõtluse ja väike-ettevõtlusega tegelemisele keskendunud sotsioloogilist uuringut: Pals jt (2004), Saar jt (2006) ning Titma jt (2007). Ülejäänud sotsiaalteaduslikud uuringud, mis on läbi viidud Eesti kohta käivaid andmeid kasutades, on puudutanud ettevõtlust üksnes kaudselt, nt kaasates ettevõtjate gruppi juhtide klassi vms, ning ei ole tegelenud otseselt ettevõtjate klassi kujunemise, iseloomustamise või muu taolisega (näiteks Titma jt, 2002; Roots, 2006).

Järgnevalt peatutaksegi lühidalt töös käsitletavate uurimuste metoodikal.

4.1. Andmed ja analüüsimeetod

Pals ja Tuma (2004) uurimus põhineb 1983. aastal keskkooli lõpetanud noorte elutee uuringul. Autorid kasutasid antud töös eluteede uuringu esimese (1983) ja neljanda (1997/1999) etapi andmeid. 1983. aastal olid respondendid valdavalt 17- kuni 18-aastased abiturientid. Neljanda küsitluslaine ajal olid samad respondendid varajastes kolmekümneandates (umbes 32 kuni 33-aastased). Töös kasutati binaarset ja multinomiaalset regressioonanalüüsi. Sarnaselt Palsile ja Tumale (2004) kasutasid 1960-ndate aastate kesksel sündinud kohordi longituudandmeid ka Titma ja Soidla (2007). Kasutatud vanusekohort on artikli autorite (Titma jt, 2007) kohaselt eeldatavalt ettevõtjate hulgas enamesindatud. Vanematel kohortidel oli siirdeperioodi alguses ja ettevõtlusega tegelema hakkamise võimaluste avanemisel juba teatud stabiilsus töökarjääris välja kujunenud ja mõistetavalt ei olnud nad valmis noortega võrdselt riskeerima ja uut olukorda ning selle poolt pakutavaid võimalusi katsetama (Titma jt, 2005). Seda, et siirde perioodil, nt 1995. aastal, olid ettevõtjad pigem noored, on oma ETU andmetel põhinevas analüüsis kinnitanud ka Saar ja Unt.

Nagu juba viidatud tuginesid Saar ja Unt (2006) oma uurimuses ETU 1995. ja 2002. aasta andmetele ning kasutasid mitmemõõtmelist sagedusanalüüsi. ETU valim on esinduslik Eesti 15-74-aastase elanikkonna suhtes ning esindab seega erinevatesse põlvkondadesse kuuluvaid inimesi.

Saar ja Unt on ühena vähestest kasutanud iseendale tööd andva ettevõtjana tegutsemise uurimiseks Eestis lisaks kvantitatiivsetele analüüsimeetoditele ka kvalitatiivseid meetodeid. Uuringus, kus püüti leida vastust küsimusele, kas iseendale tööd andva ettevõtjana tegutsemine on nõ pealesurutud või vabatahtlik valik, kasutati ettevõtjate olukorrast ülevaate andmiseks ETU ja Eurobaromeetri andmeid ning seejärel tüpiseeriti siirdeperioodil iseendale tööd andva ettevõtjana tegutsejaid või tegutsenuid nõ võitjate põlvkonda kuulujatega 2003. ja 2004. aastal tehtud 32 poolstruktureeritud intervjuu abil. Uurijad lootsid valitud meetodi abil jõuda iseendale tööd andva ettevõtjana tegutsemiseni viinud individuaalsete motivaatoriteni ning avada seda laadi ettevõtlusvormiga alustamise protsessi sisemist loogikat.

Ettevõtlusega tegelemist 1993. aastal Poolas, Tšehhis ja Slovakkias on uurinud Hanley (2000), kasutades selleks nende riikide 20-65-aastase elanikkonna suhtes

esinduslikku valimit. Analüüsimeetodina on Hanely (2000) kasutanud keskmiste analüüsi, sagedusanalüüsi ja regressioonianalüüsi. Viimase puhul oli sõltuvaks tunnuseks respondentide kuine sissetuleks. Hanley (2000) on oma artikli kohaselt uurimisülesande püstitanud lähtuvalt klassiteoreetik Eric Olin Wright'i poolt kasutatud strateegiast.

Rona-Tas jt (2005) on oma uurimuses kasutanud kolme erinevat andmestikku. Käesoleval juhul pakub neist huvi eelkõige autorite poolt ühe uurimisinstituudi abiga 2004. aastal Ungaris kogutud andmestik, millel baseeruvad ka käesoleva töö järgnevates osades esitatud uurimistulemused.

4.2. Ettevõtlusega tegelemise operatsionaliseerimine

Pals ja Tuma (2004) artiklis on püütud hõlmata võimalikult erinevaid ettevõtlusega tegelemise tüüpe nagu ettevõtte või firma omamist; füüsilisest isikust ettevõtjaks olemist (FIE-na tegutsemist) ning ettevõtlusalast tegevust kombineerituna mõne muu tegevusega. Ettevõtlusega tegelemist kajastavast kolmest tunnusest esimene – ettevõtte või firma omamine – fikseeriti eluteede uuringu neljanda ehk 1997. ja 1998. aastal läbiviidud küsitluslaine ajal kogutud andmete põhjal ning artikli autorite sõnul omas selle küsitluse toimumise ajal ettevõtet 10% respondentidest. Ettevõtlusega tegelemist kajastavatest tunnustest teine tunnus ehk füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemist kajastava tunnuse aluseks olid samuti eluteede uuringu neljanda küsitluslaine andmed, mille kohaselt omas aastatel 1992 kuni 1997/1999¹¹ füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemise kogemust 5% respondentidest. Erinevalt esimesest, ettevõtte või firma omamist kajastavast tunnusest, mis on fikseeritud konkreetse ajahetke seisuga, on füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemist käsitlev tunnus mitte kindlat ajamomenti vaid pikemat, koguni 5-7 aastast perioodi käsitlev tunnus. Kolmas ettevõtlusega tegelemist käsitlev tunnus on fikseeritud respondentide põhilise majandustegevusena küsitluse toimumise hetkel. Seejuures erinevaid majandustegevusi kajastavad tunnused on kodeeritud üheks neljaväärtuseliseks tunnuseks (erinevalt teistest, mis on binaarsed tunnused). 18% respondentidest nimetasid küsitluse toimumise hetkel oma põhiliseks majandustegevuseks ettevõtlusega tegelemist.

¹¹ 1983. aastal alanud eluteede uuringu neljas küsitlusetapp algas 1997. aastal ning küsitlemine kestis kuni 1999 aastani (kaasa arvatud)

Ettevõtlusega tegelemist oma põhitegevuseks pidavad inimesed jagunesid omakorda kolmeks alagrupiks: ettevõtjateks, FIEdeks ja inimesteks, kes tegelesid ükskõik mis tüüpi ettevõtlusega oma palgatöö kõrvalt (kuid samas pidasid ettevõtlusega tegelemist oma põhitegevusalaks).

Titma jt (2007) on samuti analüüsinud erinevate muutujate mõju siirdeperioodi jooksul mingil viisil ettevõtlusega tegelemisele ning 2004. aastal ettevõtte omanisele ning eraldi FIEna tegutsemisele. Võrreldes Palsi jt (2004) uuringuga on Titma jt lähenenud ettevõtjate ja FIEde määratlusele selliselt, et need grupid on tegevuse fikseerimise hetke arvestades omavahel paremini võrreldavad ja seega on tulemused ettevõtjana ning füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemist mõjutavate või mittemõjutavate faktorite erinevuste kohta usaldusväärsemad.

Saare jt (2006) analüüsi see osa, mis põhineb ETU andmetel, võimaldab eristada ettevõtjaid palgatöötajatega ja ettevõtjaid palgatöötajateta täpsustamata sealjuures ettevõtluse vormi. Uuringu kvalitatiivses osas, kus on läbiviidud 32 poolstruktureeritud intervjuud eluteede uuringu valimisse kuuluvate ettevõtjatega, on hõlmatud nii FIEd kui muud ettevõtjad.

Hanley (2000) eristas oma töös samuti peamise tegevusena ettevõtlusega tegelevaid isikuid palgatööjõu kasutamise alusel. Seejuures tasuta tööjõu, nt perekonnaliikmete abi kasutamine, ei kvalifitseerunud palgatööjõu kasutamiseks. Sarnaselt on lähenetud tasustamata pereliikmete tööjõu kasutamisele ka Saare jt (2006) poolt.

Rona-Tas jt (2005) eristasid Ungari 2004. aasta andmetel põhinevas regressioonanalüüsis ettevõtjaid tüübi alusel olenemata palgatöötajate olemasolust kuivõrd lähtuti eeldusest, et FIEd ei ole orienteeritud värbamisele ka heade majandustulemuste puhul. Rona-Tas jt (2005) eristas ettevõtlusega mittetegelevad isikud, FIEd, osalusel põhinevad ettevõtted (*business partnership*) ja korporatiivettevõtted.

4.3. Analüüsis kasutatud muutujate grupid

Varasemates Eestit puudutavates pakkumise poolset vaadet esindavates ettevõtlusega tegelemist analüüsivates töödes (Pals jt, 2004; Saar jt, 2006; Titma jt,

2007) on kasutatud sõltumatute tunnustena sugu, haridust, vanust ja majandusharu; varasemat ametit, sotsiaalset tausta (ema haridus ja vanemate töökoht), kooliaegset sotsiaalset aktiivsust ja nn *human agency* ehk inimfaktoriga seotud tunnuste gruppi. Viimane koosneb antud uuringuid aluseks võttes omakorda kolmest tunnuste grupist: omadustest, võimetest, eesmärkidest ja tegususest. Seejuures tegususe alla on käesolevas töös liigitatud nii varasemates analüüsidest mõiste „*self-efficacy*” kui tegevuste (*actions*) all kirjeldatud.

Enne vaadeldavates uuringutes kasutatavate kontrolltunnuste jms juurde asumist tutvustatakse termini „*human agency*” tähendust.

Human Agency mõiste on küllalt raskesti tõlgitav. Seda mõistet on veidi pikemalt käsitlenud Titma ja Tuma (2005) ning Titma, Tuma ja Roots (2007). Kui läheneda *human agency* kontseptsioonile konkreetsete faktorite kaudu, mida *human agency* mõiste alla paigutada kvantitatiivses statistilises analüüsis, siis kuuluvad tüüpiliselt *human agency* mõiste alla igasugused omadused, väärtushoiakud, enesehinnangud, motivaatorid, tegevused jms, mis seostuvad konkreetse isiku või tegutsejaga tema sotsiaalset konteksti arvestades. Seega oleks ühe variandina võimalik tõlkida mõistet *human agency* kui isikuga seotud tunnused või omadused ehk kõik inimese või respondendiga seotu ja tema kohta käiv. Kuigi käesoleva töö autorile ei ole teada selle mõiste ametlikku või üldtunnustatud tõlget, on *human agency* kohta kasutusel ka eestikeelne vaste inimsubjektsus. Selguse huvides kasutab käesoleva töö autor siin ja edaspidi antud fenomenist kirjutades võõrkeelset mõistet *human agency*. Arvestades käesoleva töö suunitlust, ei peatuta *human agency* mõistel ja selle seosel veidi enam-levinud inimkapitali (*human capital*) mõistega. Piisab teadmisest, et *human agency* lähenemine eristab selgelt indiviidi teistest inimestest ja ühiskonnast ja eeldab, et sotsiaalne keskkond pakub indiviididele ehk sotsiaalsetele tegutsejatele erinevaid võimalusi ning mõjutab seeläbi nende käitumist. *Human agency* ei hõlma üksnes inimese kaasasündinud või elu jooksul omandatud kvaliteete või omadusi, vaid ka muid isikuga seotud faktoreid, mida inimene realiseerib või rakendab.. *Human agency*’le ja inimkapitalile keskenduv lähenemine tegelevad üldjoontes sama fenomeniga, aga kasutavad seejuures erinevaid teoreetilisi raamistikke. *Human agency* lähenemine uurib, mil määral *human agency* faktorid kirjeldavad või selgitavad isiku käitumist, samas kui inimkapitalile keskenduv lähenemine kontsentreerub just tegevuste tagajärgedele (Titma ja Tuma 2005). Titma ja Tuma (2005) operatsionaliseerisid *human agency* faktorid

selliste kvantitatiivselt mõõdetavate näitajate või muutujate kaudu nagu isiku haridus, võimed, eesmärgid ja isiku tõhusus või efektiivsus (*self efficacy*).

Täpsemini kasutasid Titma ja Tuma (2005) koondnimetuse *human agency* alla kuuluvate faktoritena isiku haridust; võimeid, mille mõõdupuuna kasutati keskmist hinnet põhikoolis; keskmist hinnet keskkoolis; isiku enda hinnangut oma organisatoorse ja käelise võimekuse kohta; eesmäärke, kavatsusi või plaane (*goals*), milleks olid kasutatud andmestikust tulenevalt kavatsus astuda pärast keskkooli lõpetamist ülikooli; soov olla juht; eesmärki teenida tööga rahalisi preemiaid. Lisaks hõlmas *human agency* veel termini *self-efficacy* alla liigitatud, milleks antud juhul oli lisaks põhitööle täiendava majandusliku aktiivsuse ilmutamine enne 1991. aastat.

Titma jt (2007) täiendasid *human agency* koondnimetuse alla liigitatud faktoreid. Vast olulisimana on lisandunud erinevad tegevused (*actions*), mis autorite sõnul on *human agency* termini alla kuuluvatest aspektidest kõige tähtsamad. Tegevustena käsitleti (Titma jt, 2007) siirdeperioodi esimesel poolel hariduse omandamist, täpsemini kursustel osalemist; töökohtade sagedast vahetamist ning majanduslikku aktiivsust, mis väljendus lisaks põhitegevusele erinevate lisatöödega tegelemises. Enne ülejäänud *human agency* tunnuste tutvustamist, mida Pals jt (2004) või Titma jt (2007) kasutanud on, peatutakse teistel olulistel taustatunnustel.

Nii Pals jt (2004) kui Titma jt (2007) on kasutanud sõltumatute muutjatena analüüsis isikut iseloomustavaid tunnuseid nagu sugu ja haridusaastate arv. Kui sugu on käsitletud valdavalt isikut kirjeldava ning muutumatu tunnuseks, siis haridust on peetud nii isikut kirjeldava kui *human agency* kontseptsiooni alla mahtuva näitajana. Käesolevas töös käsitletakse haridusega seonduvaid tunnuseid (haridusaastate arv, haridustase, keskkoolitüüp jms) isikut kirjeldavate tunnustena.

Mõlemas uuringus (Pals jt, 2004; Titma jt, 2006) oli kasutusel respondendi sotsiaalset tausta kirjeldava tunnuseks respondendi ema haridusaastate arv. Ülejäänud tunnuste osas uuringud erinevad. Palsi jt (2004) uuringus on isikut iseloomustavate tunnustena lisaks haridusaastate arvule kasutatud keskkooli tüüpi või suunitlust määratlevat tunnust, päritoluriiki (Eesti Läti, Valgevene) või regiooni (üks oblast Venemaalt ja üks Ukrainast) ning ametit siirdeperioodi alguses (1991. aastal). Titma jt (2007) uuringus peale soo ja haridusaastate rohkem isikut kirjeldavaid tunnuseid ei kasutatud.

Rona-Tas jt (2005) kasutasid sõltumatute muutujatena samuti üldlevinud sugu, vanust, haridust aastates ja ka elukohta asula suuruse alusel. Lisaks neile kontrolltunnustele uuriti multinomiaalses regressioonimudelil respondendi vanemate ettevõtlusega tegelemist. Kuivõrd Ungaris eksisteeris ettevõtlus teatud määral ka enne 1990. aastaid, on Rona-Tas lisanud mudelisse sõltumatu muutujana ka ettevõtlusega tegelemise ning juhina töötamise 1970. ja 1980. aastatel, et kontrollida tol ajal olemas olnud erasektori ning juhtival kohal töötamise jätkuvust pärast siiret.

Nn *human agency* ehk inimfaktoriga seotud tunnuste osas on Palsi jt (2004) ning Titma jt (2007) uuringud samuti erinevad – Palsi jt on kasutanud kahte sotsiaalpsühholoogilist omadust: enesehinnangu (*self-esteem*) ja kontrollikeskme (*locus of control*) tunnust. Seejuures kontrollikeskme tunnuse all mõistetakse seda, kas respondent arvab, et tema käekäik sõltub eelkõige tema enda tegevusest või välistest asjaoludest, nt saatusest vms. Titma jt (2007) on isiku omadustest kasutanud aga respondendi enesehinnangut organisatoorsele võimekusele ja populaarsusele eakaaslaste seas. Lisaks omadustele on Titma jt (2007) laiendanud Titma ja Tuma (2005) uuringus *human agency* kontseptsiooni kuuluvate tunnuste ringi erinevate tegevusnäitajate võrra, milleks on kolm ja enam tulutoovat tegevust (kõrvaltööd, sh ettevõtlus jms) 1992.-1997. aastal; töökohtade arv 1992.-1997. aastal ja kursuste või täiendkoolituste arv 1991.-1997. aastal.

Peale töö- ja haridusala tegevuse on Titma jt (2007) uuringus kasutatud ka respondentide abituuriumiaegset enesehinnangut oma tollasele sotsiaalsele aktiivsusele ning abituuriumiaegse tegevusena ka nn täiskasvanulike harjumuste, nagu suitsetamine ja alkoholi tarvitamine, harrastamist.

Nagu eeltoodust ilmneb, ei sisalda kumbki uuringutest vanuse või sünniaasta tunnust. See on tingitud asjaolust, et mõlemas uuringus on kasutatud 1983. aastal keskkooli lõpetanute longituud-uuringu andmestikku, mis mõistetavalt sisaldab ühe vanusekohordi esindajate andmeid ja seega ei olegi vanuse mõju analüüsimine selle andmestiku puhul võimalik. Siiski väärrib ka nende uuringute puhul vanus tähelepanu, sest 1983. aastal keskkooli lõpetanuid on peetud nn võitjate põlvkonnaks. Vanust kui olulist faktorit inimeste edukuse prognoosimisel siirdeperioodil on kirjeldanud nt Titma

ja Tuma oma 2005. aastal avaldatud artiklis¹², mis käsitles nn indiviidi poolt esindatud faktorite (*human agency*) mõju eluteedele ja vananemisele.

Titma ja Tuma (2005) töid välja, et 1983. aastal keskkooli lõpetanute vanusekohordi näol oli tegemist eriti eduka põlvkonnaga, kes oli siirde alguses ealiselt väga soodsas olukorras majanduslikest muutustest maksimaalse kasu saamise seisukohast. Põlvkonnas, kes olid siirdeperioodi alguses üle 50-aastased, oli võrrelduna 1960. aastate keskel sündinud põlvkonnaga palju väheedukaid, nõ kaotajaid, sest olles läbinud oma haridustee ja suure osa töötest Nõukogude Liidu käsumajanduse tingimustes, jäid nad siirde alguses riskimisjulguse ja kohanemisvõime poolest noortele alla. Samas 1960. aastate keskel sündinud ja 1983. aastal keskkooli lõpetanute põlvkond oli eelisseisus ka nooremate põlvkondadega võrreldes, kelle haridustee ei olnud siirdeperioodi alguseks veel lõppenud ja kes alustasid töö ja ettevõtlusega tegelemist oludes, kus ettevõtlusele ligipääs oli oluliselt enam reguleeritud ja eeldas suuremat professionaalsust jms.

Tulles tagasi Titma ja Soidla (2007) artikli juurde, on selle puhul (aga ka sama andmestikku kasutanud Palsi jt (2004) uuringu puhul) oluline arvestada, nagu autorid seda ka rõhutanud on, et tegu on eelpoolkirjeldatud veidi eripärase, nõ võitjate põlvkonda kuuluva vanusekohordiga ja artiklis käsitletud tegurid ettevõtlusega tegelemise mõjutajatena võivad vanusegrupiti erineda. Vaatamata autorite poolt püstitatud reservatsioonidele on artiklis käsitlemist leidnud muutujate mõju ettevõtlusega tegelemisele huvipakkuv.

Saar jt (2006) on oma uurimuses, mille kvantitatiivne osa baseerub muuhulgas ka kogu Eesti tööealise elanikkonna suhtes esinduslikul ETU andmestikul, kasutanud ka vanuse tunnust. Lisaks vanusele analüüsisid Saar jt (2006) töö kvantitatiivses osas erinevat tüüpi ettevõtjaid tegevusala, soo ja haridusastme ning tüübi alusel. Nn *human agency* tunnuseid selle uuringu (Saar jt, 2006) kvantitatiivses osas ei kasutatud.

Ka Hanley ei kasutanud oma artiklis (2000) esitatud analüüsis nn *human agency* kontseptsiooniga hõlmatud muutujaid. Analüüsitud mudelisse, milles analüüsiti sissetulekuerinevusi, on lisatud sõltumatute muutujatena esiteks ettevõtja tüüp (kasutab või ei kasuta palgatööjõudu) ja küsitlusele eelneva nädala töötundide arv. Viimatinimetatu eesmärk oli kontrollida sissetuleku prognoosimisel töökoormuse mõju.

¹² Titma, M., Tuma, N. B. 2005 "Human Agency in the Transition from Communism: Perspectives on the Life Course and Aging." In *Historical Influences on Lives & Aging* ed. K.W. Schaie and G. Elder, 108-43. New York: Springer.

Kontrolltunnustena on Hanley kasutanud haridustaset, elukohta (pealinn, muu linn, maa), sugu ja vanust.

5. Eelnevate uuringute tulemused - ettevõtlust mõjutavad faktorid

Kõikide eelmises osas käsitletud tunnuste mõju ettevõtlusega tegelemisele ei ole kahjuks käesolevas töös andmetehnilistel põhjustel võimalik mõõta. Alljärgnevas osas tuuakse kohati välja ka nende tunnuste mõju, mida käesoleva töö empiirilises osas ei kasutata.

Seejuures käsitletakse varasemate empiiriliste uuringute tulemusi esmalt ettevõtlusega tegelemisele üldiselt, seejärel eraldi tööandjast ettevõtjaks olemise ja töötajateta ettevõtjaks olemise seisukohalt.

5.1. Ettevõtlusega tegelemine

Ettevõtlusega tegelemise uurimisel siirdeperioodil, milleks Eestit käsitlevate uuringute puhul on kasutatud 1995. ja 1997. aasta seisuga fikseeritud andmeid ettevõtlusalase staatuse kohta (Saar jt., 2006; Pals jt., 2004), on nii mitmemõõtmelise sagedusanalüüsi kui regressioonanalüüsi tulemuste kohaselt võimalik välja tuua teatud erisusi ettevõtjate ja mitte-ettevõtjate vahel nii sagedusjaotustes kui sõltumatute faktorite mõju osas.

Nii Saar jt (2006) kui Pals jt (2004) kasutasid ettevõtlusega tegelemise uurimisel hariduse tunnust. Saar jt (2006), kes kasutasid analüüsimeetodina sagedusanalüüsi leidsid, et hariduse poolest on tööd andvad ettevõtjad väga vastuoluline grupp. Kui üldiselt eeldatakse, et kõrgem haridus (käesolevas kontekstis ei ole kõrgema hariduse all silmas peetud mitte kõrgharidust vaid igasugust kasvu haridustaseme näitajas või tasemehariduses veedetud aastates) suurendab ettevõtjaks olemise tõenäosust, siis Eesti tööjõu-uuringu andmetel on nõ üksiküritajatest ettevõtjad tööstuse ja põllumajanduse valdkonnas palgatöötajatega võrreldes madalama haridustasemega. Samas on tööandjatest ettevõtjad ja üksiküritajad äri- ja sotsiaalteenuste valdkonnas palgatöötajatega võrreldes enam haritud ning isikuteeninduse valdkonna iseendale tööd andvatest ettevõtjatest üksiküritajate haridustase on võrreldav palgatöötajate omaga.

Autorid oletasid nende andmete põhjal, et põllumajanduse ja tööstuse valdkondades kui kõige enam majanduse ümberstruktureerimisest mõjutatud valdkondades, oli iseendale tööd andvate ettevõtjate puhul ettevõtlusega tegelema hakkamisel valdav nõ töötusest jms nõ välistest põhjustest tingitud tõuketegurite mõju. Valdkondades, kus üksikettevõtjad on palgatöötajatega võrreldes kõrgema haridustasemega, mõjutas ettevõtlusega tegelema hakkamist valdavalt ettevõtlusega tegelema hakkamise soov ehk tegu on tõmbetegurite toimet füüsilisest isikust ettevõtjaks hakkamisega, oletasid autorid (Saar jt, 2006, lk 427). Samas ei selgu artiklist, milline on palgatöötajate haridustase viidatud tegevusaladel – võimalik, et nt põllumajanduse ja tööstuse valdkonnas ongi keskmiselt madaldama haridustasemega inimesed kui äri- või sotsiaalteenuste valdkonnas või hõivatute seas keskmiselt. Sel juhul võib oletada, et mõjuteguriks ettevõtlusega tegelema hakkamisel on ikkagi varasem tegevusvaldkond ja siirdeperioodil selles valdkonnas toimunud muudatused, mitte niivõrd haridustase iseseisvalt. Palsi jt (2004) töös ei osutunud haridus aastates 1997. aastal ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel aga statistiliselt kuigi oluliseks, mis teatud mõttes kinnitab Saare jt (2004) seisukohta, et erinevate ettevõtjate gruppide jaotustes haridustaseme alusel ei ilmne selget erisust võrreldes palgatöötajatega. Samas Rona-Tas jt (2005) leidsid, et 2004. aastal suurendab kõrgem haridustase ettevõtlusega tegelemist Ungaris sõltumata ettevõtluse tüübist.

Erinevalt Saarest jt (2004) analüüsisid Pals jt (2004), kes keskendusid oma töös respondentide 1983. ehk nende keskkooli lõpu aastal fikseeritud sotsiaalpsühholoogiliste omaduste mõju uurimisele ettevõtlusega tegelemisele, kuid lisasid kontrolltunnusena mudelisse ka soo, et sõltumata ettevõtlusvormist osutus meeste suhteline tõenäosus olla ettevõtja võrreldes naistega suuremaks. Rona-Tas'i jt (2005) Ungari andmetel põhineva analüüsitulemuste kohaselt on samuti meeste suhteline tõenäosus olla ettevõtja pärast siirdeperioodi lõppu suurem kui naiste vastav tõenäosus, ja seda sõltumata ettevõtluse tüübist.

Samas osutus Saarel jt (2004), kes kasutasid analüüsis kogu tööealise elanikkonna suhtes esindusliku valimi andmeid, võimalikuks uurida ka ettevõtjate keskmist vanust. Saar jt (2004) leidsid, et 1995. aastal ei olnud tööandjatest ettevõtjate ja erinevatel tegevusaladel tegutsevate töötajateta ettevõtjate vahel vanuse osas suurt erinevust. Ülejäänud tulemused Saare jt (2004) uuringust pärinevad eluteede uuringu valimi alusel

32 1983. aastal keskkooli lõpetanuga 2003. ja 2004. aastal läbi viidud intervjuudest ning neil ei peatuta käesolevas töös pikemalt.

Palsi jt (2004) poolt kasutatud mudel sisaldas lisaks kahele sotsiaalpsühholoogilise omadusele, mille mõjust tuleb juttu edaspidi, ning eelpool käsitletud soole ja haridusaastatele ka teisi kontrolltunnuseid ja sõltumatuid muutujaid. Analüüsi tulemusel ilmnes, et ettevõtlusega tegelemise tõenäosus on suurem nendel, kelle ema haridustase on kõrgem, kelle vanem töötas 1997. aastal juhina ning kes osalesid nõukogude perioodil mingil muul viisil peale tavalise palgatöö majandustegevuses. Seega osutusid ettevõtjana tegutsemise seisukohast oluliseks nii sotsiaalsed tausta määratlevad tunnused nagu ema haridus ja vanema töötamine juhina kui ka respondendi enda aktiivsus erinevate tegevusvõimaluste realiseerimisel.

Rona-Tas jt (2005), kes uurisid ka nõukogude perioodil ettevõtlusega tegelemise mõju 2004. aastal ettevõtlusega tegelemisele Ungaris, leidsid, et siirdeperioodi eelne seos ettevõtlusega suurendab hilisemat ettevõtlusega tegelemise suhtelist tõenäosust sõltumata ettevõtlustüübist. Eesti puhul pole need tulemused küll otseselt rakendatavad ettevõtlusega tegelemise võimaluste puudumise tõttu sotsialistlikul ajastul, kuid sellele vaatamata on tegemist huvipakkuva tulemusega.

Enne sotsiaalpsühholoogiliste omaduste mõju käsitlemist ettevõtlusega tegelemisele siirdeperioodil peatutakse lühidalt ka autorite (Pals jt, 2004) enda hinnangul kasutatud sõltumatute muutujate (kontrollikese ja enesehinnang) operatsionaliseerimisele. Pals ja Tuma (2004) artikli peamise tugevusena tuuakse autorite poolt välja asjaolu, et antud artikli puhul on selge, et sotsiaalpsühholoogilised omadused on hilisema ettevõtlusega tegelemise mõjuriteks, mitte vastupidi. Artikli autorid on mõju sellises suunas veendunud, kuna respondentide sotsiaalpsühholoogilisi tunnuseid mõõdeti ja fikseeriti 1983. aastal, mil uuringu läbiviimise piirkondades ei olnud tulenevalt sotsialistlikust ühiskonnakorrast olemas eraomandit ja sellega seoses ka ettevõtlust selle sõna tänapäevases ja tavapärases tähenduses. Eraomandi puudumine tingis olukorra, kus uuritavate inimeste sotsiaalpsühholoogilised omadused ei saanud olla otseselt mõjutatud nende poolt omandatavast haridusest, nende vanemate tegutsemisest ettevõtjatena vms.

Uuringu tulemusena leidsid autorid (Pals jt, 2004), et sisemine kontrollikese ehk see, kui inimene leiab, et elusündmused sõltuvad eelkõige temast endast, omab

positiivset efekti nii ettevõtte omamise tõenäosusele, FIEna tegutsemisele kui ka ettevõtlusega tegelemisele üldisemalt.

Enesehinnang ja amet 1991. aastal ehk siirde algfaasis toimusid tööandjast ettevõtjana ja töötajateta ettevõtjana tegutsemise analüüsimiseks kasutatud mudelites erinevalt (Pals jt, 2004). Enne nende mõjude täpsemat käsitlemist töö järgnevas alaosas, tutvustakse ettevõtlusega tegelemist prognoosivate tunnuste mõju ja erinevusi ettevõtjate ning palgatöötajate vahel 2002. ja 2004. aastal ehk ajal, mil siiret võib pidada üldjoontes lõppenuks.

Ettevõtlusega tegelemist 2002. aastal uurisid Saar jt (2006) sagedusanalüüsi meetodil ETU andmetel. Saar jt (2006) leidsid, et võrreldes 1995. aastaga, mil kaks viiendikku ettevõtjatest olid alla 30-aastased, oli nooremate kui 30-aastaste osakaal ettevõtjate hulgas 2002. aastaks poole võrra vähenenud (Saar jt, 2006; 426). Autorid (Saar jt, 2006) oletavad, et muutuse põhjuseks on seadusandluse muudatused 1995. aastal, mis muutsid 1990-ndate teisel poolel raskemaks ettevõtlusega tegelema hakkamise suuremate kapitalinõuete pärast ning sellega seoses vähenes just noormate inimeste ligipääs ettevõtlusele.

Titma jt (2007) 2004. aastal ettevõtlusega tegelemist käsitlenud uuringu tulemuste kohaselt ilmnas, et nii tööandjast ettevõtjaks kui füüsilisest isikust ettevõtjaks olemise prognoosimisel osutus statistiliselt oluliseks sugu – meestel oli suhteliselt suurem tõenäosus tegeleda ettevõtlusega kui naistel ka 2004. aastal. Teine tunnus, mis osutus statistiliselt oluliseks nii tööandjate kui töötajateta ettevõtjate (antud uuringus täpsemini FIE-de) puhul, oli haridus aastates. Kõrgem haridus suurendas ettevõtlusega tegelemise suhtelist tõenäosust. Ülejäänud sõltumatute muutuja mõju tööandjast ettevõtjana tegutsemisele ja töötajateta ettevõtjana tegutsemisele oli erinev ning seda käsitletakse vastavates alaosas.

5.2. Palgatööjõudu kasutavad ettevõtjad

Titma jt (2007) analüüsi tulemuste põhjal ilmnas, et kasutatud sõltumatute muutujate mõju erines FIEna tegutsejate ja tööandjate osas. Täpsemini ei osutunud valdav osa faktoritest FIEna tegutsemise prognoosimisel oluliseks, kuid mõjutasid olulisel määral tööandjast ettevõtjana tegutsemise suhtelist tõenäosust. Titma jt (2007)

analüüsi tulemustest tööandjaist ettevõtjate osas tuuakse välja kaks käesoleva töö seisukohalt huvipakkuvat leidu.

Esiteks leidsid autorid (Titma jt, 2007) oma uurimistöö raames läbiviidud analüüsi tulemusena, et võrreldes siirdeperioodi esimese faasi lõpuga (antud uuringu kohaselt 1997) on 2004. aastaks selles vanusekohordis naiste osakaal nii ettevõtjate kui juhtide (palgatöötajad) seas suurenenud. Eriti märkimisväärne on olnud naiste osakaalu tõus just ettevõtjate seas, kus naiste osakaal on tõusnud 17 protsendilt 30 protsendini. Samasugust muutust ei tuvastanud autorid FIEde grupis. Autorid seostavad seda tulemust asjaoluga, et mida enam majandus stabiliseerub, seda olulisemaks muutub ettevõtjana tegutsemisel ja kestmisel professionaalsus ja vastava hariduse olemasolu, mis loob Eestis üldiselt kõrgema haridustasemega naistele samuti võimaluse ettevõtjate klassis kanda kinnitada.

Seda põhjendust kinnitavad omakorda uurimustulemused hariduse osas, mille kohaselt on haridusel aastates positiivne mõju nii siirdeperioodil ettevõtlusega tegelemisele kui ettevõtjaks olemisele. Vastav mõju aga puudub füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemisele. Samas mudelis, mis käsitleb kasutatud sõltumatute muutujate mõju tööalasele seisundile (ettevõtjate, FIEde, spetsialistide või professionaalide ja juhtide taustakategooriaks on kõikidesse ülejäänud ametialagruppidesse kuulujad), on haridusel positiivne mõju ka FIEna tegutsemisele.

Teine käesoleva töö seisukohalt oluline tulemus Titma jt (2007) uurimuses oli *human agency* faktorite mõju vähenemine majandusliku olukorra jätkuva stabiliseerumise tingimustes siirdeperioodi lõpul. Täpsemini leiti, et sotsiaalne aktiivsus keskkooli ajal ennustas küll ettevõtlusega tegelemist siirdeperioodi jooksul, kuid ei omanud mõju ettevõtlusega tegelemisele 2004. aastal. Samas need faktorid, mis käsitlesid majanduslikku aktiivsust, kursustel osalemist ja töökohtade vahetamist siirdeperioodi esimesel poolel, aga ka respondentide abituuriumi ajal fikseeritud enesehinnangut hea organiseerimisvõime kohta, osutasid ettevõtjana tegutsemise prognoosimisel oluliseks. Taas puudus nende omaduste positiivne mõju FIEna tegutsemisele.

Uuringu (Titma jt, 2007) tulemused, mille kohaselt vaadeldud, peamiselt tööjõu pakkujat kirjeldavad muutujad, osutasid üldiselt oluliseks ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel siirdeperioodi jooksul ja 2004. aastal tööandjast ettevõtjana tegutsemise

prognoosimisel, ei osutunud oluliseks 2004. aastal FIEna tegutsemise prognoosimisel, võivad viidata sellele, et vaatluse all olnud vanusekohordis kujutavad FIED endast pigem väliste olude mõjul ettevõtlusega tegelema hakanuid. Sellisel juhul oleks FIEde grupi kujunemine siirdeperioodil klassifitseeritav nõ toimetuleku-ettevõtluse alla nagu Hanley oma 2000. aastal avaldatud artiklis nimetas seda osa siirdeperioodil Ida-Euroopa riikides kujunenud ettevõtjatest, kes hakkasid ettevõtjateks seetõttu, et nad ei suutnud uutes majandustingimustes endale mingit muud toimetulekuväidet leida. See ei pruugi tähendada, nagu balansseeriks kõik FIED tänapäeva Eestis toimetuleku piiiril, kuid siiski näib, et 2004. aastal FIEde grupp selles vanusekohordis ei allu samale loogikale kui ülejäänud ettevõtjad.

Sama kinnitavad ka Palsi jt (2004) uuringu tulemused, mille kohaselt omab kõrge enesehinnang positiivset mõju ettevõtte või firma omamise tõenäosusele ja ettevõtlusega tegelemisele üldiselt. Samas pidid autorid tõdema, et samasugune positiivne mõju ei ole täheldatav FIEna tegutsemise tõenäosusele.

Autorid (Pals jt, 2004) näevad oma uurimuse tulemusena, et FIEna tegutsemine on tõenäoliselt seoses väiksema kapitalimahukuse ja riskiastmega vähem mõjutatud inimese enesehinnangust. Need tulemused annavad alust arvata, et ettevõtte omanike ja FIEde gruppide vahel valitsevad teatud erinevused.

Erinevust ettevõtjate vahel kinnitab Palsi jt (2004) uuringu tulemustele tuginedes ka asjaolu, et nt erinevalt ettevõtte omamisest osutus FIEna tegutsemise mõjutajana oluliseks töötamine seadmeoperaatori või lihttöölisena, aga ka põllumajandustöötajana, mis mõlemad suurendasid tõenäosust 1992.-1997. aastal FIEna tegutseda. Kui ettevõtte omamist 1997. aastal mõjutas oluliselt juhina töötamine 1992. aastal, aga ka 1992. aastal ilma tööta olemine, siis FIEna tegutsemise prognoosimisel nimetatud olulist rolli ei mänginud.

Seega on selge, et ettevõtte omamist ja FIEna tegutsemist mõjutavad analüüsis kasutatud muutujad erinevalt. Samas arvestades seda, et ettevõtte omamise osas kuulusid valmisse kõik, kes sel hetkel ettevõtet omasid, ja mitte need, kes olid seda mingil hetkel omanud, kuid siis tegevuse lõpetanud, siis FIEde puhul kuulusid valimisse ka juba mingitel põhjustel tegevuse lõpetanud FIED. Selliselt on FIEde seas siirdeperioodi oludes nõ ebaõnnestujate grupp analüüsi hõlmatud, aga ettevõtte omanike puhul käsitletakse üksnes nõ aktiivset, hetkel tegutsevat osa, jättes välja selle

osa ettevõtjatest, kes alates 1992. aastast ettevõtet omasid, kuid sellest mingil põhjusel loobusid. Kuna uuringus ei ole käsitletud palgatöötajate arvu ettevõttes (või ka FIE juures¹³), siis ei selgu uuringu tulemustest, kas ja millised erinevused valitsevad kummaski ettevõtjate grupis töötajate olemasolu ja arvu alusel.

Saare jt (2006) uuringu tulemusel ei ilmnenud tööandjast ettevõtjate ja erinevatel majandustegevusaladel hõivatud töötajateta ettevõtjate vahel olulisi erinevusi. Saar jt (2006) leiavad kooskõlas Hanley (2000) käsitlusega, et asjaolu, kas riigis tegutsevad iseendale töö andjast ettevõtjad on ettevõtluse kui tegutsemisvormi atraktiivsuse tõttu ettevõtlusega tegelema hakanud või töötuse, muude ebasoodsate tööturu- või majanduslike olude tõttu sellesse hõlmatud, elik kas FIE ollakse tõmbe- või tõuketegurite mõjul, on olulise tähtsusega erinevate riikide siirdeperioodi majandusarengu edukuse hindamisel (Saar ja Unt, 2006). Autorite sõnul on senistes post-sotsialistlike riikide ettevõtlust käsitlevates uuringutes pigem eeldatud, et FIEna tegutsemine on tingitud suutmatuses leida rahuldustpakkuvat palgatööd (Saar jt, 2006, 416).

Kokkuvõttes leiavad autorid (Saar jt, 2006), et sõltumata ettevõtlusvormist (üksikettevõtja või muu ettevõtja) või töötajate olemasolust ettevõttes, on iseendale tööd andva ettevõtjana tegutsemise, aga ka muu väike-ettevõtluse edukuse või perspektiivikuse seisukohast olulisem see, kas ettevõtlusega hakati tegelema nõ avanenud võimalust kasutades või olude sunnil, aga ka see, mis valdkonnas ettevõtja tegutseb (Saar jt, 2006, 434-435). Analüüsides ettevõtjate profiili leiavad Saar ja Unt (2004), et ETU andmetel on võimalik välja tuua 5 FIEde gruppi – need, kes on ühtlasi tööandjad ning üksiküritajad põllumajandussektoris, tööstussektoris, isikuteenindussektoris ja äri- ning sotsiaalteenuste valdkonnas, ning erinevused ettevõtjate vahel on täheldatavad pigem tegevusalade kui ettevõtlusvormi või töötajate olemasolu alusel (Saar jt, 2006, lk 425 – 426).

¹³ 2004. a „Teed ja rajad” intervjuuandkeedis ei ole eraldi vastusevarianti palgatöötaja(te)ga füüsilisest isikust ettevõtjate eristamiseks küsimuses D3 (tööalane seisund). Seega ei ole käesoleva töö autorile selge, kas nimetatud oleksid pidanud liigitama end ankeedis kategooriasse „eraettevõtja, tööandja” või füüsilisest isikust ettevõtjate gruppi. Küsimusega D15 kontrollitakse taas vastaja ettevõtlusega tegelemise kogemust, kuid ankeedis pole täpsemalt selgitatud, kas ettevõtlusega tegelejateks loetakse nii FIE-d kui eraettevõtjad-tööandjad. Juhul, kui see hõlmab mõlemaid, on küsimuse D16 alusel võimalik tuvastada töötajate arv ettevõtja juures.

5.3. Palgatöötajateta ettevõtjad

Palgatöötajateta ettevõtjaks olemise prognoosimisel nii siirdeperioodil kui pärast seda ei osutunud suur osa nii Palsi jt (2004) kui Titma jt (2007) poolt kasutatud sõltumatuid muutujaid statistiliselt oluliseks. Kui 1983. aastal fikseeritud kontrollikeskme tunnus toimis nii töötajatega kui töötajateta ettevõtjaks olemise prognoosimisel, siis enesehinnangu tunnus ei osutunud FIE-de puhul erinevalt kontrollikeskme tunnusest statistiliselt oluliseks (Pals jt, 2004). Autorid järeldavad oma artiklis (Pals jt, 2004), et valitud sotsiaalsühholoogilised tunnused kui suuremat riskivalmidust kirjeldavad tunnused on FIE kui vähem kapitalimahuka ja väiksemat riski nõudva ettevõtlusega tegelemise seisukohalt vähem olulised. Ülejäänud sõltumatuid muutujaid, mis osutusid Palsi jt (2004) kohaselt FIEna tegutsemise prognoosimisel 1997. aastal statistiliselt oluliseks, on käsitletud eelpool, osas 5.1.

Nagu juba öeldud, ei osutunud ka Titma jt (2007) analüüsis kasutatud sõltumatud muutujad peale osas 5.1. käsitletud soo ja hariduse tunnuse statistiliselt oluliseks.

Järgnevalt peatutakse lühidalt ka Hanley (2000) ettevõtlusega tegelemist Poolas, Slovakkias ja Tšehhis käsitleval uuringul. Hanley analüüsis üksikettevõtjate ja tööandjaist ettevõtjate sissetulekuid OLS mudeli abil ja leidis, et iseendale tööd andvate ettevõtjate grupp jaguneb selgelt kaheks erinevaks klassiks¹⁴. Ühe klassi moodustavad üksikettevõtjad ehk iseendale tööd andvad ettevõtjad, kes lisaks oma enda või tasustamata pereliikmete tööjõule ei kasuta täiendavat tööjõudu oma tootmisprotsessis. Teise grupi moodustavad iseendale tööd andvad ettevõtjad, kes lisaks oma tööjõule kasutavad tootmisprotsessis ka palgatööjõudu ning keda on Hanley andmetel tema poolt vaadeldavates riikides 37-49 protsenti kõikidest iseendale tööd andvatest ettevõtjatest (Hanley, 2000). Hanley tugineb oma väidetes läbiviidud analüüsile, milles ta jõudis järeldusele, et kuigi palgatöötajateta iseendale tööd andvad ettevõtjad evivad veidi kõrgemat elustandardit kui palgatöötajad, sarnaneb palgatöötajateta ettevõtjate grupp pigem palgatöötajatega kui palgatöötajaid kasutavate iseendale tööd andvate

¹⁴ Eric Hanley on oma 2000. aastal avaldatud uurimuses loobunud käsitlemast iseendale tööd andvate ettevõtjatena põllumajandusvaldkonnas tegutsevaid iseendale tööd andvaid isikuid, põhjusel, et tegemist on väga spetsiifilise grupiga, mis ei allu sageli samale seadusandlikule raamistikule milles opereerivad muudes valdkondades tegutsevate iseendale tööd andvad ettevõtjad ning et vaatluse all olevates riikides on põllumajandusvaldkonnas tegutsevate iseendale tööd andvate ettevõtjate osakaalud tööjõust väga erinevad ja antud grupid eri riikides pole sellest tulenevalt võrreldavad.

ettevõtjatega (Hanley, 2000). Viimaseid peab autor oma analüüsi põhjal „varakaks väikekoodanlaste” klassiks, kelle toimimine ja eksistents erineb oluliselt „toimetuleku-ettevõtlusele” omistatud joontest (Hanley, 2000; 386, 398-399). Seega selgus Hanley (2000) uurimusest, et vaatamata sellele, et paljudki nn paindlikkuse rollid, mille poolest on väikeettevõtjad majandusele olulised ning mis justkui võimaldavad suurettevõtetel majanduslikele muutustele paremini reageerida ehk mõjuvad just soodsalt suur-, mitte väikeettevõtetele, on väikeettevõtjate elatustase keskmise palgatöötajaga võrreldes siiski parem. Samas leidis Hanley (2000), et üksikettevõtjad, kelle elatustase võrreldes palgatöötajatega on küll veidi parem, sarnanevad sissetuleku mõttes siiski pigem palgatöötajatele kui tööandjaist ettevõtjaile.

Ka Rona-Tas jt (2005), kes uurisid ettevõtlusega tegelemist Ungaris 2004. aastal jõudsid erinevaid ettevõtjate tüüpe analüüsides, et ettevõtlusega mitteseotud inimeste sissetulek on võrreldes FIEdega madalam. Samas on FIEde sissetulek võrreldes muud tüüpi ettevõtjatega omakorda madalam. Lisaks ettevõtlustüübi mõjule sissetulekule analüüsisid Rona-Tas jt (2005) ka vanuse mõju ettevõtlustüübile ja leidsid, et FIED on võrreldes äriühingute osanikega veidi vanemad.

6. Probleemi seade ja hüpoteesid

Tulenevalt käesoleva töö eesmärgist, aga ka kasutatud andmestiku poolt pakutavatest võimalustest, hinnatakse selles töös sotsiaaldemograafiliste omaduste mõju ettevõtjana tegutsemisele ja tööalasele seisundile 1995. ning 2006. aastal ning analüüsitakse isiku varasemate tegevuste ja kogemuste mõju ettevõtlusega tegelemisele ja tööalasele seisundile 1995. aastal. Seejuures ei käsitleta isiku varasemate tegevuste ja kogemuste mõju ettevõtlusega tegelemisele ja tööalasele seisundile 2006. aastal, sest 2006. aasta ETU andmestik ei võimalda seda kahjuks. 2006. aasta andmestik sisaldab respondentide töötee andmeid üksnes küsitlemisele eelnenu viimase aasta kohta, mis ei ole antud analüüsi seisukohalt piisavalt pikk periood.

Enamikes eelpool käsitletud empiirilistes uuringutes, mis on hõlmanud soo tunnust, on sugu osutunud väga oluliseks nii ettevõtlusega tegelemise kui tööalase seisundi prognoosimisel. On teada, et nii juhtide kategoorias üldisemalt kui ettevõtjate seas on meeste osakaal naistega võrreldes oluliselt kõrgem (näiteks Hanley, 2000; Saar jt, 2006; Titma jt, 2007; Roots, 2006; Titma jt, 2002). Titma ja Soidla on oma vastavalt

2007. ja 2006. aastal ilmunud artiklites käsitletud ettevõtjate soolise koosseisu muutusi pärast siirdeperioodi lõppu ja leidnud, et naiste osakaal ettevõtjate hulgas on võrreldes 1990. aastatega suurenemas, kuid vaatamata naiste osakaalu mõningale suurenemisele ettevõtjate ja juhtide grupis, on meeste suhteline tõenäosus olla ettevõtja naiste vastavast tõenäosusest oluliselt suurem.

Hüpotees 1: meeste suhteline tõenäosus olla ettevõtja või juht on võrreldes naiste vastava tõenäosusega suurem.

Hüpotees 2: meeste ettevõtjaks või juhiks olemise suhtelise tõenäosuse suurus võrreldes naistega on 2006. aastal võrreldes 1995. aastaga vähenenud.

Arvestades vene-keelse elanikkonna suhteliselt suurt osakaalu elanikkonnast 1995. aastal ning koondumist Tallina ja Ida-Viru piirkonda, millest viimane paistis silma suure kaevandus- ning tööstuspiirkonnana, võib oletada, et struktuursed muutused majanduses puudutasid vene rahvusest elanikkonda kõige teravamalt. On viidatud, et siirdeperioodil tekkiv ettevõtlus on sageli seotud sellega, et inimesed, kes ei suuda kiirete majanduslike muutuste tingimuses tavalist palgatööd leida, asuvad otsima alternatiivseid hoiuvõimalusi nt ettevõtluse näol (Hanley, 2000; 382). Teiselt poolt oli 1990. aastate alguses mitte-eestlaste olukord Eestis teistsugune kui tüüpiliselt uus-immigrantidel või esimese põlvkonna sisserännanutel, kelle puhul on palju uuritud ettevõtlusega tegelemist alternatiivina nende jaoks sageli kättesaamatule palgatööle (näiteks Low, 2005; Heron, 2005). Siinsete mitte-eestlaste näol oli 1990. alguses tegemist juba pikemat aega Eestis elanud inimestega, kes olid viimastel kümnenditel olnud pigem soodsamal kui ebasoodsamal positsioonil tööleidmise võimaluste osas. Eeltoodut arvestades puudub ühene alus hinnata, mis suunas mõjutab rahvus ettevõtlusega tegelemist 1995. aastal ja 2006. aastal. Sellest tulenevalt ei sõnastata rahvuse mõju analüüsimiseks konkreetset hüpoteesi, vaid kontrollitakse lihtsalt rahvuse mõju ettevõtlusega tegelemisele ja ametiseisundile eelnevalt selles küsimuses mingeid konkreetseid ootuseid sõnastamata.

Hariduse osas on leitud, et haridus on oluline faktor nii töötamise kui sellise prognoosimisel, aga ka ametialase seisundi prognoosimisel. Kõrgem haridustase tagab

suurema tõenäosuse jõuda juhtivale ametikohale või saavutada kõrgem ametikohastaatus, sh kuuluda ettevõtjate hulka (Titma jt, 2002). Rona-Tas (1994) on leidnud, et ettevõtjad (täpsemini iseendale töö andjad, ingl. k. *self-employed*) on pigem kõrgema haridusega inimesed.

Hüpotees 3: kõrgem haridustase suurendab suhtelist ettevõtjaks olemise tõenäosust võrreldes ettevõtlusega mittetegelemisega.

Erinevad Eesti autorid on pööranud oma töödes suurt tähelepanu näiteks haridusliku kihistumise küsimustele ning on leidnud, et Eestis on haridusreformid kihistumist pigem süvendanud kui vähendanud ning diferentseerumine on täheldatav nii haridusastmete kui keskkooli tüüpide lõikes (näiteks Eamets jt, 2002; Vöörmann jt, 2001). Sellest tulenevalt on edasises analüüsis käsitletud hariduse tunnust kujul, mis võimaldab eristada eri haridustasemeid ning lisaks sellele keskhariduse tasandil üldkeskharidust ja kutsekeskharidust. Kui Eamets jt on erinevates uurimustes (Eamets jt, 2002; Eamets jt, 2000 I; Eamets jt, 2000 II) toonitanud, et kutseharidussüsteemi poolt pakutav ei vasta tänapäeva tööturu nõudmistele, siis Vöörmann jt peavad tööhõive seisukohalt oluliseks riskigrupiks haridustee katkestajate kõrval just kutse või erialata ehk üldharidusega inimesi. Võttes aluseks seisukohta, et haridusreformid on pigem suurendanud kui vähendanud kihistumist ning et kutsehariduse tase on madal, oletatakse käesolevas töös, et 1995. aastal oli kutsekeskharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla ettevõtja võrreldes üldkeskharidusega inimestega kõrgem.

Hüpotees 4: kutsekeskharidus võrreldes üldkeskharidusega suurendab ettevõtjate hulka kuulumise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal 1995. aastal.

1960. aastatel sündinute kohordi edukust siirdeperioodil on toonitatud erinevates uuringutes (Titma jt, 2007; Saar jt, 2006; Titma 1999). Uuringud, milles on analüüsitud ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal ongi tuginenud valdavalt 1983. aastal keskkooli lõpetanud ja seega ligikaudu 1960. aastate keskel sündinud põlvkonna longituuduuringu andmetele. Selles tulenevalt eeldatakse

käesolevas töös, et 1960. aastatel sündinute kohorti kuulumine võrreldes hiljem või varem sündinute kohorti kuulumisega suurendab suhtelist tõenäosust tegeleda ettevõtlusega sellega mittetegelemise taustal. Samas oletatakse käesolevas töös, et 2006. aastaks on 1960. aastatel sündinute gruppi kuulumise mõju olulisus ettevõtlusega tegelemisele vähenenud.

Hüpotees 5: 1960. aastatel sündinute suhteline tõenäosus tegeleda ettevõtlusega sellega mittetegelemise taustal on võrreldes teiste gruppidega 1995. aastal suurem. 2006. aastal ei ole erinevus enam oluline.

Palgatöötajateta ettevõtjaid peetakse sageli ettevõtjateks nõ olude sunnil, ehk inimesteks, kes suutmatuse tõttu leida tavalist palgatööd, tegutsevad küll ettevõtjana, kuid sisuliselt on tegemist ettevõtluse vormi varjatud tavalise töösuhtega (Hanley, 2000). Sellist ettevõtlust seostatakse tavaliselt just äärealadel ehk suurtest äri-teenindus- ja tootmiskeskustest kaugel paiknemisega. Sellest tulenevalt oletatakse, et palgatööjõuta ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust suurendab siirde alguses ehk antud juhul 1989. aastal Kesk-, Lõuna- või Lääne-Eestis elamine võrreldes Tallinnas ja Harjumaal elamisega.

Hüpotees 6: 1989. aastal Kesk-, Lõuna- ja Lääne-Eestis elamine suurendab suhtelist tõenäosust olla palgatööjõudu mittekasutatav ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal võrreldes 1989. aastal Tallinnas ja Harjumaal elanutega.

Võttes aluseks erinevaid endiseid Nõukogude Liidu riike käsitlevaid uuringuid, mille kohaselt suurendab Nõukogude Liidu perioodil juhina töötamine tõenäosust töötada juhina või tegutseda ettevõtjana ka pärast Nõukogude Liidu lagunemist, eeldatakse, et 1989. aastal juhina töötamine suurendab suhtelist tõenäosust olla juht või ettevõtja 1995. aastal võrreldes 1989. aastal ametniku või teenindajana töötanud inimestega.

Hüpotees 7: 1989. aastal juhina töötamine suurendab 1995. aasta suhtelist tõenäosust olla juht või ettevõtja muuks palgatöötajaks olemise taustal.

Kõrvaltöö tegemine perioodil 1989.-1995. aastal viitab inimeste suuremale valmisolekule lisaks põhitööle otsida alternatiivseid viise oma sissetuleku ja elatustaseme suurendamiseks. Käsitledes seda aktiivsuse indikaatorina oletatakse, et 1989. aastast 1995. aastani kõrvaltööd teinute suhteline tõenäosus tegeleda ettevõtlusega on suurem kui kõrvaltööd mitteteinutel.

Hüpotees 8: 1989.-1995. aastal. kõrvaltööd teinute suhteline tõenäosus tegeleda ettevõtlusega 1995. aastal ettevõtlusega mittetegelemise taustal on võrreldes nendega, kes kõrvaltööd ei teinud, suurem.

Ka töökohtade vahetamist või töökoha vahetamise julgust saab käsitleda kui indikaatorit, mis viitab inimese suuremale riskivalmidusele ja reaktsioonivõimele. Sellest tulenevalt oletatakse, et suurem erinevate põhitöökohtade arv 1989. -1995. aastal suurendab suhtelist tõenäosust olla ettevõtja 1995. aastal võrreldes ühel töökohal töötanud inimestega.

Hüpotees 9: suurem töökohtade arv 1989 -1995. aastal suurendab suhtelist tõenäosust olla ettevõtja 1995. aastal ettevõtlusega mittetegelemise taustal.

Võttes aluseks dualistliku lähenemise ettevõtluse tekkele siirderiikides oletatakse, et suurem töötusperioodide arv vahemikus 1989. aastast 1995. aastani suurendab suhtelist tõenäosust olla palgatööjõudu mittekasutav ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Tööandjatest ettevõtjate puhul selle oletuse paikapidavust ei eeldata.

Hüpotees 10: suurem töötusperioodide arv 1989.-1995. aastal suurendab suhtelist tõenäosust olla palgatöäjõudu mittekasutatav ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal.

II Metoodika

1. Andmestik

Analüüsis on kasutatud Eesti Statistikaameti poolt 1995. ja 2006.aastal läbiviidud ETU andmebaase.

1995. aasta tööjõu-uuring on esimene Eestis läbiviidud tööjõu-uuring. Varem tugineti ses vallas üksnes rahvaloenduste andmetele ja riiklike tööturuasutuste (praeguse nimetusega Tööturuamet) statistikale. Tööjõu-Uuringu¹⁵ eelkäijaks peetakse 1930. aastate Ameerika Ühendriikide majanduskriisi järel 1940. aastal käivitatud Tööpuuduse uuringut (*Sample Survey of Unemployment*). Tänapäevaks on kujunenud tööjõu-uuringust erinevates riikides laialt levinud ning ühtse ILO poolt väljatöötatud metoodika alusel läbiviidav iga-aastane uuring (Statistikaameti koduleht, Eurostati koduleht).

Statistikaamet ise on pidanud ETU olulisemateks plussideks inimkesksust ehk asjaolu, et kogu tööealise (ILO definitsiooni kohaselt 15-74-aastased inimesed) elanikkonna suhtes esinduslik uuring võimaldab läbi inimeste endi käest andmete kogumise vältida mitmel töökohal töötamisest tulenevaid moonutusi, mis on sagedased tööandjapõhise andmekogumise puhul (ettevõtlusstatistika) ning seega ei arvestata ühte isikut tööjõus mitmekordselt. Üldiselt peetakse ETU peamiseks puuduseks asjaolu, et ta ei anna piisavalt täpset informatsiooni väiksemate haldusüksuste ja väiksemate rahvastikurühmade kohta, kuid see ei ole käesoleva töö seisukohalt oluline piirang (Statistikaamet).

1995. aasta ehk esimese tööjõu-uuringu eripäraks võrreldes järgnevatega on retrospektiivne andmete kogumine 1989.-1995. aasta andmete kohta. Ka hilisemates uuringutes käsitletakse töötee muutusi, kuid seda üksnes küsitlusnädalale eelneva aastapikkuse perioodi kohta. 1995. aasta uuringusse lisati retrospektiivne blokk seoses sellega, et ettevõtlusstatistika, täpsemini ettevõtetelt Statistikaametile laekuvate

¹⁵ *Labour Force Survey*

aruannete alusel oli selge, et selleks ajaks viimase ehk 1989. aasta rahvaloendusega võrreldes oli tööturusiatsioon drastiliselt muutunud. Näiteks oli kogutööjõud vähenenud 1994. aastaks 1989. aastaga võrreldes 811,5 tuhandelt inimeselt 654 tuhande inimeseni, sisemajanduse koguprodukt oli samal perioodil langenud kolmandiku võrra ning teenindussektori panus sisemajanduse koguproduktis oli märkimisväärselt suurenenud.

1995. aasta tööjõu-uuringu valimi aluseks on kõik Eestis 1989 rahvaloendusel loendatud inimesed, kes olid 1995. aasta jaanuari seisuga 15-74 aastased. Täpsemini tehti arvuti abil juhuvaljavõtt mahus 10 000 1989. aastal loendatud inimest rahvaloenduse andmebaasi alusel. Juhuvallikuga valitud isikute aadressiandmete täpsustamisel langesid valimist välja küsitluse ajaks Eestist lahkunud inimesed (1995. aasta ETU küsitlajakuhend, lk 13). Kuni 2000. aastani viidi ETUt läbi iga aasta 2. kvartalis. Alates 2000. aastast on küsitlemine jagatud ühtlaselt kogu aasta peale.

Ka 2006. aasta tööjõu-uuringu valimi moodustavad 15-74-aastased isikud, kuid erinevalt 1995. aasta uuringust arvestatakse 15-74-aastasteks isikud, kes olid vastavas vanuses uuringunädala seisuga. Küsitletakse kõiki valimisse sattunud isiku leibkonna tööealisi liikmeid (kes uuringunädala viimasel päeval on 15–74-aastased).

1995. aastal intervjueriti kokku 9608 indiviidi ning 2006. aastal 16786 indiviidi. Kuigi alates 2000. aastast on andmed esitatud eraldi iga kvartali kohta, võib kvartaalseid andmestikke liita kuna valim tehakse ette kogu aasta kohta .

2. Kasutatud muutujad

2.1. Sõltuvad muutujad

Käesoleva töö eesmärk on uurida siirdeperioodi ajal ning pärast siirde lõppu ettevõtlusega tegelemist mõjutavaid tegureid. Seetõttu kasutatakse analüüsis mitut erinevat sõltuvat muutujat. Esiteks saabki eristada sõltuvaid muutujaid nende ajalise fikseerimise seisuga ehk 1995. ja 2006. aasta seisuga. 1995. ja 2006. aastal ettevõtlusega tegelemist mõjutavaid tegureid võrreldakse käesolevas töös sellepärast, et mitmete varasemate empiiriliste uuringute tulemusel on selgunud, et ettevõtlusega tegelemist mõjutavad tegurid siirde ajal ja pärast siiret erinevad märkimisväärselt. 1995. aasta esindabki töös siirdeperioodi ning 2006. aasta siirdeperioodi lõppu. Konkreetselt

need viidatud aastad on analüüsi valitud nii sisulistel kui andmetehnilistest nüanssidest tingitud kaalutlustel. Nagu öeldud, kuulub 1995. aasta siirdeperioodi, erinevate käsitlete kohaselt saab seda pidada siirdeperioodi 1. poolde või algusaega jäävaks aastaks, mil ettevõtlusega tegeleva hakkamine oli administratiivselt suhteliselt lihtne – piisas vaid kohalikus omavalitsuses registreerimisest ning nõuded algkapitali olemasolule vms piirangud olid minimaalsed (Saar et al, 2006, Tallinna Linnavalitsuse määrus, 1991 jms). Teisalt on peetud vaadeldavat aastat ka siirdeperioodi esimese, kiiretest üleminekureformidest tingitud majanduskriisi viimaseks aastaks. 2006. aastaks võib pidada siiret suures mahus lõppenuks (Roots, 2006) ning seega on see aasta vaatluse all selleks, et hinnata, kas ja kuidas mõjutavad erinevad sõltumatud muutujad ettevõtlusega tegelemist pärast siirdeperioodi lõppu.

Teiseks on analüüsis kasutatud sõltuvate muutujate paljusust tingitud ka ettevõtlusega tegelemise taustakategooria olemusest. Kui tüüpiliselt (näiteks Hanley 2000, Pals jt, 2004) analüüsitakse ettevõtlusega tegelemist ettevõtlusega mittetegelemise taustal (ehk ettevõtjad *versus* kõik ülejäänud), on võimalik tuua välja oma olemuselt ettevõtjatele küllaltki sarnaseid gruppe, mille sisaldumine taustakategoorias mõjutab sõltumatute tunnuste käitumist ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel. Näiteks on peetud otstarbekaks analüüsida ettevõtlusega tegelemist koos juhtide või spetsialistidena tegutsemisega võrrelduna kõikide ülejäänutega, ehk siis isikutega, kes ei kuulu ei ettevõtjate, juhtide ega professionaalide hulka (Titma jt., 2007). Teisalt on analüüsides, mis keskenduvad ametikuuluvust prognoosivate sõltumatute muutujate analüüsile, käsitletud ettevõtjaid juhtide gruppi kuuluvatena (nt Roots, 2006).

Sellest tulenevalt on käesolevas töös kasutatud sõltumatu muutujana ettevõtlusega tegelemist ettevõtlusega mittetegelemise taustal, eristades ettevõtjate puhul omakorda palgatöötajatega ja palgatöötajateta ettevõtjad. Seda sõltuvat muutujat nimetatakse käesolevas töös edaspidi ettevõtjana tegutsemise tunnuseks. Teine sõltumatu muutuja käsitleb ettevõtlusega tegelemist, palgalise juhina või palgalise spetsialistina töötamist kõigi ülejäänud respondentide taustal ning edasises analüüsis nimetatakse seda sõltuvat tunnust eristatavuse huvides tööalaseks seisundiks.

Seejuures käsitletakse palgatöötajatega ettevõtjana kõikvõimalikke ettevõtte, talu, töökoja, poe, büroo jms omanikke, kes kasutavad selles pidevalt vähemalt ühte palgatöötajat. Seega võivad palgatöötajatega ettevõtjateks olla ka peamiselt

omanditulust elatuvad, ettevõtluses palgatöötajad kasutavad füüsilisi isikuid või FIE. Palgatöötajateta ettevõtjaks loetakse mistahes üksikettevõtjat, kes tegeleb oma töö produkti müümisega ja omab selle valmistamiseks vajalikke tootmisvahendeid. Seejuures pole oluline, kas sellise üksikettevõtja tegevus on ametlikult registreeritud või mitte (ETU: küsitlējajuhend 1995, lk 26; ETU: küsitlējajuhend 2006, lk 12).

Alljärgnevalt esitatakse Tabelis 1 kummagi sõltuva tunnuse sagedusjaotused.

Tabel 1 Sõltuvate tunnuste jaotumine valimis

Sõltuvad tunnused		1995		2006	
		N	%	N	%
Ettevõtjana tegutsemine	Ettevõtja palgatöötajatega	181	2%	236	1%
	Ettevõtja palgatöötajateta	132	1%	520	3%
	Kõik ülejäänud*	9295	97%	16030	96%
Tööalane seisund	Palgaline juht	564	6%	996	6%
	Palgaline spetsialist	1304	14%	2290	14%
	Ettevõtja palgatöötajatega	181	2%	236	1%
	Ettevõtja palgatöötajateta	132	1%	520	3%
	Kõik ülejäänud*	7427	77%	12744	76%
Kokku valmis		9608	100%	16786	100%

*Regressioonanalüüsi taustakategooriad

Nagu Tabelist 1 nähtub, on ettevõtjate osakaal kogu valimist 1995. aastal 3% ja 2006. aastal 4%. Seejuures tuleb arvestada, et valim esindab kogu tööelist elanikkonda, mitte üksnes hõivatuid või hõivatuid ja töötuid ehk aktiivset tööjõudu. Kui välistada valimist taustkategooriasse hõlmatud töötud ja mittetöötavad, keda on nii 1995. kui ka 2006. aastal ligikaudu 41%, moodustab ettevõtjate osakaal hõivatutest 1995. aastal 6% ja 2006. aastal 8%. Argumenttunnuste mõju funktsioontunnustele on mõlemal juhul siiski sarnane (vt Lisa 1, milles on esitatud regressioonimudelite võrdlus tulenevalt mittetöötavate käsitlemisest sõltuvas muutujas) ning selleks, et säilitada maksimaalset respondentide arvu, on edasises analüüsis kasutatud mudelit, kus sõltuva tunnuse puhul sisalduvad mittetöötanud taustakategoorias. Kuivõrd mittetöötanud analüüsi seisukohalt huvi ei paku, ei olnud otstarbekas eristada neid ka eraldi sõltuva muutuja kategooriana. Seevastu argumenttunnuste puhul pakub mittetöötamine iseseisva kategooriana huvi ning argumenttunnustes on mittetöötamine sellest tulenevalt eraldi kategooriana esile toodud.

Tabeli 1 põhjal selgub, et kui 1995. aastal osutus suurema osakaaluga ettevõtjate grupiks palgatöötajatega ettevõtjate grupp, siis 2006. aastal on palgatöötajateta ettevõtjate osakaal tööealisest elanikkonnast suurem kui palgatöötajatega ettevõtjate vastav osakaal. Palgatöötajatest juhtide ja spetsialistide osakaalud tööealisest rahvastikust 1995. ja 2006. aastal on samad.

2.2. Sõltumatud muutujad

Antud töös on erinevates mudelites kasutatav sõltumatute tunnuste koosseis mõneti erinev. See on tingitud asjaolust, et pikem kui aastane retrospektiivne osa respondentide töötee kohta on käsitletavate aastate andmestikest olemas üksnes 1995. aasta andmestikus. Seda, miks ja milliseid sõltumatuid muutujaid igas mudelis kasutatud on, käsitletakse vastava mudeli ja selle tulemuste alaosades. Järgnevalt aga antakse lühike ülevaade kõikidest kasutamist leidnud sõltumatutest muutujatest, nende väärtuskategooriatest, sagedusjaotustest ja päritolutunnustest ning kodeerimisest. Töös kasutatavad sõltumatud muutujad jagunevad üldjoontes kolmeks grupiks. Esimese grupi moodustavad sotsiaaldemograafilised sõltumatud muutujad, mis on oma iseloomult muutumatud, isikut kirjeldavad ja fikseeritud 1995. aasta või siis 2006. aasta seisuga. Nendeks muutujateks on respondendi sugu, sünnikohort, rahvus ja omandatud kõrgeim haridustase 1995. või 2006. aasta seisuga. Järgmise tunnustegrupi moodustavad 1989. aasta seisuga fikseeritud muutujad, milleks on respondendi elukoht 1989. aastal ja ametialane seisund 1989. aastal või mittetöötamine juhul, kui isik ei olnud 1989. aasta alguse seisuga hõivatud. Kolmanda tunnustegrupi moodustavad tunnused, mis fikseerivad respondendi tegevust vahemikus 1989. aastast 1995. aastani: lisaks põhitöökohale muus ettevõttes kõrvaltöö tegemine, põhitöökohtade arv ja vähemalt kuuajaliste töötusperioodide arv. Esimesena kirjeldatud tunnustegrupi kuuluvad sõltumatud muutujad on võrreldaval kujul kättesaadavad nii 1995. kui 2006. aasta andmestikus. Ülejäänud muutujad aga kajastuvad üksnes 1995. aasta andmestikus seoses sellega, et 1995. aasta uuring esimese Eestis läbiviidud tööjõu-uuringuna sisaldas teiste, varem tööjõu-uuringuga liitunud endiste Nõukogude liidu riikidega võrreldavuse tagamiseks ja olulisemate majanduslike muutuste mõju jälgimiseks üleminekuperioodi alguses ka tagasivaatelist osa 1989.-1995. aasta kohta.

Sugu – 1995. aasta valimis moodustasid mehed 46, ja naised 54%, 2006. aastal vastavalt 47 ja 53%. Edasises analüüsis käsitletakse naisi taustakategooriana. Selle ja kõigi järgnevate sõltumatute muutujate sagedusjaotus on toodud Lisas 1 Tabelis 1. Soo tunnuste puhul eeldatakse, et see on ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel oluline. Varasemate uuringute andmetel on ettevõtlusega tegelemise iseloomulikum meestele, kuid 1983. aastal keskkooli lõpetanute vanusekohorti käsitlevates uuringutes on täheldatud naiste osakaalu kasvu ettevõtjate seas 2000. aastate alguses. Soo tunnuse puhul eeldatakse, et sarnaselt ettevõtjatega on juhina töötamise tõenäosus meeste puhul suurem, kuid spetsialistide puhul mitte.

Rahvus – kaheväärtuseline tunnus, mis eristab eestlased ja kõik ülejäänud rahvusrühmad ehk mitte-eestlased. Rahvuse tunnus on kaasatud mudelisse kontrollimaks oletust, et ettevõtlusega tegelemine siirdeperioodil võib olla omane vähemustele. 1990. esimeesel poolel oli mitte-eestlaste, valdavalt venelaste osakaal elanikkonnas suhteliselt kõrge ning nende kontsentratsioon oli suurem Tallinnas ja Ida-Virumaal. Et Ida-Virumaa oli sel ajal oluline kaevandus- ja tööstuspiirkond ning seega ena mõjutatud majanduse ümberstruktureerimisest, siis võib oletada, et nendesse piirkondadesse koondunud mitte-eestlased olid siirde tingimustes vajaduse korral uue töö leidmisega enam raskustes.

Kõrgeim omandatud haridustase - neljaväärtuseline tunnus, mis eristab põhihariduse või veelgi madalama haridustasemega, üldkeskharidusega, keskeriharidusega ja kõrgharidusega isikuid. 2006. aasta andmestikus on haridustase kodeeritud vastavalt 1995. aasta andmestikule. 1995. aastal kõrgeimat omandatud haridustaset fikseeriv tunnus ei võimalda haridustaseme kodeerimist vastavalt tänapäeval kasutatavale rahvusvahelisele haridustasemete klassifikaatorile ISCED. Seetõttu ei ole näiteks 2006. aastal puhul antud kodeerimisskeemi kasutades saadud sagedusjaotus võrreldav Statistikaameti kodulehel avaldatud kolmeastmelise jaotusega, kuid on üks-üheselt võrreldav 1995. aasta kohta kättesaadavate andmetega. Haridustaseme tunnuse mudelisse kaasamise eelduseks on, et haridustase on osutunud varasemate empiiriliste uuringute kohaselt ettevõtlusega tegelemise seisukohalt oluliseks; kõrgharidus võrreldes üldkeskharidusega suurendab suhtelist tõenäosust tegeleda ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Kuna varasemate uuringute põhjal on ilmnunud, et haridustase on siirdeperioodi lõpus ja majandusliku stabiilsuse tekkimisel veelgi olulisem kui siirdeperioodi ajal, siis soovitakse kontrollida haridustaseme mõju

ettevõtlusega tegelemisele nii 1995. kui ka 2006. aastal. Juhtide ja spetsialistide puhul eeldatakse, et sarnaselt ettevõtjatele suurendab kõrgem haridustase juhtide kui spetsialistide gruppi kuulumise suhtelist tõenäosust taustakategooriaga võrreldes.

Sünnikohort – kuna käesolevas töös kasutatakse andmeid 1995. ja 2006. aastast, osutub võrreldavuse huvides otstarbekamaks käsitleda vanuse asemel sünniaastat, mis võimaldab jälgida samadesse sünnikohortidesse kuulumise mõju ettevõtlusega tegelemisele nii 1995. kui 2006. aastal. Kuna 1960-ndate keskel sündinuid on peetud Eesti siirdeperioodi kajastavates uuringutes (Titma jt, 2005; Titma, 1999; Titma jt., 2007; Pals jt., 2004 jne) niinimetatud võitjate põlvkonnaks, kes olid siirde alguses ja võimalik, et tänu soodsamale stardipositsioonile on ka edaspidi eelisseisus nii nooremate kui vanemate kohortidega võrreldes, siis ei kasutata käesolevas töös sünniaastat mitte arvtunnusena vaid kategooriaalse muutujana, mis võimaldab paremini võrrelda siirdeperioodil eriti edukaks peetavat 1960. aastatel sündinud põlvkonda nii varem kui hiljem sündinud kohortidega.

Sünnikohordi tunnus on loodud 1995. aasta andmete puhul sünniaasta alusel. 1. kategooria moodustavad 1940. aastatel ja varem sündinud, kes olid 1995. aastal ligikaudu 46 kuni 74-aastased¹⁶, 2. kategooria moodustavad 1950-ndatel sündinud, kes olid 1995. aastal 36 kuni 45-aastased, 1970. aastatel ja hiljem sündinud, kuhu kuuluvad 1995. aastal 15 kuni 25-aastased ja taustakategooriaks on 60-ndatel sündinud ehk 1995. aastal 26- kuni 35-aastased isikud. Kuigi võitjate põlvkonnana Eesti kontekstis on käsitletud just 83. aastal keskkooli lõpetanuid ja seega 1960. aastate keskel sündinuid, siis kasutatakse käesolevas töös veidi laiemaid sünnikohordi määratlusi, et tagada mõistlik faktorite arv mitmemõõtmelises regressioonanalüüsis, eriti arvestades asjaolu, et analüüsis käsitletakse niigi suhteliselt suurt hulka sõltumatuid muutujaid. Siiski tuleb arvestada, et sünnikohordi kodeerimise viis avaldab kindlasti mõju analüüsi tulemsutele ning ei saa välistada, et 1960. aastatel sündinud põlvkonna käsitlemine suurema detailsuse astmega andnuks veidi teistsuguseid tulemusi. Esmases sõltumatute muutujate analüüsis testis autor erinevate kümnendite kaupa kodeeritud sünnikohordi tunnust ning leides, et 1920., 1930. ja 1940. aastatel sündinute suhteline tõenäosus tegeleda ettevõtlusega sellega mittetegelemise taustal oli võrreldes 1960. aastatel sündinutega suhteliselt sarnane, kodeeriti niiöelda vanemad kohordid kokku 1940. aastatel ja varem sündinute kohordiks. Kuna 1995. aasta ETU valimis sisaldus väga

¹⁶ Eesti tööjõu-uuringu valim sisaldab andmeid kuni 74-aastaste kohta.

vähesel määral ka 1980. aastatel sündinuid ja selle kohordi eraldi käsitlemine ei osutunud sinna kuuluvate isikute nooruse tõttu 1995. aasta seisuga ning nende vähesuse tõttu otstarbekaks, siis kodeeriti 1970. ja 1980. aastatel sündinud kokku üheks kohordiks, mis esindab võrreldes 1960. aastatel sündinud nn võitjate põlvkonnaga nooremat kohorti.

2006. aasta andmestikus on püütud saavutada võimalikult hästi võrreldavat jaotust 1995. aasta puhul kasutatuga. Paraku on seoses andmekaitsekaalutlustega muutunud vahepealse aja jooksul sünniaja ja vanuse andmete esitamise vorm andmestikus. Kui 1995. aasta andmestikus sisaldus iga respondendi sünniaasta, siis hilisemates andmestikes enam sünniaastat ega ka vanust täisaastates küsitlusnädala seisuga andmekaitsekaalutlustel ei avaldata. Detailsem kasutajatele kättesaadav vanusjaotus seisneb viieaastastes vanusevahemikes (15-19, 20-24 jne). Kahjuks ei võimalda see täpset võrdlust 1995. aastal kasutatud sünnikohortidega, kuid kuna 1995. aasta andmestikus vaadeldud perioodid on siiski suhteliselt pikad, siis otsustas käesoleva töö autor vaatamata mõningasele nihkele vanusegruppide ümberarvutamisel sünnikohordiks siiski kasutada neid andmeid ka 2006. aasta mudelites. 2006. aasta seisuga 15-19-aastaste, 20-24-aastaste, 25-29-aastaste ja 30-34-aastaste vanusegruppi kuuluvad isikud on sündinud aastatel 1972-1991 ning analüüsis kasutatud sünnikohordi muutujas kuuluvad need isikud kategooriasse "1970. aastatel või hiljem sündinud". 2006. aastal 35-44-aastaste vanusegruppi kuuluvad isikud on sündinud aastatel 1962-1971 ning on käesolevas analüüsis tinglikult loetud 1960. aastatel sündinute kohordiks, 45-54-aastased 1950. aastatel sündinud kohordiks ja 55-74-aastased 1940. aastatel ja varem sündinud kohordiks.

Sünnikohordi tunnuse kaasamisega mudelisse soovitakse kontrollida, kas 1960. aastatel sündinutel oli võrreldes teiste sünnikohortidega soodsam positsioon ettevõtlusega tegelema hakkamisel siirdeperioodi alguses.

Elukoht 1989. aasta alguses – algselt maakonnatäpsusega fikseeritud tunnus on kodeeritud piirkondadeks vastavalt Eesti piirkondlike üksuste statistilisele klassifikaatorile (lühendatult EPS) (Statistikaameti koduleht). EPS klassifikaatori kohaselt moodustab ühe piirkonna, Põhja-Eesti, Harjumaa ja Tallinn; teise Lääne-Eesti, mis koosneb Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakonnast, kolmanda Kesk-Eesti koosnedes Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakonnast, neljanda Kirde-Eesti ehk Ida-Viru maakond ja viienda Lõuna-Eesti, mis hõlmab Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru

maakonda. Kuna Lääne-, Lõuna- ja Kesk-Eesti puhul ei esinenud sõltuvate tunnustega koostatud kahemõõtmelistes sagedustabelites olulisi erinevusi, siis kodeeriti nimetatud maakonnad üheks kategooriaks, mida kasutati edasises analüüsis taustakategooriana.

Elukoht 1989. aastal on kaasatud mudelisse selleks, et kontrollida, kas pealinna piirkonnas kui kõrge hõivega ja kõrgema palgatasemega piirkonnas elamine ja Kirde-Eestis kui kõrge tööpuudusega endises suures kaevandus- ja tööstuspiirkonnas elamine ning ülejäänud piirkondades elamine mõjutab olulisel määral ettevõtlusega tegelemist. Ühelt poolt on pealinna piirkonnas ettevõtlusega tegelemiseks tänu ressursside koondumisele head võimalused ettevõtluse alustamiseks, teisalt võis Ida-Virumaal kaevanduste ja suurtööstuse sulgemise tagajärjel töötuks jäänud inimeste vajadus ja huvi ettevõtlusega tegeleda samuti suur olla seoses väheste uute hõivevõimalustega majanduse ümberkujundamise käigus. Näiteks on (Hanley, 2000 andmetel) siirdeperioodil tekkinud väike-ettevõtlust seostatud sageli kaugemate ja majanduse seisukohalt vähem-oluliste piirkondade väheste hõivevõimalustega, mis sunnib inimesi oma toimetuleku tagamiseks tavalise palgatöö asemel ettevõtlusega tegelema.

Amet 1989. aasta alguses – Amet on algselt kodeeritud rahvusvahelise ametite klassifikaatori ISCO88 alusel (vt täpsemalt Statistikaameti poolt kasutatavate klassifikaatorite nimistu ning *International Standard Classification of Occupations*). Käesolevas analüüsis moodustab ameti tunnuse esimese alamkategooria juhtide grupp, mis sisaldab juhte, seadusandjaid ja kõrgemaid ametnikke; teise spetsialistide grupp, mis sisaldab nii tipp- kui keskastme spetsialiste. Kolmandasse, oskustöölise gruppi kuuluvad seadme- ja masinaoperaatorid, oskus- ja käsitöölised ning põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised. Neljanda grupi moodustavad lihttöölised, viienda 1989. aastal mittetöötanud ja kuuenda, mis ühtlasi on edasises analüüsis taustakategooriaks, moodustavad ametnikud, teenindus- ja müügitöötajad. Mittetöötute kaasamise vajadus on tingitud sellest, et mitte välistada analüüsist inimesi, kes 1989. aastal mingil põhjusel ei töötanud, kuid 1995. aastal olid hõivatud ettevõtlusega või töötasid juhtide või spetsialistidena. Mittetöötavate alamkategooria sisaldab nii 1989. aasta töötuid (ilma tööta, aktiivselt tööd otsivaid ja valmis koheselt tööle asuma) kui mitteaktiivseid (õpilased, pensionärid, lastega kodus olevad vanemad jms). Mitteaktiivsuse ja töötuse sisulise erinevuse kohta vt täpsemalt ILO poolt kasutatavate tööturu võtmeindikaatorite kirjeldust (KILM koduleht). 1989. aastal oli tollal veel valitsenud ideoloogiat arvestades

isikuid, keda loetakse tänapäevases mõistes töötuks, väga vähe, nii et 1989. aastal mittetöötavate grupi moodustavad valdavalt mitteaktiivsed.

Ameti puhul on eeldatud, et suurem tõenäosus ettevõtlusega tegeleda ja eelkõige just palgatööjõuga ettevõtjana tegutseda on inimestel, kes töötasid 1989. aastal juhina ning suurem tõenäosus võrreldes teistega olla palgatöötajateta ettevõtja on spetsialistidel ja oskustöölistel, kel on spetsiifilised erialased oskused, kuid kes polnud 1989. aastal otseselt juhtivas ametis.

Kõrvaltöö tegemine vahemikus 1989-1995 – Kaheväärtuseline tunnus fikseerib asjaolu, kas respondent on teinud vahemikus 1989-1995 lisaks põhitööle teises ettevõttes või asutuses kõrvaltööd. Põhitöökohas kõrvaltöö tegemist käesoleval juhul ei arvestata, sest seda on raske eristada tasustatud ületunnitööst.

Kõrvaltööde tegemise fakt 1989.-1995. aastal on lisatud mudelisse kui indikaator, mis viitab tahtmisele ja suutlikkusele tagada endale paremat toimetulekut kõrvaltöö tegemise läbi, mis omakorda on oluliseks eelduseks uute võimaluste katsetamisel ja ühtlasi avanenud ettevõtlusvõimalustest kinnihaaramisel.

Töökohtade arv vahemikus 1989-1995 – neljaväärtuseline tunnus, mis fikseerib töökohtade arvu 1989.-1995. aastal. Taustakategooriaks edasises analüüsis on respondendid, kellel oli kogu vaadeldava perioodi jooksul üks töökoht. Neid võrreldakse isikutega, kellel ei olnud vaadeldavas perioodi ühtegi põhitöökohta või oli kaks põhitöökohta. Kolmanda taustakategooriaga võrrelda grupi moodustavad inimesed, kel oli selles vahemikus kolm või enam põhitöökohta. Maksimaalne põhitöökohtade arv vaadeldavas perioodis oli 9. Töökohtade arv on lülitatud mudelisse kui aktiivsuse indikaator, mis peaks näitama, kas nõ otsival ja riskialtil inimesel oli siirdeperioodil suurem tõenäosus ettevõtlusega tegelema hakata kui teistel.

Töötusperioodide arv vahemikus 1989-1995 – kolmeväärtuseline tunnus, mis fikseerib töötusperioodide arvu vahemikus 1989-1995. Isikuid, kel oli vaadeldavas perioodis 1 töökoht, käsitletakse edaspidi taustakategooriana ning võrreldakse isikutega, kelle polnud ühtegi või oli 2 ja enam töötusperioodi. Erinevalt majandusharu ja ameti tunnusest, kus mittetöötanute hulgas sisalduvad nii töötud kui mitteaktiivsed, on töötusperioodide all silmas peetud just nimelt töötuse, mitte igasuguse mittetöötamise perioodide arvu vastavalt ILO definitsioonile (KILM koduleht). Lühidalt viitavad siinkäsitletud töötusperioodid aktiivsetele tööotsimisperioodidele vahemikus 1989-

1995. Töötusperioodide arv nagu töökohtadegi arv on lülitatud mudelisse kui aktiivsuse indikaator.

3. Meetod

Käesolevas töös kasutatakse nii lihtsamat kirjeldavat analüüsi, peamiselt risttabel- ja sagedustabelanalüüsi, mille tulemused on esitatud Lisas 1 ning regressioonanalüüsi. Tulenevalt töö eesmärgist – hinnata sõltumatute muutujate mõju olemasolu, suunda ja tugevust sõltuvale tunnusele, mis on mitme väärtuskategooriaga tunnus, kasutatakse analüüsis multinomiaalset regressiooni.

Mudelid on koostatud eraldi 1995. aasta ja 2006. aasta seisundi prognoosimiseks. Kuna 2006. aasta andmestik ei sisalda andmeid 1989. aasta tööalase staatuse, pikemaajalise perioodi jooksul toimunud töökohavahetuste, töötusperioodide ja kõrvaltööde kohta, siis on 2006. aasta seisundit prognoosivates mudelites oluliselt vähem sõltumatuid muutujaid. 2006. aasta kohta käivate mudelite eesmärk on kontrollida üldisemate sotsiaaldemograafiliste sõltumatute muutujate olulisust ja mõju suunda võrrelduna samade muutujate olulisuse ja mõju suunaga 1995. aastal. Kuna multinomiaalses regressioonanalüüsis mõjutab ühe faktori mõju sõltuvale muutujale kogu mudeliga hõlmatud sõltumatute muutujate komplekt, siis sellest tulenevalt on 1995. aasta seisundi prognoosimiseks tehtud eraldi kaks mudelit. Esimene mudel on osaline, vähendatud muutujate arvuga mudel, mis sisaldab üksnes neid muutujaid, mis on kättesaadavad ka 2006. aasta andmestikust. Teine 1995. aasta seisundit käsitlev mudel sisaldab lisaks vähendatud mudeli tunnustele ka 1989. aasta ehk niiöelda siirde-eelse või siirde väga varase alguspunkti kohta 1995. aastal fikseeritud karakteristikuid ning isikupõhiseid muutujaid 1989.-1995. aasta kohta. Kuna lõplikus ehk niiöelda täismudel isikule käsitleda soovitud tunnuste vahel esines seoses siirde alguses mittetöötanute hõlmamisega analüüsi väga tugev seos kahe sõltumatu muutuja vahel, siis on 1995. aasta seisundi prognoosimiseks tehtud kaks sarnast mudelit, millest üks sisaldab üht ning teine teist omavahel seotud tunnust. Ülejäänud tunnuste komplekt mõlemas mudelis on identne.

Regressioonanalüüsi tulemusi kajastavas tabelis esitatud näitajateks on B koefitsient ehk riskisuhte logaritm, mis näitab seose suunda. Juhul, kui peetakse vajalikuks käsitleda seose tugevust, siis kasutatakse selleks eksponentfunktsiooni

koefitsiendist B, mis viitab seose tõenäosuslikule tugevusele, kuid mida pole tabelites ülevaatlikkuse huvides (piiratud mahu tõttu äkki? Ülevaatlikkuse huvides ehk parema ülevaate saamiseks võiks just ju kajastada) esitatud.

Analüüsis käsitletavates mudelites on taustakategooriaks kas kõik 1995. või 2006. aasta seisuga ettevõtlusega mittetegelevad respondendid või kõik 1995. ja 2006. aastal ettevõtlusega mittetegelevad ja palgatöötajast juhi või spetsialistina mittetegutsevad isikud. Seega sisuliselt prognoositakse huvipakkuvatesse kategooriatesse kuulumist kõigi ülejäänute ehk enamuse taustal. Sellise taustakategooria (ja ühtlasi ka analüüsimeetodi) valiku tingis asjaolu, et käesolevas uuringus soovitakse võrrelda sõltumatute muutujate mõju erinevat tüüpi ettevõtluse või tööga tegelemisele selle asemel, et eristada üht tüüpi ettevõtjaid kõikidest ülejäänutest, sh teist tüüpi ettevõtjatest ja seejärel teist tüüpi ettevõtjaid kõikidest ülejäänutest, mis oleks eeldanud binaarse logistilise regressioonianalüüsi kasutamist.

III Analüüsitulemused

Nagu selgus eelpool, oli 2006. aastal võrreldes 1995. aastaga muutunud enamlevinud ettevõtluse viisiks palgatöötajateta ettevõtjaks olemine. Sageli on kasutatud ettevõtlusega tegelemise uurimisel Eestis lähenemist, mille kohaselt käsitletakse palgatöötajatega ettevõtjaid äriühingutena ja palgatöötajateta ettevõtjaid füüsilisest isikust ettevõtjana. Sellele tendentsile viitab näiteks ka eluteede uuringu ankeedi eeldus, et füüsilisest isikust ettevõtja ei ole tööandja ja nn eraettevõtte (äriühingu tähenduses) on tööandja. Käesoleva töö alaosas, kus tutvustatakse ettevõtluse ja ettevõtja mõiste kasutamist varasemates uuringutes ning nende haakuvust Eesti õigusruumis kasutusel olevate mõistetega, selgus, et nii palgatöötajatega kui palgatöötajateta ettevõtja võib tegutseda nii äriühinguna kui ka füüsilisest isikust ettevõtjana. Mõlemal juhul on tööandja käsitletav iseendale töö andjana (*self-employed*) juhul, kui ettevõtlus on tema põhitegevus. Sellega seoses analüüsiti käesolevas töös palgatöötajatega ja palgatöötajateta ettevõtjaid omandivormi alusel. Kahjuks ei sisaldanud 2006. aasta andmestik andmeid hõivatute töökoha omandivormi kohta, küll aga oli võimalik analüüsida palgatöötajatega ja palgatöötajateta ettevõtjate jaotust omandivormi alusel 1995. aastal. Vastav jaotus on esitatud Tabelis 2.

Tabel 2 Ettevõtjate jaotus omandivormi alusel 1995. aastal

	Ettevõtja palgatöötajatega		Ettevõtja palgatöötajateta	
	N	%	N	%
Eraettevõtte ¹⁷	167	92%	35	27%
Talu	4	2%	55	42%
Individuaal- või patenditöö	1	1%	41	31%
Muu ¹⁸	9	5%	1	1%
Kokku	181	100 %	132	100 %

Tabelist 2 selgub, et palgatöötajatega ettevõtjad tegutsesid valdavalt (92%) eraettevõtte, täpsemini äriühingu vormis. Samas palgatöötajateta ettevõtjate seas olid erinevad ettevõtlusvormid ühtlasemalt esindatud. Individuaaltöö tegijateks pidas end ligi kolmandik (31%) palgatöötajateta ettevõtjatest. 42% palgatöötajateta ettevõtjatest olid talunikud ning 27% tegutsesid mingit liiki äriühinguna, kuid ei olnud seejuures tööandjaks. Kuivõrd palgatöötajateta ettevõtjaid on 1995. aasta valimis suhteliselt vähe, siis ei osutunud võimalikuks eristada palgatöötajata ettevõtjaid edasises analüüsis veelgi täpsemalt omandivormi põhjal, kuid selle ettevõtjate kategooria sisemine heterogeensus väärrib kindlasti tähelepanu.

1. Mitmemõõtmeline regressioonanalüüs

Regressioonanalüüsitulemused on esitatud tabelite kujul. Esimese regressioonanalüüsi tabelina (Tabel 3) on esitatud 1995. aastal ettevõtlusega tegelemist prognoosiv vähendatud sõltumatute muutujatega mudel, sellega võrreldav 2006. aastal ettevõtlusega tegelemist prognoosiv mudel ja 1995. aastal ettevõtlusega tegelemist prognoosiv täismudel. Teise tabelina (Tabel 4) on esitatud 1995. aastal ning 2006. aastal ettevõtlusega tegelemist ning juhi või spetsialistina töötamist prognoosivad mudelid. Iga mudeli puhul käsitletakse nii seose statistilist olulisust, seose suunda kui tugevust ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel mittetegelemise taustal ning ettevõtlusega tegelemise ja juhi või spetsialistina töötamise prognoosimisel vastavas valdkonnas mittetegutsemise taustal.

¹⁷ Eraettevõtteks loeti Eesti tööjõu-uuringus need ettevõtted, mis tegutsesid äriühingu vormis (Eesti tööjõu-uuring: küsitlejajuhend 1995, Eesti Statistikaamet)

¹⁸ „Muu” hõlmab ettevõtjaid, kes tegutsevad tootmis- või teeninduskooperatiivina, ühistuna või ühingu, seltsi, fondi või ühiskondliku organisatsioonina. Üheski kategoorias, sh kategoorias „muu” ei sisaldu avalik-õiguslike ettevõtete juhid jms.

1.1. Ettevõtlusega tegelemise prognoosimise mudelid 1995. ja 2006. aastal

Tabel 3 Sugu, sünnikohort, rahvus ja haridustase ning regioon, amet, kõrvaltöö olemasolu, töökohtade arv ja töötusperioodide arv ettevõtlusega tegelemise prognoosijana 1995. ja 2006. aastal.

Sõltuv	Sõltumatu	Tunnus	1995. a. osaline mudel	2006. a. mudel	1995. a. täismudel
tunnus			B	B	B
Ettevõtja		Koefitsient	-5,15***	-	-6,90***
palgatöö- jõuga	Sugu ^a	Mees	1,47***	1,66***	1,39***
	Rahvus ^c	Eestlane	0,65***	0,31	0,34
	Haridustase ^d	Kuni põhiharidus	-2,58***	-	-1,79**
		Keskeriharidus	0,53**	0,15	0,11
		Kõrgharidus	1,11***	1,17***	0,27
	Sünnikohort ^b	40. või varem	-0,78***	-	-0,79**
		50.	0,13	-0,11	0,04
		70.	-0,50	-	-0,31
	Regioon 1989 ^e	Tallinn ja Harju	-	-	0,26
		Kirde-Eesti	-	-	-1,00*
	Amet 1989 ^f	Juht	-	-	1,01**
		Spetsialist	-	-	0,01
		Oskustööline	-	-	-0,71*
		Lihttöoline	-	-	-0,90
		Mittetöötav	-	-	-0,01
	Kõrvaltöö 89-95 ^g	Jah	-	-	-0,34
	Töökohad 89-95 ^h	0	-	-	-20,46
		2	-	-	1,55***
		3 või enam	-	-	1,69***
	Töötus 89-95 ⁱ	0 korda	-	-	1,50***
		2 või enam korda	-	-	0,09
Ettevõtja		Koefitsient	-5,28***	-	-6,13***
Palgatöö-	Sugu ^a	Mees	1,39***	0,97***	1,51***

jõuta	Rahvus ^c	Eestlane	0,77***	0,48***	0,36
	Haridustase ^d	Kuni põhiharidus	-0,25	-	0,16
		Keskeriharidus	-0,01	0,18	-0,18
		Kõrgharidus	-0,09	-0,04	-0,39
	Sünnikohort ^b	40. või varem	-0,43	-	0,09
		50.	0,10	0,08	0,33
		70.	-1,36***	-	-1,44**
	Regioon 1989 ^e	Tallinn ja Harju	-	-	-0,47*
		Kirde-Eesti	-	-	-0,78
	Amet 1989 ^f	Juht	-	-	-0,34
		Spetsialist	-	-	0,18
		Oskustöoline	-	-	-0,59
		Lihhtöoline	-	-	-0,30
		Mittetöötav	-	-	0,70
	Kõrvaltöö 89-95 ^g	Jah	-	-	-0,32
	Töökohad 89-95 ^h	0	-	-	-21,98
		2	-	-	1,68***
		3 või enam	-	-	1,53***
	Töötus 89-95 ⁱ	0 korda	-	-	0,32
		2 või enam korda	-	-	-0,80
N			9608	16786	9608
R ²			0,04***	0,04***	0,06***

Märkus: * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Sõltuva tunnuse (ettevõtlusega tegelemine 1995. ja 2006. aastal) taustakategooriaks on kõik ülejäänud ehk vastavalt 1995. või 2006. aastal ettevõtlusega mittetegelenud respondendid.

Referentgrupid: ^anaine, ^b60-ndatel sündinud, ^cmitte-eestlane, ^düldkeskharidus, ^eülejäänud Eesti ^fametnikud, teenindajad ja müügitöötajad, ^gei (st ei teinud 1989. aastast 1995. aastani lisaks põhitööle teises ettevõttes kõrvaltööd, ^h1 töökoht, ⁱ1 töötusperiood.

Esmalt tuleb märkida, et Tabelis 3 esitatud 1995. aasta osalise mudeli kirjeldusaste ja 2006. aasta mudeli kirjeldusaste on väga madal. See on tingitud vähendatud sõltumatute muutujate arvust mudelis ehk suurema kirjeldusjõuga tunnuste mittehõlmatuses ning sõltuva muutuja iseloomust. Hiljem käsitlemisele tulevates mudelites, kus taustakategooriast on välja toodud ka palgalised juhid ja spetsialistid, mudelite kirjeldusastmed paranevad sõltumatu muutuja iseloomu muutumisega seoses. Sarnaselt paraneb mudeli kui terviku kirjeldusaste ka mittetöötavate väljatoomisest

eraldi kategooriana, kuid seeläbi saavutatav kirjeldusastme paranemine on tingitud samuti eelkõige sõltuva muutuja iseloomu muutumisest. Et töötust prognoosivate sõltumatute muutujate leidmine pole käesoleva töö eesmärk, siis ei pea autor seda antud juhul otstarbekaks. Siiski, arvestades asjaolu, et kategooria “kõik ülejäänud” sisaldab ka 1995. aastal mittetöötavaid inimesi, keda oli sel aastal valimis 3969 ehk 41% kõigist vastanutest, pidas käesoleva töö autor vajalikuks kontrollida nii suure hulga mittetöötavate isikute taustakategoorias sisaldumise mõju sõltumatute muutujate olulisusele ja mõju suunale. Kuna sõltumatute muutujate olulisus ja mõju suund ning ka seoste tugevus on suhteliselt sarnased nii mudelis, kus taustakategoorias sisalduvad töötud kui ka mudelis, kus 1995. aastal mittetöötavad analüüsist välistatud on, siis käsitletakse käesolevas töös sõltuvat muutujat kujul, kus töötud sisalduvad taustakategoorias. Eelmainitud võrdlus on esitatud käesoleva töö Lisas 2. Lisas 2 toodud näited piirduvad ainult osaliste mudelitega 1995. aastal ettevõtluse ning tööalase seisundi prognoosimisel.

Tabelis 3 on esitatud 3 erinevat mudelit. 1995. aasta vähendatud sõltumatute tunnuste arvuga palgatööjõuga või palgatööjõuta ettevõtjaks olemist prognoosiv mudel sisaldab sõltumatute muutujatena sugu, rahvust, haridustaset ja sünnikohorti nagu ka 2006. aasta vastav mudel. 1995. aastal ettevõtlusega tegelemist prognoosiv täismudel sisaldab lisaks 1995. aasta osalises mudelis toodud tunnustele ka elukohta 1989. aastal, ametit 1989. aastal, perioodil 1989. aastast 1995. aastani kõrvaltöö tegemise fakti, sama perioodi töökohtade arvu ning töötusperioodide arvu tunnuseid. Nende tunnuste mudelisse lisamise eesmärk on uurida respondendi varasema, siirdeperioodi algusaega jäävate tegevuste ja tööalase kogemuse mõju hilisemale ettevõtlusega tegelemisele. Kahjuks ei olnud analoogsed tunnused kättesaadavad 2006. aasta osas.

Vähendatud sõltumatute muutujatega 1995. aasta mudeli puhul osutusid palgatööjõuga ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal olulisteks kõik kategooriad peale 50. ja 70. aastatel sündinud olemise¹⁹ (respondendi sünnikohordi tunnus). 2006. aasta mudeli puhul osutusid palgatööjõuga ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal olulisteks kõik kategooriad peale rahvuse ja keskerihariduse.

¹⁹ Kõikide tunnuste taustakategooriad on teksti sujuvuse ja loetavuse parandamiseks toodud viidatud tabelite all olevates märkustes.

Palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel vähendatud sõltumatute tunnustega 1995. aasta mudelis osutusid oluliseks sugu, rahvus ja sünnikohort. 2006. aasta mudelis olid palgatöötajateta ettevõtjate puhul olulised kõik tunnused, välja arvatud keskeri- ja kõrgharidus ning 50. aastatel sündinute kohorti kuulumine.

1995. aasta täismudeli puhul osutusid palgatööjõuga ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal olulisteks sugu, haridus, sünnikohort, elukoht ja amet 1989. aastal ning töökohtade ja töötusperioodide arv perioodil 1989-1995. Palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal osutusid täismudelis oluliseks sugu, sünnikohort, elukoht 1989. aastal ja töökohtade arv perioodil 1989-1995.

Järgnevalt käsitletakse soo, rahvuse, hariduse ja sünnikohordi mõju sõltuvale muutujale paralleelselt 1995. aasta osalise ja 2006. aasta mudelite alusel. Seejärel tutvustatakse täismudelis lisatud muutujate mõju ettevõtlusega tegelemisele 1995. aastal. Seejuures ei peatuta täismudeli osas pikemalt juba osalises mudelis kirjeldatud soo, rahvuse, hariduse ja sünnikohordi tunnustel, välja arvatud juhtudel, kus faktori olulisus või mõju suund võrreldes osalises mudelis tooduga erineb.

Sugu, mida on varasemate empiiriliste uuringute kohaselt ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel väga oluliseks peetud, osutus nii 1995. aasta vähendatud sõltumatute muutujate arvuga mudelis kui 2006. aasta mudelis oluliseks mõlemasse ettevõtjate gruppi kuulumise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal ($p < 0.001$). Meeste suhteline tõenäosus olla palgatööjõuga ettevõtjaks ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli võrreldes naiste vastava tõenäosusega 1995. aasta osalise mudeli kohaselt üle 4,3 korra suurem, 2006. aasta mudelis aga 5,2 korda suurem. Palgatööjõuta ettevõtjaks olemise suhteline tõenäosus ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli meestel võrreldes naistega 1995. aastal 4 ning 2006. aastal 2,6 korda suurem.

Rahvus osutus 1995. aasta osalises mudelis oluliseks ($p < 0.001$) nii palgatöötajatega kui palgatöötajateta ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal – mõlemasse ettevõtlusega tegelejate gruppi kuulumise suhteline tõenäosus ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli eestlastel ligikaudu 2 korda suurem kui mitte-eestlastel. 2006. aasta mudelis ei olnud rahvus statistiliselt oluline tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel, kuid osutus siiski oluliseks ($p < 0.001$) palgatöötajateta ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise

taustal – suhteline tõenäosus olla palgatööjõuta ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli eestlastel 2006. aastal 1,6 korda suurem kui mitte-eestlaste vastav tõenäosus.

Nii 1995. aasta osalise mudeli kui 2006. aasta mudeli kohaselt osutus haridustase oluliseks tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Mõlemas mudelis vähendas põhiharidus võrreldes üldkeskharidusega palgatööjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise suhteliselt tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Kõrgharidus võrreldes üldkeskharidusega aga suurendas vastavat tõenäosust. Keskeriharidus võrreldes üldkeskharidusega osutus tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal oluliseks ainult 1995. aasta mudelis, suurendades tööandjast ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust.

Põhiharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla palgatööjõudu kasutav ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal moodustas 1995 aasta mudeli kohaselt 8% ja 2006. aasta mudeli kohaselt 18% üldkeskharidusega isikute vastavast tõenäosusest ($p < 0.001$). Kõrgharidusega isikute vastav tõenäosus oli üldkeskharidusega inimeste omast ligi 3 korda suurem. Kõrgharidusega inimeste suhteline tööandjast ettevõtjaks olemise tõenäosus ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli 1995. aasta mudelis 3 ja 2006. aasta mudelis 3,2 korda suurem üldkeskharidusega isikute palgatööjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise tõenäosusest. Keskeriharidusega inimeste suhteline palgatööjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise tõenäosus ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli 1,7 korda suurem üldkeskharidusega isikute palgatööjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise tõenäosusest ($p < 0,01$).

Palgatööjõudu mittekasutavaks ettevõtjaks olemise prognoosimisel ei osutunud haridustaseme tunnus 1995. aasta osalises mudelis oluliseks. 2006. aasta mudelis vähendas põhiharidus võrreldes üldkeskharidusega palgatöötajateta ettevõtjaks olemise suhteliselt tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal ($p < 0,001$). Põhiharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla palgatöötajateta ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal moodustas umbes poole üldkeskharidusega isikute vastavast tõenäosusest. Ülejäänud hariduse tunnuse kategooriad ei osutunud statistiliselt oluliseks ka 2006. aasta mudelis.

Vaadates sünnikohordi tunnuse mõju palgatööjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise prognoosimisel ilmneb, et 1995. aasta mudelis osutus oluliseks ($p < 0,001$)

üksnes 40. aastatel või varem sündinute kohorti kuulumine, mis vähendas võrreldes 60. aastatel sündinutega palgatööjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. 2006 aasta mudeli puhul selgus, et palgatööjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise prognoosimisel osutus oluliseks ($p < 0,001$) 40. aastatel või varem sündinute kohorti kuulumine, mis vähendas võrreldes 60. aastatel sündinutega palgatööjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal ning 70. aastatel või hiljem sündinute kohorti kuulumine, mis samuti vähendas tööandjast ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. 50. aastatel sündinute kohorti kuulumine võrreldes 60. aastatel sündinute kohorti kuulumisega ei osutunud tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal statistiliselt oluliseks ka 2006. aasta mudelis.

Palgatööjõudu mittekasutavaks ettevõtjaks olemise prognoosimisel osutus oluliseks ($p < 0,001$) 70. aastatel või hiljem sündinute kohorti kuulumine, mis vähendas võrreldes 60. aastatel sündinutega palgatööjõuta ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Ülejäänud sünnikohordid ei osutunud 1995. aastal ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel statistiliselt oluliseks. 2006. aasta mudelis osutusid oluliseks ($p < 0,001$) nii 40. aastatel ja varem kui 70. aastatel või hiljem sündinute kohorti kuulumine, mis vähendasid võrreldes 60. aastatel sündinutega palgatööjõuta ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. 50. aastatel sündinute kohorti kuulumine võrreldes 60. aastatel sündinute kohorti kuulumisega ei osutunud 2006. aastal palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal statistiliselt oluliseks.

Võrreldes 1995. aasta osalist mudelit 2006. aasta mudeliga ilmneb, et tööandjatest ettevõtjate puhul on säilinud soo tunnuse mõju ning meeste suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli naiste vastava tõenäosusega võrreldes jätkuvalt mitu korda suurem. Samas palgatööjõudu mittekasutavate ettevõtjate seas on soo tunnuse ja sõltuva tunnuse nimetatud kategooria seose tugevus võrreldes 1995. aastaga veidi vähenenud, kuid jätkuvalt oli 2006. aastal meeste suhteline tõenäosus olla töötajateta tegutsev ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal naiste vastavast tõenäosusest 1,6 korda suurem. Rahvuse mõju tugevus oli 2006. aastaks võrreldes 1995. aastaga mõnevõrra vähenenud, kuid jätkuvalt oluline ja samasuunaline. Tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega

mittetegelemise taustal ei osutunud rahvuse tunnus 2006. aastal enam statistiliselt oluliseks. Ka on minetanud oma tähtsuse ettevõtlusega tegelemise mõjutajana ettevõtlusega mittetegelemise taustal keskeriharidus võrreldes üldkeskharidusega. Põhiharidusega inimestel oli 2006. aastal võrreldes üldkeskharidusega inimestega jätkuvalt väiksem tõenäosus tegutseda ükskõik kumba tüüpi ettevõtjana ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Kõrghariduse suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtjaks ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli ka 2006. aastal 3 korda suurem kui üldkeskharidusega inimeste vastav tõenäosus, kuid palgatöøjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel ei osutunud 2006. aastal kõrgharidus võrreldes üldkeskharidusega enam statistiliselt oluliseks. Vaadates sünnikohortide mõju ettevõtlusega tegelemisele 1995. ja 2006. aastal näeme, et 40. ja 70. aastatel sündinute hulka kuulumine võrreldes 60. aastatel sündinud olemisega vähendas nii 1995. kui 2006. aastal tööandjast ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Kui 1995. aastal ei olnud palgatöøjõuta ettevõtja hulka kuulumise prognoosimisel 70. aastatel sündinute hulka kuulumine võrreldes 60. aastatel sündinute hulka kuulumisega statistiliselt oluline, siis 2006. aastal on see faktor oluliseks osutunud, vähendades võrreldes 60. aastatel sündinutega palgatöøjõuta ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal.

1995. aastal ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel osutus võimalikuks kasutada Eesti tööjõu-uuringu puhul ebatüüpilist retrospektiivset töötee blokki, mis sisaldab ettevõtluse prognoosimise seisukohalt olulisi ja huvipakkuvaid tunnuseid (vt täpsemalt sõltumatute muutujate osa). Enne lisatud sõltumatute muutujate mõju kirjeldamist ettevõtlusega tegelemisele 1995. aastal peatutakse lühidalt soo, rahvuse, haridustaseme ja sünnikohordi faktorite mõju muutumisel sõltuvale tunnusele seoses täiendavate muutujate lisamisega algsesse ehk osalisse mudelisse.

Soo, rahvuse, põhihariduse ja 40. aastatel või varem sündinute kohorti kuulumise mõju tööandjast ettevõtjana töötamisele osutus täiendatud mudelis sarnaselt osalise mudeliga statistiliselt oluliseks ja samasuunaliseks. Erinevalt osalisest mudelist ei osutunud täiendatud mudelis enam statistiliselt oluliseks keskeriharidus ja kõrgharidus võrrelduna üldkeskharidusega tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal.

Palgatöøjõudu mittekasutavaks ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal jäi erinevate faktorite olulisus ja mõju suund

võrreldavaks 1995. aasta osalise mudeliga, välja arvatud rahvuse osas, mis ei osutunud täiendatud mudelis enam statistiliselt oluliseks.

Edasi vaadatakse ükshaaval lisandunud muutujate mõju sõltuvale tunnusele. Elukoht 1989. aastal osutus oluliseks nii palgatöøjõuga kui palgatöøjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel. 1989. aastal Kirde-Eestis elamine vähendas ($p < 0,05$) tööandjast ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Kirde-Eestis elanute suhteline tõenäosus olla palgatöøjõudu kasutav ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal moodustas 37% mujal Eestis (välja arvatud Tallinn ja Harjumaa) elanud inimeste vastavast tõenäosusest. Tallinnas või Harjumaal elamine võrreldes mujal Eestis elamisega ei osutunud tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel oluliseks, samas osutus see erinevalt Kirde-Eestis elamisest statistiliselt oluliseks palgatöøjõuta ettevõtjate gruppi kuulumise prognoosimisel. 1989. aastal Tallinnas või Harjumaal elamine vähendas ($p < 0,05$) palgatöøjõuta ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Tallinnas või Harjumaal elanute suhteline tõenäosus olla palgatöøjõuta ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal moodustas 63% mujal Eestis (välja arvatud Kirde-Eesti) elanud inimeste vastavast tõenäosusest.

1989. aasta amet osutus oluliseks üksnes palgatöøjõuga ettevõtjaks olemise prognoosimisel. 1989. aastal juhina töötamine suurendas ($p < 0,01$) palgatöøjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal ning 1989. aastal oskustöölisena töötamine vähendas ($p < 0,05$) 1995. aastal palgatöøjõudu kasutavaks ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. 1989. aastal juhina töötanute suhteline tõenäosus olla 1995. aasta tööandjast ettevõtjaks ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli 1989. aastal ametnike ja teenindus- või müügitöötajana tegutsenutega võrreldes 2,75 korda suurem. Samas 1989. aastal oskustöölisena töötanute suhteline tõenäosus olla ettevõtjast tööandjaks 1995. aastal selle asemel, et ettevõtlusega mitte tegeleda, moodustas 1989. aastal ametnike ja teenindajatena töötanute vastavast tõenäosusest poole.

Kõrvaltöö tegemine lisaks põhitööle perioodil 1989. aastast 1995. aastani ei osutunud mudelis statistiliselt oluliseks.

Kahel või kolmel ja enamal töökohal töötamine võrreldes ühel töökohal töötamisega 1989. aastast 1995. aastani suurendas ($p < 0,001$) nii tööandjast ettevõtjaks

kui palgatöötajateta ettevõtjaks olemise tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Kahel töökohal töötanute suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal, oli võrreldes ühel töökohal töötanutega 4,5 korda suurem ning kolmel või enamal töökohal töötanutel 5,4 korda suurem. Kahel töökohal töötanute suhteline tõenäosus olla palgatööjõuta ettevõtja 1995. aastal ettevõtlusega mittetegelemise taustal, oli võrreldes ühel töökohal töötanutega 5,4 korda suurem ning kolmel või enamal töökohal töötanutel 4,6 korda suurem.

Töötusperioodide arv 1989. aastast 1995. aastani osutus oluliseks tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel. Vaadeldava perioodi jooksul mitte kordagi töötanud inimeste suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtjaks ettevõtlusega mittetegelemise taustal oli võrreldes ühe korra töötanud olnutega 4,5 korda suurem ($p < 0,001$).

Palgatööjõudu mittekasutavaks ettevõtjaks olemise prognoosimisel ei osutunud töötusperioodide arv 1989. aastast 1995. aastani oluliseks.

1.2. Töölase seisundi prognoosimise mudelid 1995. ja 2006. aastal

Järgnevalt analüüsitakse samade sõltumatute muutujate komplektide abil tööalast seisundit 1995. ja 2006. aastal. Töölase seisundi tunnuse kodeerimise kohta vt täpsemalt sõltuvate tunnuse osa. Kokkuvõtlikult sisaldab tööalase seisundi tunnus tööandjatest ettevõtjaid, palgatööjõuta ettevõtjad, palgalisi juhte ja palgalisi spetsialiste, keda võrreldakse kõigi ülejäänutega ehk vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuuluvate respondentidega. Vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuuluvad respondendid olid valdavalt palgatöötajad, kes ei töötanud sealjuures juhi või spetsialistina, aga ka vabakutselised.

Tabel 4 Sugu, sünnikohort, rahvus ja haridustase ning regioon, amet, kõrvaltöö olemasolu, töökohtade arv ja töötusperioodide arv ettevõtlusega tegelemise, juhtide või spetsialistide hulka kuulumise prognoosijana 1995. ja 2006. aastal.

Sõltuv	Sõltumatu	Tunnus	1995. a. osaline mudel	2006. a. mudel	1995.a. täismudel
Tunnus			B	B	B
Ettevõtja		Koefitsient	-5,13***	-4,97***	-7,70***

palgatöö- Jõuga	Sugu ^a	Mees	1,37***	1,55***	1,47***
	Rahvus ^c	Eestlane	0,88***	0,61***	0,64**
	Haridustase ^d	Kuni põhiharidus	-2,67***	-1,79***	-1,84**
		Keskeriharidus	0,79***	0,38*	0,26
		Kõrgharidus	2,16***	2,27***	1,12***
	Sünnikohort ^b	40. või varem	-0,85***	-1,51***	-1,03***
		50.	0,25	-0,14	0,15
		70.	-0,55*	-1,03***	-0,35
	Regioon 1989 ^e	Tallinn ja Harju			0,36*
		Kirde-Eesti			-0,84
	Amet 1989 ^f	Juht			2,25***
		Spetsialist			0,90*
		Oskustööline			-0,73*
		Lihhtööline			-0,88
		Mittetöötav			0,23
	Kõrvaltöö 89-95 ^g	Jah			0,11
	Töökohad 89-95 ^h	0			-20,72
		2			1,58***
		3 või enam			1,81***
	Töötus 89-95 ⁱ	0 korda			1,87***
		2 või enam korda			0,15
Ettevõtja		Koefitsient	-5,22***	-3,66***	-6,47***
palgatöö- jõuta	Sugu ^a	Mees	1,33***	0,90***	1,53***
	Rahvus ^c	Eestlane	0,92***	0,68***	0,52*
	Haridustase ^d	Kuni põhiharidus	-0,36	-0,83***	0,13
		Keskeriharidus	0,26	0,41***	-0,05
		Kõrgharidus	0,96***	1,04***	0,41
	Sünnikohort ^b	40. või varem	-0,47*	-0,92***	-0,03
		50.	0,19	0,06	0,38
		70.	-1,39***	-1,13***	-1,49***
	Regioon 1989 ^e	Tallinn ja Harju			-0,41
		Kirde-Eesti			-0,67
	Amet 1989 ^f	Juht			0,71
		Spetsialist			0,91*

Juht		Oskustööline			-0,58
		Lihttööline			-0,26
		Mittetöötav			0,90*
	Kõrvaltöö 89-95 ^g	Jah			-0,03
	Töökohad 89-95 ^h	0			-22,22
		2			1,68***
		3 või enam			1,58***
	Töötus 89-95 ⁱ	0 korda			0,55*
		2 või enam korda			-0,75
		Koefitsient	-4,30***	-3,33***	-6,02***
	Sugu ^a	Mees	0,64***	0,65***	0,60***
	Rahvus ^c	Eestlane	0,82***	0,92***	0,82***
	Haridustase ^d	Kuni põhiharidus	-2,46***	-1,84***	-1,55***
		Keskeriharidus	1,24***	0,63***	0,54***
		Kõrgharidus	2,76***	2,45***	1,48***
	Sünnikohort ^b	40. või varem	0,21	-1,45***	-0,40*
		50.	0,57***	-0,10	0,24
		70.	-0,50*	-0,94***	-0,35
	Regioon 1989 ^e	Tallinn ja Harju			0,23
		Kirde-Eesti			0,31
	Amet 1989 ^f	Juht			3,76***
		Spetsialist			1,38***
		Oskustööline			-0,14
		Lihttööline			-0,59
		Mittetöötav			1,00**
	Kõrvaltöö 89-95 ^g	Jah			0,70***
	Töökohad 89-95 ^h	0			-21,70
		2			0,20
		3 või enam			0,52**
	Töötus 89-95 ⁱ	0 korda			1,12***
		2 või enam korda			-0,30
Spetsia-		Koefitsient	-2,39***	-2,25***	-4,31***
List	Sugu ^a	Mees	-0,65***	-0,62***	-0,14

Rahvus ^c	Eestlane	0,61***	0,72***	0,57***
Haridustase ^d	Kuni põhiharidus	-2,56***	-2,49***	-1,47***
	Keskeriharidus	1,20***	1,15***	0,54***
	Kõrgharidus	2,74***	2,82***	1,52***
Sünnikohort ^b	40. või varem	-0,36***	-1,31***	-0,53***
	50.	0,19	-0,01	0,10
	70.	-0,20	-0,36***	-0,30*
Regioon 1989 ^e	Tallinn ja Harju			0,24*
	Kirde-Eesti			0,46**
Amet 1989 ^f	Juht			1,22***
	Spetsialist			2,65***
	Oskustööline			-0,89***
	Lihttööline			-0,99*
	Mittetöötav			1,31***
Kõrvaltöö 89-95 ^g	Jah			0,78***
Töökohad 89-95 ^h	0			-22,46
	2			-0,09
	3 või enam			0,00
Töötus 89-95 ⁱ	0 korda			1,18***
	2 või enam korda			0,23
N		9608	16786	9608
R ²		0,29***	0,31***	0,46***

Märkus: * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Sõltuva tunnuse (töölase seisund 1995. ja 2006. aastal) taustakategooriaks on kõik ülejäänud ehk vastavalt 1995. või 2006. aastal ettevõtlusega mittetegelenud ning palgatöötajast juhtide või spetsialistide gruppi mittekuulunud respondendid.

Referentgrupid: ^anaine, ^b60-ndatel sündinud, ^cmitte-eestlane, ^düldkeskharidus, ^eülejäänud Eesti ^fametnikud, teenindajad ja müügitöötajad, ^gei (st ei teinud 1989. aastast 1995. aastani lisaks põhitööle teises ettevõttes kõrvaltööd, ^h1 töökoht, ⁱ1 töötusperiood.

Tabelis 4 on esitatud samuti kolm erinevat mudelit: 1995. aasta vähendatud sõltumatute tunnustega tööalast seisundit prognoosiv mudel, 2006. aasta analoogne mudel ja 1995. aastal tööalast seisundit prognoosiv täismudel. Sõltumatute muutujatena sisaldavad need mudelid samu tunnuseid, mis Tabeli 3 juures käsitletud ettevõtlusega tegelemist prognoosivad mudelid.

Vähendatud sõltumatute muutujatega 1995. aasta mudeli puhul osutusid palgatööjõuga ettevõtjaks olemise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal olulisteks kõik kategooriad peale 50. aastatel sündinud olemise (respondendi sünnikohordi tunnus). Palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal olid statistiliselt olulised kõik kategooriad peale põhihariduse, keskerihariduse ja 50. aastatel sündinud olemise. Juhina töötamise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal osutusid oluliseks kõik kategooriad peale 40. aastatel sündinud olemise. Spetsialistina töötamise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal osutusid oluliseks kõik kategooriad, välja arvatud 50. ja 70. aastatel sündinute hulka kuulumine.

2006. aasta mudelis osutusid nii tööandjast ettevõtjaks olemise, palgatöötajateta ettevõtjaks olemise, juhina töötamise kui ka spetsialistina töötamise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal statistiliselt oluliseks kõik faktorid peale 50. aastatel sündinute gruppi kuulumise.

1995. aasta täismudeli puhul osutusid palgatööjõuga ettevõtjaks olemise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal olulisteks sugu, rahvus, haridustase, sünnikohort, elukoht ja amet 1989. aastal ning töökohtade ja töötusperioodide arv 1989. aastast 1995. aastani. Palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal osutusid täismudelis oluliseks sugu, rahvus, sünnikohort, amet 1989. aastal ja töökohtade ning töötusperioodide arv 1989. aastast 1995. aastani. Palgatöötajast juhiks olemise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal osutusid täismudelis oluliseks sugu, rahvus, haridustase, sünnikohort, amet 1989. aastal, kõrvaltööde tegemine vahemikus 1989. aastast 1995. aastani ja töökohtade ning töötusperioodide arv 1989. aastast 1995. aastani. Palgatöötajast spetsialistik olemise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal osutusid täismudelis oluliseks rahvus, haridustase, sünnikohort, elukoht ja amet 1989. aastal, kõrvaltööde tegemine vahemikus 1989. aastast 1995. aastani ja töötusperioodide arv 1989. aastast 1995. aastani.

Järgnevalt käsitletakse soo, rahvuse, hariduse ja sünnikohordi mõju sõltuvale muutujale paralleelselt 1995. aasta osalise mudeli ja 2006. aasta mudeli alusel. Seejärel tutvustatakse täismudelis lisatud muutujate mõju tööalasele seisundile 1995. aastal.

Seejuures ei peatuta täismudeli osas pikemalt juba osalises mudelis kirjeldatud soo, rahvuse, hariduse ja sünnikohordi tunnustel, välja arvatud juhtudel, kus faktori olulisus või mõju suund võrreldes osalises mudelis tooduga erineb.

Sugu osutus 1995. aasta vähendatud sõltumatute muutujate arvuga mudelis oluliseks kõikidesse vaadeldavatesse kategooriatesse kuulumise prognoosimisel neisse mittekuulumise taustal ($p < 0.001$). Meeste suhteline tõenäosus olla palgatööjõuga ettevõtjaks võrreldes taustakategooriasse kuulumisega oli 1995. aasta osalise mudeli kohaselt naiste vastavast tõenäosusest 3,9 korda suurem. Palgatööjõuta ettevõtjaks olemise suhteline tõenäosus võrreldes taustakategooriasse kuulumisega oli meestel naiste vastavast tõenäosusest 3,8 korda suurem. Juhtide hulka kuulumise suhteline tõenäosus võrreldes taustakategooriasse kuulumisega oli meestel naiste vastavast tõenäosusest 1,9 korda suurem. Samas meeste suhteline tõenäosus töötada 1995. aastal spetsialistina selle asemel, et kuuluda kõigi ülejäänute hulka, oli võrreldes naiste vastava tõenäosusega poole madalam. Vaadates 2006. aasta mudelit võrreldes 1995. aasta osalise mudeliga selgub, et juhtide ja spetsialistide puhul oli soo tunnuse mõju suund ja seose tõenäosuslik suurus samasugune kui 1995. aastal. Ka tööandjatest ettevõtjate ja palgatööjõuta ettevõtjate puhul oli mõju suund samasugune kui 1995. aastal, kuid tööandjatest ettevõtjate puhul oli meeste suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtja vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal võrreldes naiste vastava tõenäosusega varasema 3,9 korra asemel 4,7 korda suurem, palgatööjõuta ettevõtja puhul aga 1995. aasta 3,8 korra asemel 2,5 korda suurem.

Rahvus osutus 1995. aasta osalises mudelis samuti oluliseks ($p < 0.001$) kõikidesse vaadeldavatesse kategooriatesse kuulumise prognoosimisel neisse mittekuulumise taustal. Eestlaste suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtjaks, palgatöötajateta ettevõtjaks, juhiks ja spetsialistikks selle asemel, et kuuluda kõigi ülejäänute hulka oli vastavalt 2,4; 2,5; 2,3 ja 1,8 korda suurem kui mitte-eestlaste vastav tõenäosus. 2006 aasta mudeli alusel võib öelda, et rahvus oli samaselt 1995. aasta osalisele mudelile ka 2006. aastal kõikide sõltuva tunnuse kategooriate prognoosimisel statistiliselt olulised. Rahvuse mõju ettevõtjate gruppidesse kuulumise prognoosimisel 2006. aastal oli võrreldes vastavate näitajate 1995. aastal vähenenud, palgaliste juhtide ja spetsialistide puhul aga suurenenud.

Järgnevalt käsitletakse hariduse tunnuse mõju sõltuvale muutujale 1995. aasta osalise mudeli ja 2006. aasta mudeli alusel. Vaadates haridustaseme mõju tööandjast

ettevõtjaks olemisele nn kõikide teiste (ehk mitte juhtide, spetsialistide või ettevõtjate hulka kuuluvate) hulka kuulumise taustal 1995. aasta osalise mudeli alusel näeme, et nii põhi- keskeri- kui ka kõrgharidus võrreldes üldkeskharidusega olid statistiliselt olulised ($p < 0,001$). Seejuures keskeri- ja kõrghariduse omamine võrreldes üldkeskhariduse omamisega suurendas tööandjast ettevõtjate hulka kuulumise suhtelist tõenäosust „kõigi teiste” hulka kuulumise taustal ning põhihariduse omamine võrreldes üldkeskhariduse omamisega vähendas tööandjast ettevõtjate hulka kuulumise suhtelist tõenäosust „kõigi teiste” hulka kuulumise taustal. Kõrghariduse ja keskeriharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla palgatöötajatega ettevõtja selle asemel, et kuuluda kategooriasse „kõik teised” oli võrreldes üldkeskharidusega inimeste vastava tõenäosusega vastavalt 8,7 ja 2,2 korda kõrgem. Põhiharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtjaks selle asemel, et kuuluda „kõigi teiste” hulka moodustas 7% üldkeskharidusega inimeste vastavast tõenäosusest.

Palgatööjõuta ettevõtjate hulka kuulumise prognoosimisel „kõik ülejäänud” kategooriasse kuulumise taustal osutus 1995. aastal oluliseks üksnes kõrghariduse omamine võrreldes üldkeskhariduse omamisega ($p < 0,001$) suurendades palgatööjõuta ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust. Kõrghariduse suhteline tõenäosus olla palgatöötajateta ettevõtja selle asemel, et kuuluda „kõikide teiste” hulka oli 2,6 korda suurem kui üldkeskhariduse inimeste vastav tõenäosus.

Keskeri- ja kõrghariduse omamine võrreldes üldkeskhariduse omamisega suurendas 1995. aastal palgaliste juhtide hulka kuulumise suhtelist tõenäosust „kõigi teiste” hulka kuulumise taustal ning põhihariduse omamine võrreldes üldkeskhariduse omamisega vähendas 1995. aastal juhtide hulka kuulumise suhtelist tõenäosust „kõigi teiste” hulka kuulumise taustal ($p < 0,001$). Kõrghariduse ja keskeriharidusega inimeste suhteline tõenäosus töötada juhina selle asemel, et kuuluda kategooriasse „kõik teised” oli võrreldes üldkeskharidusega inimeste vastava tõenäosusega vastavalt 15,8 ja 3,4 korda suurem. Põhiharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla juht selle asemel, et kuuluda „kõigi teiste” hulka moodustas 9% üldkeskharidusega inimeste vastavast tõenäosusest.

1995. aastal spetsialistide hulka kuulumise prognoosimisel kategooriasse „kõik teised” kuulumise taustal oli eri haridusastmete statistiline olulisus, mõju suund ja tugevus sarnane juhtide puhul käsitletuga.

2006. aasta mudelis osutusid haridustaseme tunnuse kõik kategooriad statistiliselt oluliseks 2006. aasta tööalase seisundi kõikidesse kategooriatesse kuulumise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. Seoste mõju suunas ning seoste tõenäosuse suurustes võrreldes 1995. aasta mudeli tulemustega märkimisväärseid erinevusi ei leidu, välja arvatud palgatöötajateta ettevõtjate puhul, kus 1995. aastal ei osutunud põhi- või keskeriharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla palgatööjõuta ettevõtja vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal võrreldes üldkeskharidusega statistiliselt oluliseks, kuid 2006. aastal osutusid vastavad seosed statistiliselt oluliseks ($p < 0,001$). Seejuures põhiharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla 2006. aastal palgatööjõuta ettevõtja vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal, moodustas üldkeskharidusega inimeste vastavast tõenäosusest 44% ning keskeriharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla palgatööjõuta ettevõtja vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal oli võrreldes üldkeskharidust omavate inimestega 1,5 korda suurem.

Viimaks käsitletakse sündikohordi tunnuse mõju tööalasele seisundile 1995. ja 2006. aastal. Sõltumatute tunnuste mõju kajastatakse järjekorras tööandjast ettevõtjana tegutsemisele, palgatööjõuta ettevõtjana tegutsemisele, juhina töötamisele ja spetsialistina töötamisele vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal.

Vaadates sündikohordi tunnuse mõju 1995. aastal tööandjast ettevõtjaks olemisele nn kõikide teiste hulka kuulumise taustal näeme, et nii 40. aastatel ($p < 0,001$) kui 70. aastatel ($p < 0,05$) sündinute kohorti kuulumine oli vaadeldavasse gruppi kuulumise prognoosimisel statistiliselt oluline ja vähendas võrreldes 60. aastatel sündinute kohorti kuulumisega tööandjast ettevõtjana tegutsemise suhtelist tõenäosust kategooriasse „kõik teised” kuulumise taustal. 2006. aasta mudeli puhul osutusid samuti oluliseks 40. aastatel või varem ($p < 0,001$) ja 70. aastatel või hiljem ($p < 0,001$) sündinud olemine. Mõju suund oli seejuures samasugune kui 1995. aastal. 50. aastatel sündinute suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtja selle asemel, et kuuluda kategooriasse „kõik ülejäänud, ei olnud võrreldes 60. aastatel sündinute vastava tõenäosusega statistiliselt olulisel määra erinev ei 1995. ega 2006. aastal.

Vaadates sündikohordi tunnuse mõju 1995. aastal palgatöötajateta ettevõtjaks olemisele nn kõikide teiste hulka kuulumise taustal näeme, et nii 40. aastatel ($p < 0,05$) kui 70. aastatel ($p < 0,001$) sündinute kohorti kuulumine oli vaadeldavasse gruppi kuulumise prognoosimisel statistiliselt oluline ja vähendas võrreldes 60. aastatel

sündinute kohorti kuulumisega palgatöötajateta ettevõtjana tegutsemise suhtelist tõenäosust kategooriasse „kõik teised” kuulumise taustal. 2006. aasta mudeli puhul osutusid samuti oluliseks 40. aastatel või varem ($p < 0,001$) ja 70. aastatel või hiljem ($p < 0,001$) sündinud olemine. Mõju suund oli samasugune kui 1995. aastal. 50. aastatel sündinute suhteline tõenäosus olla palgatöötajateta ettevõtja selle asemel, et kuuluda kategooriasse „kõik ülejäänud, ei olnud taas võrreldes 60. aastatel sündinute vastava tõenäosusega statistiliselt olulisel määra erinev.

Uurides sünnikohordi tunnuse mõju 1995. aastal palgalise juhina töötamisele kõikide teiste hulka kuulumise taustal näeme, et nii 50. aastatel ($p < 0,001$) kui 70. aastatel ($p < 0,05$) sündinute kohorti kuulumine oli vaadeldavasse gruppi kuulumise prognoosimisel statistiliselt oluline. 50. aastatel sündinute kohorti kuulumine suurendas võrreldes 60. aastatel sündinute kohorti kuulumisega juhina töötamise suhtelist tõenäosust kategooriasse „kõik teised” kuulumise taustal. 70. aastatel sündinute kohorti kuulumine vähendas võrreldes 60. aastatel sündinute kohorti kuulumisega juhina töötamise suhtelist tõenäosust kategooriasse „kõik teised” kuulumise taustal. 40. aastatel sündinute suhteline tõenäosus töötada juhina selle asemel, et kuuluda kategooriasse „kõik ülejäänud, ei olnud võrreldes 60. aastatel sündinute vastava tõenäosusega statistiliselt olulisel määra erinev.

2006. aasta mudeli puhul osutusid statistiliselt oluliseks 40. aastatel või varem ($p < 0,001$) ja 70. aastatel või hiljem ($p < 0,001$) sündinud olemine, vähendades mõlemal juhul võrreldes 60. aastatel sündinutega suhtelist tõenäosust töötada 2006. aastal juhina vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. 50. aastatel sündinute suhteline tõenäosus töötada 2006. aastal juhina selle asemel, et kuuluda kategooriasse „kõik ülejäänud, ei olnud võrreldes 60. aastatel sündinute vastava tõenäosusega statistiliselt olulisel määra erinev.

Tutvudes sünnikohordi tunnuse mõjuga 1995. aastal spetsialistina töötamisele nn kõikide teiste hulka kuulumise taustal näeme, et 40. aastatel sündinute hulka kuulumine oli vaadeldavasse gruppi kuulumise prognoosimisel statistiliselt oluline ($p < 0,001$). 40. aastatel sündinute kohorti kuulumine vähendas võrreldes 60. aastatel sündinute kohorti kuulumisega spetsialistina töötamise suhtelist tõenäosust kategooriasse „kõik teised” kuulumise taustal. 50. ja 70. aastatel sündinute suhteline tõenäosus töötada spetsialistina selle asemel, et kuuluda kategooriasse „kõik ülejäänud, ei olnud võrreldes 60. aastatel sündinute vastava tõenäosusega statistiliselt olulisel

määral erinev. 2006. aasta mudelis osutusid statistiliselt oluliseks nii 40. aastatel või varem ($p < 0,001$) ja 70. aastatel või hiljem ($p < 0,001$) sündinud olemine, vähendades 2006. aastal spetsialistina töötamise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. 50. aastatel sündinute suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtja selle asemel, et kuuluda kategooriasse „kõik ülejäänud, ei olnud võrreldes 60. aastatel sündinute vastava tõenäosusega statistiliselt olulisel määral erinev ei 1995. ega 2006. aastal.

Järgnevalt tutvustakse täismudelit ehk täiendatud sõltumatute muutujate koosseisuga mudelit. Enne lisandunud sõltumatute muutujate mõju kirjeldamist tööalasele seisundile 1995. aastal, peatutakse lühidalt soo, rahvuse, haridustaseme ja sünnikohordi faktorite mõju muutumisel sõltuvale tunnusele seoses täiendavate muutujate lisamisega algsesse ehk osalisse mudelisse.

Soo, kõrghariduse ja 40. aastatel või varem sündinute kohorti kuulumise mõju tööandjast ettevõtjana tegutsemisele osutus täiendatud mudelis samavõrra oluliseks ja nende faktorite mõju oli samasuunaline võrreldes 1995. aasta osalise mudeliga. Ka rahvuse ja põhiharidusega isikute hulka kuulumise mõju tööandjast ettevõtjana tegutsemisele osutus täiendatud mudelis sarnaselt osalise mudeliga statistiliselt oluliseks ($p < 0,01$) ja samasuunaliseks. Erinevalt osalisest mudelist ei osutunud täiendatud mudelis enam statistiliselt oluliseks keskeriharidus ja 70. aastatel või hiljem sündinute kohorti kuulumine tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal.

Vaadates faktorite mõju erinevust 1995. aasta osalise ja täismudeli puhul palgatööjõuta ettevõtjana tegutsemisele vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal selgub, et samavõrra oluliseks ja samasuunalise mõjuga faktoriteks mõlemas mudelis olid sugu ja 70. aastatel või hiljem sündinud olemine. Rahvuse mõju oli ka jätkuvalt samasuunaline ($p < 0,05$). Erinevalt osalisest mudelist ei osutunud täismudelis palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel enam statistiliselt oluliseks kõrgharidus üldkeskharidusega võrreldes ja 40. aastatel või varem sündinud olemine 60. aastatel sündinud olemisega võrreldes.

Võrreldes faktorite mõju 1995. aasta osalises ja täismudelis juhina töötamisele vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal ilmneb, et soo, rahvuse, põhihariduse, keskerihariduse ja kõrghariduse mõju oli mõlemas mudelis statistiliselt

oluline ($p < 0,001$) ja samasuunaline. Erinevalt 1995. aasta osalisest mudelist, ei osutunud täismudelis juhina töötamise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal enam statistiliselt oluliseks 50. ja 70. aastatel sündinud olemine võrreldes 60. aastatel sündinud olemisega, oluliseks osutus aga ($p < 0,05$) 40. aastatel või varem sündinud olemine, mis vähendas võrreldes 60. aastatel sündinud olemisega suhtelist tõenäosust töötada juhina vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal.

1995. aastal spetsialistina töötamist prognoosivate faktorite võrdlemisel 1995. aasta osalises ja täismudelis näeme, et rahvuse, põhihariduse, keskerihariduse, kõrghariduse ja 40. aastatel või varem sündinute kohorti kuulumise mõju suund oli neis mudelites ühesugune ($p < 0,001$). Võrreldes osalise mudeliga ei osutunud täismudelis enam spetsialistina töötamise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal statistiliselt oluliseks soo tunnus ning osutus statistiliselt oluliseks ($p < 0,05$) 70. aastatel ja hiljem sündinute kohorti kuulumine, vähendades võrreldes 60. aastatel sündinute kohorti kuulumisega 1995. aastal spetsialistina töötamise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal.

Edasi vaadatakse ükshaaval lisandunud muutujate mõju sõltuvale tunnusele. Elukoht 1989. aastal osutus oluliseks ainult spetsialistide ja tööandjatest ettevõtjate gruppi kuulumise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. Nii spetsialistide kui tööandjatest ettevõtjate puhul suurendas 1989. aastal Tallinnas või Harjumaal elamine võrreldes Kesk- Lõuna- või Lääne-Eestis elamisega suhtelist tõenäosust olla 1995. aastal spetsialist või tööandjast ettevõtja vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal ($p < 0,05$). 1989. aastal Tallinnas või Harjumaal elanute suhteline tõenäosus töötada spetsialistina 1995. aastal vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal oli võrreldes Kesk-, Lõuna- või Lääne-Eestis elanute vastava tõenäosusega 1,27 korda suurem ja tööandjatest ettevõtjate puhul 1,43 korda suurem. Spetsialistina töötamise prognoosimisel osutus statistiliselt oluliseks ($p < 0,01$) ka 1989. aastal Kirde-Eestis elamine võrreldes Kesk-, Lõuna- või Lääne-Eestis elamisega, suurendades spetsialistina töötamise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal.

Amet 1989. aastal osutus oluliseks kõikidesse vaadeldavatesse kategooriatesse kuulumise prognoosimisel neisse mittekuulumise taustal.

Vaadates 1989. aasta ameti mõju tööandjast ettevõtjaks olemisele vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal näeme, et nii 1989. aastal juhina töötamine ($p < 0.001$) kui ka spetsialistina töötamine ($p < 0,05$) suurendasid suhtelist tõenäosust kuuluda tööandjatest ettevõtjate gruppi vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. 1989. aastal oskustöölisena töötamine aga vähendas võrreldes ametnike ja teenindajatega tööandjast ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. 1989. aastal juhina töötanute suhteline tõenäosus olla palgatöötajatega ettevõtja vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal oli võrreldes ametnike ning teenindus- ja müügitöötajate vastava tõenäosusega ligikaudu 9,5 korda suurem ning spetsialistina töötanutel 2,5 korda suurem. 1989. aastal oskustöölisena töötanute suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtjaks vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal moodustas umbes poole ametnike ning teenindus- ja müügitöötajate vastavast tõenäosusest. Ülejäänud 1989. aasta ameti tunnuse kategooriad ei osutunud tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal statistiliselt oluliseks.

1989. aastal spetsialistina töötamine või mittetöötav olemine suurendas 1995. aastal palgatöötajate ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal ($p < 0,05$). 1989. aastal spetsialistina töötanute ja mittetöötanute suhteline tõenäosus olla 1995. aastal palgatöötajate ettevõtja vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal, oli võrreldes ametnike ning teenindus- ja müügitöötajate vastava tõenäosusega ligikaudu 2,5 korda suurem.

1995. aastal juhina töötamise prognoosimisel osutusid statistiliselt oluliseks töötamine juhina või spetsialistina 1989. aastal ($p < 0,001$) ning mittetöötamine 1989. aastal ($p < 0,01$). 1989. aasta juhtide suhteline tõenäosus töötada juhina ka 1995. aastal vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal, oli võrreldes ametnike ja teenindus- ning müügitöötajate vastava tõenäosusega mitmekümnekordne. 1989. aastal spetsialistina töötanute suhteline tõenäosus töötada juhina 1995. aastal vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal oli võrreldes ametnike ja teenindus- ning müügitöötajate vastava tõenäosusega 4 korda suurem ja 1989. aastal mittetöötanutel 2,7 korda suurem. Kõrgharitud ja keskeriharitud inimeste suhteline tõenäosus töötada juhina vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal oli võrreldes üldkeskharitud inimeste vastava tõenäosusega vastavalt 4,9 ja 1,7 korda suurem.

Põhiharidusega inimeste suhteline tõenäosus olla juht vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal moodustas viiendiku üldkeskharidusega inimeste vastavast tõenäosusest.

Spetsialistide hulka kuulumise prognoosimisel vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal osutusid oluliseks kõik 1989. aasta ameti tunnuse kategooriad. 1989. aastal juhi või spetsialistina töötamine suurendas 1995. aastal spetsialistina töötamise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal ($p < 0,001$). 1989. aastal mittetöötamine või oskustöölisena töötamine vähendas 1995. aastal spetsialistina töötamise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal ($p < 0,001$), samuti lihttöölisena töötamine ($p < 0,01$).

Kõrvaltöö tegemine lisaks põhitööle perioodil 1989. aastast 1995. aastani osutus mudelis statistiliselt oluliseks juhtide ja spetsialistide hulka kuulumise prognoosimisel ($p < 0,001$). Mõlemal juhul oli mõju suund positiivne ja kõrvaltöö tegemine suurendas suhtelist tõenäosust töötada 1995. aastal palgalise juhi või spetsialistina vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal võrreldes nende vastava tõenäosusega, kes kõrvaltöid ei teinud.

Nii kahel kui kolmel ja enamal töökohal töötamine võrreldes ühel töökohal töötamisega 1989. aastast 1995. aastani suurendas 1995. aastal tööandjast ettevõtjate hulka kuulumise suhtelist tõenäosust ($p < 0,001$). Kahel töökohal töötanute suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtjaks vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal oli võrreldes ühel töökohal töötanute vastava tõenäosusega 5 korda suurem ja kolmel või enamal töökohal töötanute puhul 6 korda suurem. Palgatöötajateta ettevõtjate puhul osutusid oluliseks samad faktorid ning mõju suund on samuti positiivne. Kahel töökohal töötanute suhteline tõenäosus olla palgatööjõuta ettevõtjaks vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal oli võrreldes ühel töökohal töötanute vastava tõenäosusega 5,4 korda suurem ja kolmel või enamal töökohal töötanute puhul 4,8 korda suurem. Juhtide puhul osutus statistiliselt oluliseks ($p < 0,01$) kolmel või enamal töökohal töötamine, mis suurendas 1995. aastal juhina töötamise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. Kolmel või enamal töökohalt töötanute suhteline tõenäosus töötada juhina 1995. aastal vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal oli võrreldes ühel töökohal töötanutega 1,67 korda suurem. 1995. aastal spetsialistina töötamise prognoosimisel

vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal ei osutunud töökohtade arv oluliseks.

Töötusperioodide arv 1989. aastast 1995. aastani osutus oluliseks nii tööandjast ettevõtjana kui palgatööjõuta ettevõtjana tegutsemise ja juhi või spetsialistina töötamise prognoosimisel. Vaadeldava perioodi jooksul mitte kordagi töötu olemine suurendas kõikidesse eelmainitud gruppidesse kuulumise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. Vaadeldava perioodi jooksul mitte kordagi töötu olnud inimeste suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtja vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal oli võrreldes ühe korra töötu olnutega 6,5 korda suurem, palgatööjõuta ettevõtjate puhul 1,7 korda suurem, juhtide puhul umbes 3 korda suurem ja spetsialistide puhul 3,3 korda suurem.

Arutelu

Eelneva analüüsi tulemusena võib üldistavalt öelda, et varasemate uuringute ülevaate ja erinevate teoreetiliste lähtekohtade alusel analüüsimudelitesse kaasatud sõltumatud muutujad toimusid. Selgus, et nii mitmeski aspektis erinevad tööandjatest ettevõtjad palgatöötajateta ettevõtjatest rohkem kui näiteks palgalistest juhtidest. Kuigi aegajalt on peetud palgalisi spetsialiste ja palgatöötajõuta ettevõtjaid omakorda sarnasteks gruppideks, siis analüüsi tulemusel selgus, et vaatamata mõningatele sarnasustele kahe grupi vahel, kujutavad palgatöötajõuta ettevõtjad selgelt erinevat nähtust võrreldes juhtide, spetsialistide ja ka teiste ettevõtjatega.

Kuivõrd palgatöötajateta ettevõtjaid oli 1995. aasta valimis suhteliselt vähe, siis ei osutunud võimalikuks eristada palgatöötajata ettevõtjaid analüüsis veelgi täpsemalt omandivormi põhjal, kuid selle ettevõtjate kategooria sisemine heterogeensus väärib kindlasti tähelepanu. Võimaik, et suurema valimimahu põhjal saanuks teha teatavaid üldistusi selle kohta, kas palgatöötajõuta ettevõtjad erinevad teistest ettevõtjatest eelkõige just töötajate puudumise või hoopis omandivormi alusel.

Vaatamata asjaolule, et ei olnud võimalik palgatöötajõudu mittekasutavaid ettevõtjaid omandivormi alusel täiendavalt liigitada, võimaldavad kahemõõtmelise sagedusanalüüsi tulemused ja regressioonimudelites kasutatud sõltumatute muutujate komplekt siiski välja tuua palgatöötajõudu mittekasutavate ettevõtjate olulisemad erinevused nii teiste ettevõtjatega kui ka spetsialistidega võrreldes.

Järgnevalt käsitletakse erinevate sõltumatute tunnuste käitumist vaatluse all olnud mudelites, aga ka kahemõõtmeliste sagedusjaotuste alusel ning otsitakse kinnitust eelpool tõstatud hüpoteesidele ja uurimisküsimustele. Esmalt aga peatutakse erinevate ettevõtjate rühmade osakaalude omavahelisel suhtel 1995. ja 2006. aasta valimis.

1995. aastal moodustasid tööandjatest ettevõtjad tööealisest elanikkonnast 2 protsenti ja ilma töötajateta ettevõtjad 1 protsendi. 2006. aastaks oli aga töötajateta ettevõtjate osakaal tööealisest elanikkonnast suurem kui tööandjatest ettevõtjate osakaal. Seega võrreldes 1995. aastaga oli 2006. aastal levinum ettevõtlusvorm nn üksikettevõtjana ehk ilma palgalist töötajõudu värbamata ettevõtjaks olemine. Tavaliselt peetakse just nn üksikettevõtjaid siirdeperioodil olude sunnil ettevõtlusega tegelema hakanuteks. Eesti puhul on aga töötajateta ettevõtjate osakaal 2006. aastal suurem kui

1995. aastal. See tulemus viitab asjaolule, et palgatöötajateta ettevõtjad Eestis on tekkinud valdavalt siirde lõpu etapis või pärast seda ning seega ei saa nende teket seostada suurte struktuursete muutustega majanduses ning seeläbi töötuks jäämise ja alternatiivsete hõivevõimaluste otsimisega. Pigem näib, et põhitegevusena palgatööjõuta ettevõtjana tegutsemine on hakanud enam levima paralleelselt majanduse stabiliseerumisega. Teisalt võib oletada, et kuivõrd ettevõtjana tegutsemise alustamise, eriti äriühingute asutamise nõuded, on ajajooksul läbi erinevate seadusandlike muudatuste karmistunud, siis on tänapäeval osutunud muus vormis ettevõtluse alustamine liiga keerukaks ja seetõttu on palgatöötajateta tegutsevate ettevõtjate osakaal järjest kasvanud. 1995. aastal jagunesid palgatöötajateta ettevõtjad suhteliselt võrdselt talupidajateks, äriühinguteks ja nn individuaaltöötajateks. Kahjuks ei ole 2006. aasta andmestiku alusel võimalik kontrollida, millises vormis täpselt palgatööjõuta ettevõtjad tegutsesid ja kas nende suhtarvu kasvu saab seeläbi seostada äriühingu asutamisele seatavate karmimate tingimustega. Siiski või oletada, et palgatööjõuta ettevõtjana tegutsevad eelkõige need inimesed, kes pakuvad mingit teenust või kaupa, mille osutamises või tootmises nad ise spetsialistid on. Järgnevalt vaatamegi muuhulgas, kas ja kui palju sarnanevad palgatööjõuta ettevõtjad spetsialistide gruppi kuuluvatele palgatöötajatele.

Esmalt vaatame soo mõju ettevõtlusega tegelemisele, juhi või spetsialistina töötamisele. Vaadates palgatöötajatega ja palgatöötajateta ning ülejäänud tööelise elanikkonna jaotumist soo alusel 1995. ja 2006. aastal näeme, et mõlemas ettevõtjate grupis on meeste osakaal naistega võrreldes oluliselt suurem. Siiski on täheldatav, et kui tööandjatest ettevõtjate klassis on meeste osakaal 1995. ja 2006. aastal enam-vähem samal tasemel ja isegi paari protsendipunkti võrra tõusnud, siis palgatöötajateta ettevõtjate grupis on meeste osakaal ligi 10 protsendipunkti võrra vähenenud. Ka juhtide ja spetsialistide grupis oli naiste ja meeste suhe 1995. ja 2006. aastal sarnane, olles juhtide seas meeste kasuks ja spetsialistide seas naiste kasuks. Mitmemõõtmelise sagedusanalüüsi tulemusel selgub, et palgatööjõuta ettevõtjate grupis naiste osakaal kasvas. Samas nende osakaal selles grupis oli alles ligikaudu üks kolmandiku ja seega kaugel spetsialistide grupi vastavast näitajast, mille kohaselt oli spetsialistide seas naisi umbes 70%. Kokkuvõttes oli igasugune ettevõtlus jätkuvalt ka 2006. aastal suhteliselt meestekeskne, kuid palgatöötajateta ettevõtjate näol on naiste osakaal ettevõtluses kasvama hakanud.

Vaadates soo mõju tööandjast ettevõtjaks olemisele või palgatöötajateta ettevõtjaks olemisele 1995. ja 2006. aastal regressioonimudelite põhjal näeme, et 1995. aastal oli meeste suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtja 4,3 korda suurem kui naiste vastav tõenäosus. 2005. aastal oli meeste vastav tõenäosus naiste omast aga 5,2 korda suurem. Mudelis, mille sõltuva tunnuse kategooriatena oli lisaks ettevõtjatele välja toodud ka palgalised juhid ja spetsialistid, oli meeste suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtjaks 3,9 ja 2006. aastal 4,7 korda naiste vastavast tõenäosusest suurem. Ka palgatöötajateta ettevõtjate gruppi kuulumise suhteline tõenäosus 1995. ja 2006. aastal on meeste kasuks, kuid kui see oli üksnes ettevõtjaid kõigi teiste taustal kajastavas mudelis 1995. aastal 4 korda suurem, siis 2006. aastal oli näitaja langenud ning meeste suhteline tõenäosus olla palgatöötajateta ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal on 2006. aastal võrreldes naistega 2,6 korda suurem. Ka juhiks olemise suhteline tõenäosus oli meestel võrreldes naistega nii 1995. kui 2006. aastal suurem. Seega leidis esimene hüpotees, et meeste suhteline tõenäosus olla ettevõtja või juht, on võrreldes naiste vastava tõenäosusega suurem, kinnitust. Samas teine hüpotees, mille kohaselt oletati, et tõenäosusliku suhte tugevus 2006. aastal on vähenenud võrreldes 1995. aastaga, leidis kinnitust üksnes palgatööjõuta ettevõtjate osas. Juhtide ja tööandjast ettevõtja osas ei leidnud teine hüpotees kinnitust.

Saadud tulemus erineb Titma jt (2007) uuringu tulemustest, mille kohaselt oli 1983. aastal keskkooli lõpetanute suhtes esindusliku valimi puhul naiste osakaal just tööandjast ettevõtjate hulgas 2004. aastal võrreldes 1997. aasta vastava osakaaluga suurenenud. See tulemuste erinevus on tõenäoliselt tingitud sellest, et Titma jt (2007) poolt kasutatud eluteede uuring sisaldas andmeid ühe sünnikohordi selle osa kohta, kes on omandanud vähemalt keskhariduse. Käesolevas analüüsis kasutatud Eesti tööjõu-uuring aga on esinduslik kogu tööealise elanikkonna suhtes, hõlmates seega ka nn võitjate põlvkonda mittekuuluvaid inimesi ning kõrgeima haridustasemena põhihariduse või veelgi madalama haridusega inimesi.

Kolmas ja neljas püstitatud hüpotees seostusid hariduse mõjuga ettevõtlusega tegelemisele ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Mitmemõõtmelise sagedusanalüüsi tulemustest ilmnes, et palgatöötajatest juhtide ja spetsialistide seas oli kõrgharitude osakaal suurem kui kummaski ettevõtjate grupis. See tulemus on igati ootuspärane, sest juhtivatele kohtadele kandideerimisel esitatakse tüüpiliselt kandidaatidele nõudmisi teatud haridustaseme osas, samas ettevõtjad kui iseendale töö andjad ei pea ettevõtluse

alustamisel mingit eriharidust või haridustaset omama. Kolmanda hüpoteesi kohaselt oletati, et kõrgem haridustase suurendab suhtelist ettevõtjaks olemise tõenäosust. Vaadates mudelit, mis käsitleb ettevõtlusega tegelemist 1995. ja 2006. aastal selgub, et tööandjatest ettevõtjaks olemise suhteline tõenäosus ettevõtlusega mittetegelemise taustal on kõrgharidusega isikutel võrreldes üldkeskharidusega inimestega suurem ning põhiharidusega inimestel võrreldes üldkeskharidusega isikutega väiksem ja seda nii 1995. kui 2006. aasta mudelis. Seevastu palgatööjõuta ettevõtjate hulgas ei osutunud 1995. aasta mudelis haridustase statistiliselt oluliseks ning 2006. aasta mudelis osutus oluliseks üksnes põhiharidus võrreldes üldkeskharidusega, mis vähendas palgatööjõuta ettevõtjaks olemise tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal võrreldes üldkeskharitutega. Seega leidis kolmas hüpotees kinnitust vaid osaliselt – kõrgem haridustase suurendab üksnes tööandjast ettevõtjaks olemise tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal, kuid ei ole statistiliselt oluline palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel.

Kontrollides hariduse tunnuse käitumist 5-väärtuselise sõltuva tunnusega mudelis näeme, et hariduse mõju tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisele oli samasuunaline kui eelmisena käsitletud mudeliski. Ootuspäraselt suurendas kõrgem haridustase ka spetsialistide ja juhtide hulka kuulumise tõenäosust. Erinevalt esimesena käsitletud 3-väärtuselisest mudelist näeme 5-väärtuselise mudeli puhul, et 1995. aastal osutus ka palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel taustakategooriasse kuulumise asemel kõrghariduse omamine võrreldes üldkeskhariduse omamisega statistiliselt oluliseks. Vaadates 2006. aasta 5-väärtuselise sõltuva tunnusega mudelit selgub, et võrreldes üldkeskharidusega osutusid palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel oluliseks kõik haridustasemed ning seejuures kõrgem haridustase suurendab palgatööjõuta ettevõtjate hulka kuulumist vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal.

Edasi vaadatakse kutsekeskhariduse käitumist mudelites üldkeskhariduse taustal. Neljanda hüpoteesi kohaselt suurendab kutsekeskharidus võrreldes üldkeskharidusega ettevõtjate hulka kuulumise suhtelist tõenäosust 1995. aastal. Vaadates multinomiaalse regressioonanalüüsi tulemusi näeme, et 1995. aasta 3-väärtuselise sõltuva tunnusega mudelis osutus kutsekeskharidus statistiliselt oluliseks ($p < 0,01$) ning suurendas võrreldes üldkeskharidusega tööandjast ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Palgatööjõuta ettevõtjaks olemise puhul ei

osutunud kutsekeskharidus võrreldes üldkeskharidusega statistiliselt oluliseks. Seega leidis 4. hüpotees kinnitust vaid osaliselt – kutsekeskharidus võrrelduna üldkeskharidusega oli statistiliselt oluline ja suurendas ettevõtlusega tegelemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal üksnes tööandjatest ettevõtjate puhul. 2006. aasta mudelis ei osutunud kutsekeskharidus võrreldes üldkeskharidusega kummagi ettevõtjate grupi puhul statistiliselt oluliseks. Vaadates kutsekeskhariduse mõju 5-väärtuselise sõltuva muutujaga mudelis, osutus kutsekeskharidus võrreldes üldkeskharidusega statistiliselt oluliseks nii mõlemasse ettevõtjate gruppi kuulumise prognoosimisel kui ka juhtide ja spetsialistide gruppi kuulumise prognoosimisel 1995. ja 2006. aasta mudelites (välja arvatud palgatööjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel 1995. aastal). Seejuures suurendas kutsekeskhariduse omamine võrreldes üldkeskhariduse omamisega kõikidesse vaadeldavatesse gruppidesse kuulumise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse gruppidesse mittekuulumise taustal.

Viies hüpotees käsitles sünnikohordi mõju ettevõtlusega tegelemisele ning selle kohaselt oletati, et 1995. aastal oli 60. aastatel sündinute suhteline tõenäosus tegelda ettevõtlusega sellega mittetegelemise taustal teiste gruppidega võrreldes suurem ja et 2006. aastal pole erinevus eri sünnikohortide vahel enam statistiliselt oluline. Vaadates enne regressioonanalüüsi tulemuste juurde asumist kahemõõtmelise sagedusanalüüsi tulemusi näeme, et võrreldes juhtide ja spetsialistidega oli noorematesse kohortidesse kuuluvate isikute osakaal ettevõtjate gruppides suurem. Regressioonanalüüsist selgub, et 50. aastatel sündinud olemine võrreldes 60. aastatel sündinud olemisega ei osutunud statistiliselt oluliseks ettevõtjana tegutsemise prognoosimisel ei kolmeväärtuselise sõltuva muutujaga ega viieväärtuselise sõltuva muutujaga mudelis ja seda nii 1995. kui 2006. aasta osas. Seega võib väita, et 50. ja 60. aastael sündinute suhteline tõenäosus tegeleda ettevõtlusega ei erine statistiliselt olulisel määral. Vaadates teiste sünnikohortide mõju ettevõtlusega tegelemisele näeme, et 1995. aastal osutus statistiliselt oluliseks 40. aastatel või varem sündinud olemine võrreldes 60. aastatel sündinud olemisega, mis vähendas tööandjast ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust. Palgatööjõuta ettevõtjate puhul osutus 1995. aastal oluliseks üksnes 70- aastatel või hiljem sündinud olemine, mis vähendas palgatööjõuta ettevõtjana tegutsemise suhtelist tõenäosust võrreldes 60. aastatel sündinutega. Seega käesolevas analüüsis kasutatud sünnikohordi tunnuse sisu arvestades oli 1995. aastal 60. aastatel sündinutest väiksem suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtja kõige vanemal kohordil ning olla

töötajateta ettevõtja noorimal kohordil. 2006. aasta mudelis osutus aga võrreldes 60. aastatel sündinud olemisega oluliseks nii 40. aastatel ja varem kui 70. aastatel ja hiljem sündinud olemine ja seda mõlema ettevõtjate grupi puhul. Nii kõige nooremal kui kõige vanema kohordil on 60. aastatel sündinutega võrreldes väiksem tõenäosus tegeleda ükskõik, mis tüüpi ettevõtlusega sellega mitteseotud olemise taustal. Seega ei leidnud viies hüpotees kinnitust. Võimalik, et 60. aastatel sündinute edukus võrreldes muudel kümnenditel sündinutega ei tulnud välja sõltumatu muutuja iseloomu tõttu, kus sünniaastad olid kodeeritud kümnendite kaupa. Varasemad tööd 1983. aastal keskkooli lõpetanute osas käsitlevad tegelikult oluliselt väiksemat gruppi kui kõik 60. aastatel sündinud seda on. Sellele vaatamata selgus analüüsi tulemusel, et 60. aastatel sündinutel on ettevõtluse seisukohalt teatavad eelised nii 40. ja varem kui 70. ja hiljem sündinutega ning nende eelisseisukord ei ole seoses siirde lõppemisega kadunud. Et sünnikohordi tunnuse mõju juhtide ja spetsialistide osas oli sarnane, siis on põhjust oletada, et 60. aastatel sündinutel on suuremad võimalused olla ettevõtja, juht või spetsialist ehk tööalaselt paremal positsioonil kui enne 50. aastaid või pärast 60. aastate lõppu sündinud inimestel.

Edasi käsitletakse tunnuseid, mis on kättesaadavad üksnes 1995. aasta andmestikus. 1989. aasta elukoha puhul osutus palgatöötajateta ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal statistiliselt oluliseks ($p < 0,05$) Tallinnas ja Harjumaal elamine. 1989. aastal Tallinnas ja Harjumaal elanud inimeste suhteline tõenäosus olla palgatööjõuta ettevõtja moodustas Kesk-, Lõuna- ja Lääne-Eestis elanud inimeste vastavast tõenäosusest 63%. Seega leidis kinnitust 6 hüpotees, et Kesk-, Lõuna- ja Lääne-Eestis elanud inimestel on võrreldes Tallinnas ja Harjumaal elanutega suhteliselt suurem tõenäosus olla palgatööjõudu mittekasutav ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise ning juhi või spetsialistina mittetöötamise taustal.

Samas tööalase seisundi mudelis ei osutunud aga elukoht palgatööjõuta ettevõtjaks nagu ka juhiks olemise prognoosimisel statistiliselt oluliseks. Samas spetsialisti ja tööandjast ettevõtjana tegutsemise puhul osutus ka 1995. aasta tööalast seisundit prognoosivas mudelis statistiliselt oluliseks Tallinnas või Harjumaal elamine võrreldes Kesk-, Lääne- või Lõuna-Eestis elamisega, suurendades spetsialistide või tööandjate gruppi kuulumise suhtelist tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. 1989. aastal Kirde-Eestis elamine suurendas ($p < 0,01$) samuti võrreldes Kesk-, Lääne- või Lõuna-Eestis elamisega 1995. aastal spetsialistiks olemise

tõenäosust vaadeldavatesse kategooriatesse mittekuulumise taustal. Niisiis osutus Tallinnas või Harjumaal elamine siirdeperioodi alguses oluliseks hilisema tööandjast ettevõtjaks olemise prognoosimisel. Vaadates üksnes ettevõtjate gruppe kõigi teiste taustal vähendas 1989. aastal Tallinnas või Harjumaal elamine palgatöøjõuta ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust, kuid vaadates tööalast seisundit laiemalt ei ole see mõju enam statistiliselt oluline. Seega võib siiski väita, et palgatöøjõuta ettevõtjaks olemine on iseloomulik pigem väljaspool pealinna tsooni elanud inimestele ja tööandjast ettevõtjaks olemine just pealinna piirkonnas elanutele. Ka sagedusanalüüsi tulemuste põhjal ilmnes, et võrreldes teiste seisunditega on kõige madalam (30%) Tallinnas ja Harjumaal elanute osakaal palgatöötajateta ettevõtjate hulgas (vt Lisa 2).

7. hüpotees väitis, et 1989. aastal juhina töötamine suurendab 1995. aastal suhtelist tõenäosust olla juht või tööandja nende inimeste taustal, kes ei töötanud 1995. aastal juhi või spetsialistina ega tegutsenud ka ettevõtjana. Tabeli 4 kohaselt leidis see hüpotees kinnitust, sest 1989. aastal juhina töötamine võrreldes ametniku, teenindus- või müügitöötajana töötamisega suurendas suhtelist tõenäosust olla 1995. aastal juht või tööandja isikute taustal, kes 1995. aastal ei töötanud juhi või spetsialistina ega tegelenud ka ettevõtlusega. 1989. aastal juhina töötamine võrreldes ametniku, teenindus- või müügitöötajana töötamisega suurendas ka suhtelist tõenäosust töötada 1995. aastal spetsialistina, kuid ei osutunud statistiliselt oluliseks palgatöøjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel isikute taustal, kes ei töötanud 1995. aastal juhi või spetsialistina ega tegutsenud ka ettevõtjana. Palgatöøjõuta ettevõtjaks olemise prognoosimisel osutusid statistiliselt oluliseks varasem spetsialistina töötamine või mittetöötamine 1989. aastal. Seega erineb 1995. aastal töötajateta ettevõtjana tegutsejate grupp oluliselt nii spetsialistide, juhtide kui tööandjast ettevõtjate grupist.

8. hüpoteesi kohaselt suurendas siirdeperioodi jooksul lisaks põhitööle teises ettevõttes või asutuses kõrvaltöö tegemine tööandjast ettevõtjaks või töötajateta ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegemise taustal. See hüpotees ei leidnud läbi viidud analüüsis kinnitust. Kõrvaltöö tegemine võrreldes kõrvaltöö mittetegemisega ei osutunud statistiliselt oluliseks tööandjaks või töötajateta ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegemise taustal. Mudelist, kus vaadeldi lisaks ettevõtjatele ka palgalisi spetsiliste ja juhte selgub, et kõrvaltöö tegemine suurendas hoopis palgaliseks juhiks või spetsialistiks olemise suhtelist tõenäosust isikute taustal, kes ei töötanud 1995. aastal nimetatud ametites ega olnud ka ettevõtjad.

See võib viidata asjaolule, et need, kel oli soodumus või vajadus alustada ettevõtlusega, tegid seda esimesel võimalusel või jõudsid selleni läbi erinevate töökohavahetuste, mitte ei püüdnud parandada oma majanduslikku olukorda kõrvaltööde abil stabiilset põhitöökohta alal hoides.

Järgmiseks vaatamegi analüüsitulemusi teise aktiivsuse indikaatori – töökohtade arvu aspektist. 9. hüpoteesi kohaselt suurendab suurem töökohtade arv siirdeperioodil ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Eeldatakse, et mida rohkem on inimene töökohti vahetanud, seda enam on ta valmis riskima parema elatusaseme vms saavutamiseks ning seda tõenäolisem peaks olema ka tema ettevõtlusega tegelema asumine selleks soodsates oludes. Analüüsi tulemusel selgus, et 1989. aastast 1995. aastani kahel või kolmel ja enamal töökohal töötanute suhteline tõenäosus võrreldes ühel töökohal töötanutega suurendas ($p < 0,001$) suhtelist tõenäosust olla ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise või ka juhi või spetsialistina mittetöötamise ja ettevõtlusega mittetegelemise taustal. 1995. aastal spetsialistina töötamise prognoosimisel ei osutunud töökohtade arvu tunnus statistiliselt oluliseks ning 1995. aastal juhina töötamise puhul osutus statistiliselt oluliseks ($p < 0,01$) kolmel või enamal töökohal töötamine võrreldes ühel töökohal töötamisega, mis suurendas suhtelist tõenäosust töötada 1995. aastal juhina juhi või spetsialistina mittetöötamise ja ettevõtjana mittetegutsemise taustal 1,7 korda. Kui kahel töökohal töötamine suurendas suhtelist tõenäosust olla 1995. aastal tööandjast ettevõtjaks ettevõtjana, juhina või spetsialistina mittetegutsemise taustal võrreldes ühel töökohal töötanutega 4,8 korda ja kolmel töökohal töötamine 6,1 korda, siis palgatööjõuta ettevõtjate puhul on need näitajad vastavalt 5,4 ja 4,8. Niisiis leidis 9. hüpoteesi analüüsi tulemusel kinnitust. Suurem töökohtade arv on oluline faktor ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel ning suurem töökohtade arv on eriti aktuaalne just tööandjatest ettevõtjatega seoses.

Lisaks töökohtade arvule perioodil 1989-1995 käsitleti analüüsis veel ka töötusperioodide arvu mõju sõltuvatele muutujatele. Kui ühelt poolt võib töötusperioodides kui tööta olemise ajal aktiivsele tööotsingule pühendumise perioodides näha märki suurest riskeerimisjulgusest, siis teiselt poolt võib vaadelda töötusperioode ka kui märke tööalaste valikute ebaõnnestumisest – olemata vaadanud valmis uut töökohtade, millele koheselt asuda või suutmata alustada piisavalt kiiresti ettevõtlust, on inimene töötuks jäänud ja tegeleb aktiivselt uute hõivevõimaluste otsimisega. Sellest tulenevalt püstitati 10. hüpotees, mille kohaselt oletati, et suurem

töötusperioodide arv suurendab tõenäosust olla palgatööjõudu mittekasutatav ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Selle hüpoteesi puhul on lähtunud loogikast, et tööta jäänud inimene, kes ei saa endale mitteaktiivsuse perioode lubada ning otsib aktiivselt uut tööd, võib olla sunnitud haarama kinni igast hõivevõimalusest ja suutmatuse korral leida sobivat palgatööd, võib alustada tegutsemist ettevõtjana. Sellistel asjaoludel ettevõtjaks hakanud tegutsevad tüüpiliselt just nn üksikettevõtjatena (Hanley, 2000). See hüpotees ei leidnud aga analüüsi tulemusel kinnitust. Mudelis, kus vaadeldi tööandjast ettevõtjaks või töötajateta ettevõtjaks olemist ettevõtlusega mittetegelemise taustal ei osutunud mitte kordagi töötu olemine ja kaks või enam korda töötu olemine üks kord töötu olemisega võrreldes statistiliselt oluliseks palgatöötajateta ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Tööandjatest ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal osutus statistiliselt oluliseks ($p < 0,001$) mitte kordagi töötu olemine võrreldes üks kord töötu olemisega, suurendades tööandjast ettevõtjaks olemise tõenäosust ettevõtlusega mittetegelemise taustal. Mudelis, mis käsitles sõltumatute tunnuste mõju 1995. aasta tööalasele seisundile näeme, et kaks või enam korda tööta olemine võrreldes üks kord tööta olemisega ei osutunud statistiliselt oluliseks ei juhtide, spetsialistide ega ettevõtjate hulka kuulumise prognoosimisel. Mitte kordagi töötu olemine võrreldes ühe korra töötu olemisega osutus statistiliselt oluliseks kõikidesse vaadeldavatesse gruppidesse kuulumise prognoosimisel vaadeldavatesse gruppidesse mittekuulumise taustal ($p < 0,001$, va palgatöötajateta ettevõtjate puhul, kus $p < 0,05$), suurendades vastavalt juhiks, spetsialistiks, tööandjaks või töötajateta ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust nendesse gruppidesse mittekuulumise taustal. Seega oletus, et palgatöötajateta ettevõtjaks olemine siirdeperioodil on otseselt seotud eelneva töötusega, ei leidnud analüüsis kinnitust.

Kokkuvõte

Käesoleva töö eemärk oli uurida, millised omadused ja tegurid mõjutasid ettevõtjaks hakkamist Eestis siirdeperioodil ning võrrelda saadud tulemusi hilisema perioodiga, selgitamaks välja, kas ettevõtjana tegutsemist mõjutavad tegurid on võrreldes siirdeperioodiga muutunud. Seejuures kontrolliti komplekti sotsiaaldemograafiliste tunnuste mõju ettevõtlusega tegelemisele 1995. ja 2006. aastal ning 1995. aasta osas lisaks eelnimetatule ka 1989. aasta ametialase staatuse ja elukoha ning 1989. kuni 1995. aastani fikseeritud tööalast aktiivsust kirjeldavate tegevuste mõju sellele.

Läbiviidud uurimuse valimi moodustas tööeline elanikkond 1995. ja 2006. aasta seisuga. Kuigi kasutatud andmestike näol ei olnud tegemist longituud-uuringu andmestikega ja seega ei fikseeritud ettevõtlusega tegelemist, tööalast seisundit ja sõltumatute muutujate väärtusi 1995. ning 2006. aastal ühtede ja samade indiviidide, vaid lihtsalt tööelise elanikkonna kui terviku suhtes esinduslikku valimisse sattunud respondentide puhul. See võimaldab võrrelda kahte vaatluse all olevat aastat üldisemate sotsiaaldemograafiliste näitajate alusel.

Analüüsimetodina kasutati käesolevas töös mitmemõõtmelist sagedusanalüüsi ja multinomiaalset regressioonianalüüsi.

Kuna varasemates uurimustes, kus on analüüsitud ettevõtlusega tegelemist mõjutavaid tegureid Eestis siirdeperioodil ja siirdeperioodi järgselt on kasutatud oluliselt teistsugust, ühe sünnikohordi longituud-uuringul põhinevat valimit, siis ei ole käesoleva töö tulemused üks-üheselt vastavuses varasemate uuringute tulemusega. Samas leidsid nii mõnedki varasemate uuringute olulisemad tähelepanekud ka antud uuringu puhul kinnitust.

Sarnaselt varasemate empiiriliste uuringute tulemustega leidis kinnitust, et meeste suhteline tõenäosus tegeleda ettevõtlusega sellega mittetegelemise taustal on naiste vastava tõenäosusega võrreldes oluliselt suurem. Kuigi naiste osakaal ettevõtjate seas tervikuna oli 2006. aastaks võrreldes 1995. aastaga suurenenud, oli naiste osakaalu kasv seostatav üksnes palgatöötajateta ettevõtjana tegutsemisega ning elanikkonnas tervikuna on meeste suhteline tõenäosus olla tööandjast ettevõtja ettevõtlusega mittetegelemise taustal võrreldes naiste vastava tõenäosusega isegi veidi suurenenud.

Keskmise haridustaseme tõus ettevõtjate hulgas on samuti seostatav naiste osakaalu kasvuga ettevõtjate hulgas tervikuna. Samas ei osutunud haridustase palgatöötajateta ettevõtjaks olemise prognoosimisel 1995. aastal statistiliselt oluliseks ning ka 2006. aasta andmete alusel ei ilmnenu näiteks kõrghariduse statistiliselt oluline mõju võrreldes üldkeskharidusega palgatöötajateta ettevõtjaks olemise prognoosimisel. Seevastu tööandjast ettevõtjaks olemise puhul käitub haridustaseme tunnus kooskõlas varasemate uurimuste tulemusega, mille kohaselt on kõrghariduse suhteline tõenäosus tegutseda ettevõtjana ettevõtlusega mittetegelemise taustal üldkeskharidusega inimeste vastavast tõenäosusest suurem.

Sünnikohordi tunnus, mis fikseeris kümnendi, mil respondendid sündinud olid, ei võimaldanud sellisel kujul väita, et 50. ja 60. aastatel sündinute suhteline tõenäosus tegeleda ettevõtlusega erineks statistiliselt olulisel määral. Küll aga täheldati analüüsi tulemusel seda, et 40. aastatel ja varem ning 70. aastatel ja hiljem sündinute suhteline tõenäosus tegeleda ettevõtlusega oli 60. aastatel sündinute ehk sageli nn võitjate põlvkonnaks tituleeritute võrreldes tõepoolest madalam ning võrreldes 1995. aastaga oli 2006. aastal 70. ja hiljem sündinute suhtelise tõenäosuse olla tööandjast ettevõtja võrreldes 60. aastatel sündinutega veelgi väiksem.

Siirdeperioodi alguse ehk 1989. aasta kohta fikseeritud tunnused – amet ja elukoht – osutusid mõlemad 1995. tegevuse seisukohalt analüüsis olulisteks. Leidis kinnitust oletus, et tööandjast ettevõtjaks olemise suhteline tõenäosus on suurem Tallinnas ja Harjumaal elanutel ning töötajateta ettevõtjaks olemise tõenäosus on seevastu suurem Kesk-, Lääne- ja Lõuna-Eestis elanud ettevõtjatel. Kui 1995. aastal osutus juhi, spetsialistina või tööandjast ettevõtjana tegutsemisel oluliseks varasem juhina töötamine, siis palgatöötajateta ettevõtjate puhul ei osutunud see asjaolu oluliseks.

Võimalikest ettevõtlusega seonduvatest aktiivsust näitavateks indikaatoriteks olid käesolevas analüüsis kõrvaltööde tegemine, töökohtade arv ja töötusperioodide arv perioodil 1989-1995. Kõrvaltööde tegemine lisaks põhitööle ei osutunud ettevõtjaks olemise prognoosimisel ettevõtlusega mittetegelemise taustal oluliseks, küll aga iseloomustab see 1995. aasta juhte ja spetsialiste. Töökohtade arv seevastu osutus väga sobivaks näitajaks ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel – suurem töökohtade arv suurendab oluliselt ettevõtjaks olemise suhtelist tõenäosust. Töötusperioodid toimivad aga vastupidiselt nii tööandjate kui palgatöötajateta ettevõtjate puhul, mis kinnitab

asjaolu, et siirdeperioodil tekkinud ettevõtjate klassi Eestis ei saa pidada sõltumata palgatöötajate olemasolust töötusest tingituna ettevõtlusega tegelema asunuteks.

Vaadates siirdeperioodi algusaegsete tegevuste, 1989. aasta seisundi ja sotsiaaldemograafiliste omaduste mõju tööandjast ja töötajateta ettevõtjaks olemisele selgub, et tegevusindikaatorid, sugu, sünnikohort ja rahvus käituvad mõlemasse gruppi kuulumise suhtelise tõenäosuse prognoosimisel suhteliselt sarnaselt. Erinevused on täheldatavad just nõ algseisundi ehk 1989. aasta seisuga fikseeritud ameti ja elukoha, aga ka haridustaseme osas. Kokkuvõttes ei leidnud kinnitust, et palgatöötajateta ettevõtjad erinevalt tööandjatest ettevõtjatest on nn väliste olude sunnil ettevõtjaks hakanud. Siiski on nende ja tööandjate vahel olulisi erinevusi. Selleks, et hinnata täpsemalt, kas palgatöötajateta ettevõtjate näol on tegemist lihtsalt pakutava teenuse eripärast tingitud ettevõtlusvormiga või muud tüüpi ettevõtlusvormide sisenemisbarjääridest tingitud alternatiivse ettevõtlusvormiga, oleks vaja viia läbi täiendavat analüüsi.

Kasutatud kirjandus:

1. Domanski, H. (1999) „Major social transformations and social mobility: the case of the transition to and from communism in Eastern Europe” Social Science Information 1999; 38; 463; SAGE Publications.
2. Eamets, R., Philips, K., Annus, T. (2000) I “Eesti Tööturg ja tööpoliitika” Tartu Ülikooli Kirjastus.
3. Eamets, R., Philips, K. (2000) II “Eesti tööturu areng üleminekuperioodil” Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumi tellimusel.
4. Eamets, R. (2001) “Reallocation of Labour during Transition Disequilibrium and Policy Issues in the Case of Estonia” (Tartu, Tartu University Press).
5. Eamets, R., Annus, T., Paabut, A., Kraut, L., ja Arukaev, R. (2002) “Euroopa Liiduga liitumise mõju tööhõive muutusele erinevat ettevalmistust nõudvates ametites uurimisprojekti lõpuaruanne” Tartu, Riigikantselei Eurointegratsioonibüroo tellimusel.
6. Eamets, R., Tuvikene, M. (2006). Üldised arengud Eesti tööturul. General developments in the Estonian labour market. Eamets, R. (Toim.). Tööturg 2005. Aastakogumik. Labour market 2005. Yearbook. (9 - 22). Tallinn: Statistikaamet.
7. Eesti tööjõu-uuring: ankeet 1995. Eesti Statistikaamet.
8. Eesti tööjõu-uuring: küsitajajuhend 1995. Eesti Statistikaamet.
9. Eesti tööjõu-uuring: ankeet 1998. Eesti Statistikaamet.
10. Eesti tööjõu-uuring: küsitajajuhend 1998. Eesti Statistikaamet.
11. Eesti tööjõu-uuring: ankeet 2006. Eesti Statistikaamet.
12. Eesti tööjõu-uuring: küsitajajuhend 2006. Eesti Statistikaamet.
13. Eurostati kodulehekülg, 16.03.2008, (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>).
14. Gelb, A. (1999). The end of transition? *When is transition over?* / Brown, A. N. (ed) W.E. Upjohn Institute for Employment Research: Kalamazoo, Michigan.
15. Hanley, Eric 2000 “Self-Employment in Post-Communist Eastern Europe: A Refugee from Poverty or Road to Riches” Communist and Post-Communist Studies 33: 379-402.
16. Heron, A. (2005) „Migrant Women into Work – What is Working” OECD
17. International Standard Classification of Occupations, International Labour Organization, ISCO website (<http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/index.htm>).

18. KILM - Key indicators of Labour Market, International Labour Organization Home Page (<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/>).
19. Kornai, J. (1999). Reforming the Welfare State in Postsocialist Economies. *When is transition over?* / Brown, A. N. (toim) W.E. Upjohn Institute for Employment Research: Kalamazoo, Michigan.
20. Käibemaksuseadus. Vastu võetud 10. 12. 2003. a seadusega (RT I 2003, 82, 554), jõustunud Euroopa Liiduga liitumisest alates. Muudetud (esimene ja viimane muutmine) järgmiste seadustega (vastuvõtmise aeg, avaldamine Riigi Teatajas, jõustumise aeg): 21.04.2004 (RT I 2004, 41, 278) 1.06.2004; 26.09.2007 (RT III 2007, 32, 259) 26.09.2007.
21. Lauristin, M., Vihalemm, P. (1997) "Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition" Tartu University Press.
22. Low, A. (2005) "Migrant Womens's Entrepreneurship: Experience and Best Practices" OECD.
23. Maksu- ja Tolliameti kodulehekülg, 01.03.2008, <http://www.emta.ee/?id=1670>.
24. Masso, J., Eamets, R. and Philips, K. (2004). „Where have all the jobs gone? Gross job flows in Estonia”. Tartu: Tartu University Press.
25. Mygind, N. (1997) „Privatisation and Employee Ownership: The Development in the Baltic Countries.” In N. Hood, R. Kilis, & J.-E. Vahlne, *Transition in the Baltic States. Micro-level studies*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London, New York: Macmillan Press Ltd, St Martin's Press, Inc.
26. Pals, H., Tuma, N. B. 2004 "Enterpreneurial Activities in Post-Soviet Societies: Impact of Social Psychological Characteristics" International Journal of Sociology 34: 11-38.
27. Rahandusministeeriumi kodulehekülg, 01.03.2008, <http://www.fin.ee/?id=281>.
28. Rona-Tas, A (1994) The First Shall Be Last? Entrepreneurship and Communist Cadres in Transition from Socialism”, American Journal of Sociology, Vol 100, No 1 (July 1994); 40-69.
29. Rona-Tas, A.; Sagi, M. (2005) „Entrepreneurs and Self-Employment in Transition Economies” Entrepreneurship; Research in the Sociology of Work, Vol. 15, 279-310; Elsevier Ltd.
30. Roots, A (2006) „Kas siire Eestis on lõppenud? Sotsiaalse mobiilsuse võrdlus perioodidel 1992-1997 ja 1997-2004”; Magistritöö; Juhendaja: Mikk Titma.

31. Saare, K., 2004 "Eraõigusliku juriidilise isiku õigussubjektsuse piiritlemine", doktoritöö Paul Varuli juhendamisel, Tartu Ülikool, Õigusteaduskond, Eraõiguse Instituut. Tartu.
32. Saar, E., Unt, M. (2006) "Self-employment in Estonia: Forced Move or Voluntary Engagement?" Europe-Asia Studies Vol. 58, No. 3, mai 2006, 415-437.
33. Smallbone, D., Venesaar, U (2004) "The State of Small and Medium-Sized Enterprises in Estonia on the Way to Accession" in Ennuste, Ü & Wlder, L (eds) (2004) "Essays in Estonian Transformation Economics" (Tallinn, Estonian Institute of Economics at Tallinn Technical University), 71-91.
34. Sotsiaalmaksuseadus. Vastu võetud 13.12.2000. a seadusega (RT I 2000, 102, 675), jõustunud 1.01.2001, osaliselt 1.01.2002. Muudetud (esimene ja viimane muutmine) järgmiste seadustega (vastuvõtmise aeg, avaldamine Riigi Teatajas, jõustumise aeg): 15.05.2001 (RT I 2001, 50, 285) 1.07.2001; 31.01.2008 (RT I 2008, 8, 57) 1.03.2008.
35. Statistikaameti kodulehekülg, 10.03.2008, www.stat.ee.
36. Statistikaameti poolt kasutatavate klassifikaatorite nimistu, 10.03.2008, Statistikaameti koduleht (http://metaweb.stat.ee/view_xml.htm?id=162461&siteLanguage=ee).
37. Stoica, C. A. (2004) „From Good Communists to Even Better Capitalists? Entrepreneurial Pathways in Post-Socialist Romania” East European Politics & Societies 2004; 18; 236.
38. Tallinna Linnavalitsuse 1990. aasta 30. märtsi määrus nr 32 „Ettevõtte tegutsemislubade väljaandmise ja registreerimise kord Tallinna Linnavalitsuses”.
39. „Teed ja rajad” 2004. Eesti eluteede 1983. aastal keskkooli lõpetanute uuringu ankeet.
40. Thornton, P. H. 1999. "The Sociology of Entrepreneurship." Annual Review of Sociology 25: 19–46.
41. Titma, Mikk and Nancy B Tuma. 1995. *Paths of a Generation: A Comparative Longitudinal Study of Young Adults in the Former Soviet Union*. Stanford, CA: Stanford University Press.
42. Titma, M., Silver, B., Vöormann, R. ja Johnson, D, 1997 „The Estonian Longitudinal Survey”. International Journal of Sociology, 26(1), 76 - 93.

43. Titma, M (1999) „Kolmekümneaastaste põlvkonna sotsiaalne portree” Tartu-Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
44. Titma, M. and Trapido, D. (2002) “Prediction of Success in Post-Communist Societies: Evidence from Latvia and Estonia.” *Society and Economy* 24: 297-331.
45. Titma, M., Tuma, N. B. 2005 “Human Agency in the Transition from Communism: Perspectives on the Life Course and Aging.” In *Historical Influences on Lives & Aging* ed. K.W. Schaie and G. Elder, 108-43. New York: Springer.
46. Titma, M., Tuma, N., Roots, A. (2007) „Adolescent agency and adult economic success in a transition society” *International Journal of Psychology*, 2007, 42 (2), 102-109.
47. Titma, M., Soidla, I. (2007). “Entrepreneurs in a Transitional Society: Case Study of Estonia”. *International Journal of Sociology*, 37(2), 52 - 72.
48. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Vastu võetud 27.03.2002. a seadusega (RT I 2002, 35, 216), jõustunud 1.07.2002. Muudetud (esimene ja viimane muutmine) järgmiste seadustega (vastuvõtmise aeg, avaldamine Riigi Teatajas, jõustumise aeg): 15.01.2003 (RT I 2003, 13, 64) 1.07.2003; 21.02.2007 (RT I 2007, 24, 128) 26.03.2007.
49. Tulumaksuseadus. Vastu võetud 15.12.1999. a seadusega (RT I 1999, 101, 903), jõustunud 1.01.2000. Muudetud (esimene ja viimane muutmine) järgmiste seadustega (vastuvõtmise aeg, avaldamine Riigi Teatajas, jõustumise aeg): 14.06.2000 (RT I 2000, 58, 377) 1.01.2000; 14.06.2007 (RT I 2007, 44, 318) 1.01.2008.
50. Vöormann, R., Helemäe, J., Saar, E. (2001) “Noorte tööleasumine ja sotsiaalne iseseisvumine: Eesti riigi poliitika Euroopa Liidu taustal - uurimisprojekti lõpuaruanne” Tallinn, Sotsiaalministeeriumi tellimusel.
51. Äriseadustik. Vastu võetud 15.02.1995. a seadusega (RT I 1995, 26-28, 355), jõustunud 1.09.1995. Muudetud (esimene ja viimane muutmine) järgmiste seadustega (vastuvõtmise aeg, avaldamine Riigi Teatajas, jõustumise aeg): 28.05.1996 (RT I 1996, 40, 773) 8.06.1996; 20.03.2008 (RT I 2008, 16, 116) 15.04.2008.

Lisa 1 Sõltumatute tunnuste sagedusjaotused ning sõltuvate ja sõltumatute tunnuste mitmemõõtmelised sagedusjaotused

Tabel L1 Sõltumatute tunnuste jaotumine valimis

Sõltumatud tunnused		1995		2006	
		N	%	N	%
Sugu	Mehed	4420	46%	7962	47%
	Naised*	5188	54%	8824	53%
Rahvus	Eestlased	6400	67%	12594	75%
	Mitte-eestlased*	3208	33%	4192	25%
Haridustase	Põhiharidus või vähem	2755	29%	5469	33%
	Keskeriharidus	1972	21%	2903	17%
	Kõrgharidus	1297	14%	2577	15%
	Üldkeskharidus*	3584	37%	5837	35%
Sünnikohort	40-ndad	4135	43%	4225	25%
	50-ndad	1879	20%	3168	19%
	70-ndad	1854	19%	6349	38%
	60-ndad*	1740	18%	3044	18%
Elukoht 1989. aastal	Tallinn või Harjumaa	3536	37%	-	-
	Kirde-Eesti	1327	14%	-	-
	Ülejäänud regioonid*	4745	49%	-	-
Ametigrupp 1989. aasta.	Juhid	698	7%	-	-
	Spetsialistid	1584	17%	-	-
	Oskustöölised	2805	29%	-	-
	Lihttöölised	483	5%	-	-
	Mittetöötanud	3162	33%	-	-
	Ametnikud, teenindajad ja müügitöötajad*	876	9%	-	-
Töökohta majandussektor 1989. aastal	Primaarsektor	1296	13%	-	-
	Sekundaarsektor	2406	25%	-	-
	Mittetöötanud	3162	33%	-	-
	Tertsiaarsektor*	2744	29%	-	-
Kõrvaltöö tegemine 1989-1995	Jah	893	9%	-	-
	Ei*	8715	91%	-	-
Töökohtade arv 1989-1995	Mitte ühtegi töökohta	1680	17%	-	-
	2 töökohta	2461	26%	-	-
	3 või enam töökohta	1608	17%	-	-
	1 töökoht*	3859	40%	-	-
Töötusperioodide arv 1989-1995	0 töötusperioodi	7907	82%	-	-
	2 või enam töötusperioodi	306	3%	-	-
	1 töötusperiood*	1395	15%	-	-

Kokku valmis	9608	100%	16786	100%
--------------	------	------	-------	------

*Regressioonanalüüsi taustakategooria

Tabel L2 1995. aastal ettevõtlusega tegelemist fikseerivate sõltumatu tunnuse ja sõltuvate tunnuste sagedusjaotus

Sõltumatu muutuja		Ettevõtja palgalise tööjõuga	Ettevõtja palgalise tööjõuta	Kõik ülejäänud
Sugu	Mehed	76,2%	76,5%	45,0%
	Naised*	23,8%	23,5%	55,0%
Rahvus	Eestlased	77,9%	80,3%	66,2%
	Mitte-eestlased*	22,1%	19,7%	33,8%
Haridustase	Põhiharidus või vähem	1,7%	21,2%	29,3%
	Keskeri-haridus	28,2%	21,2%	20,4%
	Üldkeskharidus*	35,9%	43,2%	37,2%
	Kõrgharidus	34,3%	14,4%	13,1%
Sünnikohort	40-ndad	23,8%	36,4%	43,0%
	50-ndad	35,4%	29,5%	19,1%
	60-ndad*	29,8%	26,5%	17,8%
	70-ndad	11,0%	7,6%	19,6%
Elukoht 1989. aastal	Tallinn või Harjumaa	50,8%	30,3%	36,7%
	Kirde-Eesti	3,9%	6,1%	14,2%
	Ülejäänud regioonid*	45,3%	63,6%	49,1%
Ametigrupp 1989. aasta.	Juhid	33,1%	8,3%	6,7%
	Spetsialistid	21,0%	20,5%	16,3%
	Ametnikud, teenindajad ja müügitöötajad*	7,2%	7,6%	9,2%
	Oskustöölised	21,0%	40,9%	29,2%
	Lihttöölised	1,1%	4,5%	5,1%
	Mittetöötanud	16,6%	18,2%	33,4%
Töökoha majandussektor 1989. aastal	Primaarsektor	15,5%	27,3%	13,3%
	Sekundaar-sektor	28,2%	17,4%	25,1%
	Tertsiaar-sektor*	39,8%	37,1%	28,2%
	Mittetöötanud	16,6%	18,2%	33,4%
Kõrvaltöö tegemine 1989-1995	Jah	14,4%	10,6%	9,2%
	Ei*	85,6%	89,4%	90,8%
Töökohtade arv 1989-1995	Mitte ühtegi töökohta	0,0%	0,0%	18,1%
	1 töökoht*	13,8%	16,7%	41,0%
	2 töökohta	48,6%	53,8%	24,8%
	3 või enam töökohta	37,6%	29,5%	16,1%
Töötusperioodide	0 töötusperioodi	93,4%	81,1%	82,1%

arv 1989-1995				
	1 töötusperiood*	5,0%	16,7%	14,7%
	2 või enam töötusperioodi	1,7%	2,3%	3,2%
Valimis kokku (N)		181	132	9295

*Regressioanalüüsi taustakategooria

Tabel L3 1995. aastal tööalast seisundit fikseeriva sõltuva ja sõltumatute tunnuste sagedusjaotus

Sõltumatud muutujad		Palgalised juhid	Palgalised spetsialistid	Ettevõtja palgalise tööjõuga	Ettevõtja palgalise tööjõuta	Muu
Sugu	Mehed	59,9%	29,3%	76,2%	76,5%	46,6%
	Naised*	40,1%	70,7%	23,8%	23,5%	53,4%
Rahvus	Eestlased	76,4%	72,9%	77,9%	80,3%	64,2%
	Mitte-eestlased*	23,6%	27,1%	22,1%	19,7%	35,8%
Haridustase	Põhiharidus või vähem	1,6%	1,4%	1,7%	21,2%	36,3%
	Keskeri-haridus	30,7%	32,7%	28,2%	21,2%	17,4%
	Üldkeskharidus*	21,5%	22,5%	35,9%	43,2%	41,0%
	Kõrgharidus	46,3%	43,5%	34,3%	14,4%	5,2%
Sünnikohort	40-ndad	45,2%	35,2%	23,8%	36,4%	44,8%
	50-ndad	30,5%	29,1%	35,4%	29,5%	16,5%
	60-ndad*	18,3%	25,4%	29,8%	26,5%	16,4%
	70-ndad	6,0%	10,4%	11,0%	7,6%	22,3%
Elukoht 1989. aastal	Tallinn või Harjumaa	42,9%	45,5%	50,8%	30,3%	34,7%
	Kirde-Eesti	12,3%	11,4%	3,9%	6,1%	14,8%
	Ülejäänud regioonid*	44,8%	43,1%	45,3%	63,6%	50,5%
Ametigrupp 1989. aasta.	Juhid	61,9%	5,4%	33,1%	8,3%	2,8%
	Spetsialistid	14,7%	66,9%	21,0%	20,5%	7,6%
	Ametnikud, teenindajad ja müügitöötajad*	2,8%	4,1%	7,2%	7,6%	10,6%
	Oskustöölised	9,0%	3,8%	21,0%	40,9%	35,2%
	Lihhtöölised	0,5%	0,5%	1,1%	4,5%	6,3%
	Mittetöötanud	11,0%	19,3%	16,6%	18,2%	37,6%
Töökoha majandussektor 1989. aastal	Primaarsektor	13,5%	8,5%	15,5%	27,3%	14,1%
	Sekundaar- sektor	32,8%	18,9%	28,2%	17,4%	25,6%
	Tertsiaar- sektor*	42,7%	53,2%	39,8%	37,1%	22,7%
	Mittetöötanud	11,0%	19,3%	16,6%	18,2%	37,6%
Kõrvaltöö tegemine 1989-	Jah	20,9%	20,9%	14,4%	10,6%	6,2%

1995	Ei*	79,1%	79,1%	85,6%	89,4%	93,8%
Töökohtade arv 1989-1995	Mitte ühtegi töökohta	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	22,6%
	1 töökoht*	41,4%	51,8%	13,8%	16,7%	39,1%
	2 töökohta	34,2%	29,9%	48,6%	53,8%	23,1%
	3 või enam töökohta	24,6%	18,3%	37,6%	29,5%	15,1%
Töötusperioodide arv 1989-1995	0 töötusperioodi	91,7%	91,1%	93,4%	81,1%	79,8%
	1 töötusperiood*	7,1%	7,1%	5,0%	16,7%	16,6%
	2 või enam töötusperioodi	1,2%	1,8%	1,7%	2,3%	3,6%
Valimis kokku (N)		564	1304	181	132	7427

*Regressioonianalüüsi taustakategooria

Tabel L4 2006. aastal ettevõtlusega tegelemist fikseeriva sõltuva ja sõltumatute tunnuste sagedusjaotus

Sõltumatud muutujad		Ettevõtja palgalise tööjõuga	Ettevõtja palgalise tööjõuta	Kõik ülejäanud
Sugu	Mehed	78,4%	67,1%	46,3%
	Naised*	21,6%	32,9%	53,7%
Rahvus	Eestlased	78,0%	81,3%	74,8%
	Mitte-eestlased*	22,0%	18,7%	25,2%
Haridustase	Põhiharidus või vähem	5,5%	16,9%	33,5%
	Keskeri-haridus	19,1%	26,2%	17,0%
	Üldkeskharidus*	33,5%	40,0%	34,6%
	Kõrgharidus	41,9%	16,9%	14,9%
Sünnikohort	40-ndad	14,8%	19,6%	25,5%
	50-ndad	31,4%	31,9%	18,3%
	60-ndad*	32,2%	28,3%	17,6%
	70-ndad	21,6%	20,2%	38,6%
Valimis kokku (N)		236	520	16030

*Regressioonianalüüsi taustakategooria

Tabel L5 2006. aastal tööalast seisundit fikseeriva sõltuva ja sõltumatute tunnuste sagedusjaotus

Sõltumatud muutujad		Palgalised juhid	Palgalised spetsialistid	Ettevõtja palgalise tööjõuga	Ettevõtja palgalise tööjõuta	Muu
Sugu	Mehed	59,3%	28,8%	78,4%	67,1%	48,5%
	Naised*	40,7%	71,2%	21,6%	32,9%	51,5%
Rahvus	Eestlased	82,7%	79,5%	78,0%	81,3%	73,3%
	Mitte-eestlased*	17,3%	20,5%	22,0%	18,7%	26,7%
Haridustase	Põhiharidus või vähem	4,4%	1,7%	5,5%	16,9%	41,5%

	Keskeri-haridus	21,9%	26,4%	19,1%	26,2%	14,9%
	Üldkeskharidus*	28,9%	21,7%	33,5%	40,0%	37,4%
	Kõrgharidus	44,8%	50,2%	41,9%	16,9%	6,2%
Sünnikohort	40-ndad	15,7%	15,5%	14,8%	19,6%	28,1%
	50-ndad	30,8%	28,3 %	31,4 %	31,9 %	15,5 %
	60-ndad*	32,1%	28,4%	32,2%	28,3%	14,5%
	70-ndad	21,4%	27,7%	21,6%	20,2%	41,9%
	Valimis kokku (N)	996	2290	236	520	12744

*Regressioonanalüüsi taustakategooria

Lisa 2 Mudelite kirjeldusastmete võrdlus tulenevalt mittetöötavate isikute grupi käsitlemisest sõltuvas tunnuses

Tabel L6 Vähendatud sõltumatute muutujatega ehk osaliste mudelite kirjeldusastmete ja sõltumatute muutujate mõju võrdlus 1995. aastal ettevõtlusega tegelemise prognoosimisel tulenevalt mittetöötavate isikute grupi käsitlemisest sõltuvas tunnuses

Mudeli kood		1		2		3	
Ettevõtja		1,9%		1,9		3,2%	
palgatööjõuga		1,4%		1,4		2,3%	
Ettevõtja		-		41,3			
Mittetöötav		96,7%		55,4		94,4%	
Kõik ülejäänud		-		-		3969	
Puuduv väärtus		9608		9608		5639	
N		0,04***		0,23***		0,04***	
R ²							
Sõltuv tunnus	Sõltumatu tunnus	B	Ex(b)	B	Ex(b)	B	Ex(b)
Ettevõtja	Koefitsient	-5,15***		-4,74***		-4,75***	
palgatöö-	Mees	1,47***	4,33	1,32***	3,74	1,33***	3,78
jõuga	Eestlane	0,645***	1,906	0,612**	1,843	0,612**	1,844
	Põhiharidus	-		-		-	
		2,575***	0,076	-1,959**	0,141	-1,962**	0,141
	Keskeriharidus	0,531**	1,700	0,464*	1,590	0,453*	1,574
	Kõrgharidus	1,109***	3,031	0,959***	2,608	0,922***	2,516
	40-ndad	-		-		-	
		0,784***	0,457	-0,596**	0,551	-0,549*	0,578
	50-ndad	0,128	1,136	0,040	1,041	0,064	1,066
	70-ndad	-0,497	0,608	-0,135	0,874	-0,209	0,812
Ettevõtja	Koefitsient	-		-		-	
		5,279***		4,821***		4,832***	
palgatöö-	Mees	1,394***	4,030	1,183***	3,264	1,185***	3,271
jõuta	Eestlane	0,773***	2,166	0,724**	2,063	0,728**	2,070
	Põhiharidus	-0,246	0,782	0,335	1,397	0,267	1,306
	Keskeriharidus	-0,013	0,987	-0,085	0,918	-0,075	0,927
	Kõrgharidus	-0,092	0,912	-0,257	0,774	-0,266	0,767
	40-ndad	-0,432	0,649	-0,177	0,837	-0,173	0,842
	50-ndad	0,104	1,110	-0,021	0,979	0,004	1,004
	70-ndad	-		-		-	
		1,357***	0,257	-0,905*	0,404	-0,813*	0,443
Mitte-	Koefitsient	-	-	-		-	
töötav	Mees	-	-	0,652***		-	-
		-	-	-		-	
		-	-	0,615***	0,541	-	-

Eestlane	-	-	-0,140**	0,870	-	-
Põhiharidus	-	-	1,252***	3,497	-	-
Keskeriharidus	-	-	-	-	-	-
	-	-	0,279***	0,756	-	-
Kõrgharidus	-	-	-	-	-	-
	-	-	0,764***	0,466	-	-
40-ndad	-	-	0,770***	2,159	-	-
50-ndad	-	-	-	-	-	-
	-	-	0,606***	0,546	-	-
70-ndad	-	-	1,140***	3,127	-	-

Märkus: * p<0,05; ** p≤0,01; *** p≤0,001.

Mudelite taustakategooriad:

Mudel koodiga 1 – taustakategooriaks on kõik ülejäänud, sealhulgas mittetöötavad

Mudel koodiga 2 – taustakategooriaks on kõik ülejäänud, välja arvatud mittetöötavad, kes on toodud välja iseseisva kategooriana

Mudel koodiga 3 – taustakategooriaks on kõik ülejäänud, välja arvatud mittetöötavad, kes on analüüsist välistatud

Sõltumatute muutujate taustakategooriateks on vastavalt: naine; mitte-eestlane; üldkeskharidus; 60-ndad.

Tabel L7 Vähendatud sõltumatute muutujatega ehk osaliste mudelite kirjeldusastemete ja sõltumatute muutujate mõju võrdlus 1995. aastal töölase seisundi prognoosimisel tulenevalt mittetöötavate isikute grupi käsitlemisest sõltuvas tunnuses

Mudeli kood		1		2		3	
Juht		5,9%		5,9%		5,9%	
Spetsialist		13,6%		13,6%		13,6%	
Ettevõtja		1,9%		1,9%		3,2%	
palgatööjõuga							
Ettevõtja		1,4%		1,4%		2,3%	
palgatööjõuta							
Mittetöötav		-		41,3%			
Kõik		96,7%		55,4%		94,4%	
ülejäänud							
N		9608		9608		5639	
R ²		0,29***		0,39***		0,35***	
Sõltuv tunnus	Sõltumatu tunnus	B	Ex(b)	B	Ex(b)	B	Ex(b)
Juht	Koefitsient	-4,30***		-3,79***		-3,78***	
	Mees	0,64***	1,90	0,30**	1,35	0,27**	1,32
	Eestlane	0,82***	2,27	0,84***	2,33	0,86***	2,37
	Põhiharidus	-2,46***	0,09	-1,91***	0,15	-1,99***	0,14
	Keskeriharidus	1,24***	3,44	1,27***	3,57	1,26***	3,54
	Kõrgharidus	2,76***	15,79	3,21***	24,77	3,18***	24,03
	40-ndad	0,21	1,24	0,59***	1,81	0,65***	1,92
	50-ndad	0,57***	1,76	0,39**	1,48	0,39**	1,47
	70-ndad	-0,50*	0,61	0,07	1,07	-0,10	0,90
Spetsia-List	Koefitsient	-2,39***		-1,91***		-1,86***	
	Mees	-0,65***	0,52	-0,99***	0,37	-1,03***	0,36
	Eestlane	0,61***	1,83	0,63***	1,88	0,65***	1,91
	Põhiharidus	-2,56***	0,08	-1,94***	0,14	-1,94***	0,14
	Keskeriharidus	1,20***	3,33	1,25***	3,49	1,22***	3,40

Ettevõtja palgatöö- Jõuta	Kõrgharidus	2,74***	15,43	3,21***	24,83	3,20***	24,54
	40-ndad	-0,36***	0,70	0,05	1,05	0,07	1,07
	50-ndad	0,19	1,21	-0,00	1,00	-0,04	0,96
	70-ndad	-0,20	0,82	0,42**	1,52	0,21	1,24
	Koefitsient	-5,13***		-4,61***		-4,60***	
	Mees	1,37***	3,92	1,05***	2,85	1,02***	2,78
	Eestlane	0,88***	2,40	0,90***	2,46	0,92***	2,52
	Põhiharidus	-2,67***	0,07	-2,16***	0,12	-2,17***	0,11
	Keskeriharidus	0,79***	2,21	0,82***	2,28	0,80***	2,22
	Kõrgharidus	2,16***	8,68	2,58***	13,17	2,52***	12,43
Ettevõtja palgatöö- Jõuga	40-ndad	-0,85***	0,43	-0,49*	0,62	-0,41	0,66
	50-ndad	0,25	1,29	0,09	1,09	0,10	1,11
	70-ndad	-0,55*	0,58	-0,03	0,97	-0,16	0,85
	Koefitsient	-5,22***		-4,68***		-4,68***	
	Mees	1,33***	3,79	0,99***	2,68	0,98***	2,67
	Eestlane	0,92***	2,51	0,93***	2,55	0,93***	2,55
	Põhiharidus	-0,36	0,70	0,14	1,15	0,07	1,08
	Keskeriharidus	0,26	1,29	0,28	1,33	0,29	1,33
	Kõrgharidus	0,96***	2,61	1,39***	3,99	1,36***	3,91
	40-ndad	-0,47*	0,63	-0,10	0,90	-0,09	0,92
Mitte- Töötav	50-ndad	0,19	1,21	0,02	1,02	0,03	1,03
	70-ndad	-1,39***	0,25	-0,82*	0,44	-0,77*	0,46
	Koefitsient	-	-	-0,52***		-	-
	Mees	-	-	-0,77***	0,46	-	-
	Eestlane	-	-	0,05	1,05	-	-
	Põhiharidus	-	-	1,06***	2,87	-	-
	Keskeriharidus	-	-	0,13	1,14	-	-
	Kõrgharidus	-	-	0,96***	2,62	-	-
	40-ndad	-	-	0,83***	2,29	-	-
	50-ndad	-	-	-0,58***	0,56	-	-
	70-ndad	-	-	1,23***	3,41	-	-

Märkus: * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Mudelite taustakategooriad:

Mudel koodiga 1– taustakategooriaks on kõik ülejäänud, sealhulgas mittetöötavad

Mudel koodiga 2– taustakategooriaks on kõik ülejäänud, välja arvatud mittetöötavad, kes on toodud välja iseseisva kategooriana

Mudel koodiga 3 – taustakategooriaks on kõik ülejäänud, välja arvatud mittetöötavad, kes on analüüsist välistatud

Sõltumatute muutujate taustakategooriateks on vastavalt: naine; mitte-eestlane; üldkeskharidus; 60-ndad.